

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Funda KEMAHLI

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA MERKEZİN NİTELİK DEĞİŞİMİ;
3 KASIM 2002 GENEL SEÇİMLERİNE YANSIMASI

Danışman

Prof. Dr. Meral ÖZTOPRAK SAĞIR

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2005

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no</u>
Şekiller ve Tablolar Listesi	i
Kısaltmalar Listesi	ii
Özet	iii
Summary	iv
Giriş	1
I. BÖLÜM	
1. Demokrasi Kavramı ve Tarihsel Gelişme.....	3
II. BÖLÜM	
2. Parlamenter Demokrasi Kavramı ve Tarihsel Gelişme	7
2.1.İşlevleri Açısından Parlamento.....	7
III. BÖLÜM	
3. Seçimler.....	9
3.1.Seçimlerin İşlevleri.....	10
3.2.Seçim Sistemleri.....	13
3.2.1. Nispi Temsil Sistemi.....	14
3.2.2. Çoğunluk Sistemi.....	16
IV. BÖLÜM	
4. Kavramsal Yaklaşım: Siyasi Partiler.....	17
4.1.Siyasi Parti Türleri, Amaçları ve İşlevleri.....	18
4.2.Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Partiler Kanunu.....	20
V. BÖLÜM	
5. Siyasi Parti Sistemleri.....	25
5.1.Parti Seçmenleri ve Seçmenler Arasındaki İlişki.....	27
5.2.Siyasi Partiler,İdeolojik Ayrım ve Toplumsal Sınıflar.....	29
5.2.1.Sağ-Sol Arasındaki Ayrılışın Tarihi.....	29
5.2.2.Türkiye’de İdeolojik Bölünmeler ve Toplumsal Yapı.....	32
5.3. Parti Tipolojisi; Merkez, Merkez Sağ ve Sol Partiler.....	37
5.3.1.Siyasi Partilerin İdeolojik Alanda Ayrımları; Sağ-Sol ve Merkez.....	38
5.3.2. Türkiye’de Genel Olarak Merkez Sağ ve Sol Partiler.....	42
5.4.Parti Sistemleri ve Siyasal Yelpazedeki Konumlanma; Türkiye Örneği.....	45
5.5.Türk Siyasal Yaşamındaki İkili Modeller.....	46
VI. BÖLÜM	

6. Türkiye’de Seçimler ve Siyasi Yalpazede Konumlanma.....	49
6.1.Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Öncesi Dönem.....	49
6.2.Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Sonrası Dönem.....	50
6.3.1946 ve 1950 Seçimleri ve Siyasi Yalpazede Merkezin Konumu.....	51
6.4.27 Mayıs 960 Askeri Darbesi ve Türk Parti Sistemine Etkisi.....	54
6.5.1973 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği.....	54
6.6.1983 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği.....	58
6.7.1983-1995 Seçimleri Arasındaki Dönemde Siyasal Süreç ve Merkezin Niteliği.....	64
6.8.1995 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği.....	66
6.9.1999 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği.....	70
VII. BÖLÜM	
7. 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği.....	74
7.1. Seçim Öncesi Siyasal Ortam.....	74
7.1.1. Bölünmelerden Yeni Oluşumlara Siyasal Perspektif.....	76
7.1.2. Seçime Giden Süreçte Seçim Yasakları.....	77
7.2. Seçim Kampanyaları.....	78
7.3. 3 Kasım 2002 Genel Seçimi Sonuçları.....	79
7.3.1. Seçime Katılma Düzeyleri ve Seçim Sonuçları.....	79
7.3.2. Seçim Sonuçlarına Göre Siyasal Yalpazedeki Değişim.....	81
7.4. Seçim Sonrası Siyasal Değişim.....	82
7.4.1. Merkez Sağ AKP.....	85
7.4.2. Merkez Sol CHP.....	89
Sonuç	91
Kaynakça	95
Özgeçmiş	104

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Şekil 5.1. Doğrusal İdeolojik Ayrımlar	31
Tablo 6.1. 1950 genel seçim Sonuçları	52
Tablo 6.2. 1973 Genel Seçim Sonuçları	57
Tablo 6.3. 1983 Genel Seçim Sonuçları	63
Tablo 6.4. 1995 Genel Seçim Sonuçları	67
Tablo 6.5. 1995 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Yelpaze.....	68
Tablo 6.6. 1999 Genel Seçim Sonuçları	71
Tablo 6.7. 1999 Milletvekili Genel Seçimlerinde Seçmenlerin Sol- Sağ Yelpazedeki Yerleri.....	72
Tablo 7.1. 2002 Genel Seçimlerinde Seçime Katılma Düzeyi.....	79
Tablo 7.2. 2002 Genel Seçimlerinde Siyasi partilerin Oy Dağılımı.....	80
Tablo 7.3. 2002 Genel Seçimlerinde Sağ ve Sol Oylar Dengesi	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BTP	Bağımsız Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
EMEP	Emeğin Partisi
FP	Fazilet Partisi
GP	Genç Parti
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
İP	İşçi Partisi
LDP	Liberal Demokrat Parti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Millet Partisi
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
R.G.	Resmi Gazete
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halk Partisi
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
YP	Yurt Partisi
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

Ö Z E T

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA MERKEZİN NİTELİK DEĞİŞİMİ; 3 KASIM 2002 GENEL SEÇİMLERİNE YANSIMASI

Demokratik yönetimlerde, yönetilenler dediğimiz halk kendisini yönetenleri seçmek için ‘seçimler’ aracılığıyla tercihini kullanarak siyasi iktidarı belirlerler.

Ülkemizde, toplumda ki sosyo - ekonomik yapıda ki değişim, toplumda birtakım sosyolojik sonuçlara yol açmıştır. Toplumsal hareketlilik, sınıfsal değişim, siyasi tercihlere de yansımaktadır. Yapılan tercihler, iktidar- muhalefet konumunu belirlerken, seçmenlerin oyları da seçimden seçime merkez sağ ve merkez sol arasında kaymalar göstermiştir.

6 Kasım 1983 seçimleri ile başlayan ANAP iktidarları dönemi 20 Ekim 1991 seçimleri ile sona ermiştir. 3 Kasım 2002 seçimlerine kadar ise hiçbir parti tek başına iktidara gelememiştir. Her seçimde en çok oyu alan partiler sürekli olarak değişmiştir. Seçmenlerin merkez sağ ve merkez sol partilere olan destekleri de her seçimde biraz daha azalmıştır.

Sonuç olarak ise, 3 Kasım 2002 genel seçimi , uç partilerin merkeze yaklaşması ile sonuçlanmıştır. Bu çalışmada ise, Türkiye’de 1950 sonrası yapılan genel seçimler düzeyinde, merkezin niteliği incelenerek, oluşan değişiklikler siyasi ve sosyolojik perspektifle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

S U M M A R Y
CHANGING ON QUALITY OF CENTER IN TURKISH POLITICAL LIFE ;
REFLECTION OF 3 NOVEMBER 2002 ELECTIONS

In democracies, people use elections to reflect of their preferences for political power. Changing on social – economic structure of society, social mobility and classical variation effect preferences of voter. In Turkey, 14 national legislative elections have been held since May 1950. And in these elections electoral preferences have shifted between center left and center right.

Motherland Party- ANAP held on power in elections of 6 November 1983 and ended in elections 20 October 1991. In this period it was single party power in parliament. After that goverment had been the most harmonious coalition until elections of 3 November 2002.

Voters supporting on center left and center right parties has decreasingly changed. 3 November 2002 elections indicated that extreme parties have shifted to the center.

In this thesis show that main characteristic of Turkish center Parties and reflections of 3 November 2002 elections.

G İ R İ Ő

Bir program etrafında toplanan ve siyasal iktidarı elde etmek yada paylaşmak amacını güden siyasal partiler, siyasal yelpazede ideolojilerine, parti programlarına ve politikalarına göre konumlanmaktadırlar. Siyasal yelpazede sağ ve sol ucun ortasında yer alan merkez, sağın sol kanadı ile solun sağ kanadının yapay birlikteliği ve arabuluculuk işlevine sahip bir konumdur. Bu nedenle siyasal açıdan merkez, sol ve sağ bağlamında, birbirleriyle uyuşmayan iki farklı alternatifin “uzlaşma noktası” anlamına da gelebilmektedir.

Yasama meclislerinde, kesimlerde yer alış ve bölünmeler çok parti rejiminin sınırlı sınırsız olmasına göre, daha kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Buna da “siyasal partiler yelpazesi” denilmektedir. Sağ-sol arasındaki geçiş ani değildir, her iki kesim arasında Orta (merkez) yer almaktadır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sağ-sol kutuplaşmasındaki temel sorun boyutunu, üretim, mülkiyetin sahipliği ve gelir dağılımı noktalarında odaklaşmaktadır. Ancak Batı’ da ki toplumsal mücadelelere özgü olarak geliştirilmiş kavramları, partileri, doktrinleri temel alınarak ideolojik yelpazenin kanatlarına yerleştirip, bu kritere göre sınıflandırmanın, Türkiye’nin devraldığı sosyo-politik mirastan kaynaklanan birtakım güçlükleri bulunmaktadır. Batıda siyasal partiler devlete rağmen, dayandıkları toplumsal sınıfların temsilciliğini üstlenerek, savundukları sınıfsal çıkarlar temelinde sınıflandırılırken, Türkiye’de Osmanlı toplum düzeninin ataerkil, özerk hiyerarşik niteliği ve dinin belirleyiciliği, benzeri bir sınıflandırmayı güçleştirmektedir.

Sağ ve Sol kavramları Türkiye resmi politik arenasına ancak 1965’te CHP’ nin “ortanın solu” formülasyonu ile girmiştir. 1950’lerde siyasal yelpazede karşılık bulmayan siyasal yelpaze sistemi, 1960’larda sol-sağ ayrımının kimlik tayin eder hale gelmesiyle belirginleşmiştir. 1970’lerde de siyasal düzeyde ifadesini bulmuştur.

Bu çalışmada da özellikle 1950’lerden itibaren Türk Parti sistemindeki merkez sağ ile merkez soldaki yapay bölünmüşlük ve Türkiye ‘de yapılan genel seçimler düzeyinde merkezin niteliği ve nitelik değişimi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle merkezin niteliğinin değişiminde temel sayılabilecek önemli seçimler ışığında, niteliksel veriler ile söz konusu değişim anlatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu seçimler; Ülkeyi yönetenlerin dışında siyasal iktidarın niteliğinde de yaptığı değişimlerden dolayı önemlidir. Bu anlamda, 1950 genel seçimleri, tek partili siyasal yaşamdan çok partili siyasal yaşama geçiş açısından; 1973 genel

seçimleri, koalisyona islami eğilimli bir parti gelmesi nedeniyle; 1983 seçimleri, 12 Eylöl sonrası yapılan ilk seçim olması ve ANAP'ın iktidarlığı nedeni ile; 1995 Seçimleri, dini yönü olan bir parti olan Refah Partisinin seçimleri kazanması nedeniyle ve son olarak da 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde siyasal söylemli ancak merkez sağ' a talip bir parti olan AKP' nin seçimleri kazanması ve tüm bu seçim sonuçlarının Türk siyasal yaşamında, siyasi yelpazede ve merkezin niteliğinde meydana getirdiği nitelik değiminin daha iyi görölmesi açısından incelenerek, merkezin niteliği ve merkezin niteliğindeki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın yöntemi:

Çalışmamızda öncelikle kuramsal çerçeve için kaynak araştırmasına girilmiş ve toplanan kaynaklar incelenerek, doküman metodu çerçevesinde, kuramsal bilgiler derlenmiştir.

Türkiye'de yapılan genel seçimlerin sonuçlarının siyasal yelpazedeki konumlanmaları nasıl etkilediğinin ve genel seçimler düzeyinde merkezin niteliği ile merkezin nitelik değişiminin ortaya konulabilmesi için doküman incelemesi ile birlikte içerik analizi ve olgusal durum saptama yöntemi kullanılmıştır.

I. BÖLÜM

1.DEMOKRASİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞME

Halkın kendi kendini yönetmesi ve bir yönetim düzeninde halk iradesinin ağır basması veya yönetimin halk tarafından denetlenmesi olarak kabul edilen demokrasi, iktidarın halkçı kökenli olduğunu savunan ve iktidarı halka dayandıran teoridir. Abraham Lincoln' un deyişiyle, “demokrasi halkın, halk için, halk tarafından yönetimidir.” Lincoln' un bu tanımına göre, bir ülkede uygulama da demokrasi olabilmesi için halkın aynı zamanda yönetilen ve yöneten olması veya en azından yönetilenlerin yani halkın büyük bölümünün iktidarın kullanılmasına katılması gerekmektedir (Çam, 1995, s.387).

Demokrasi düşüncesi, genel olarak; kişi ve toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılması,azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin sağlanması,kişiye ait hak ve özgürlüklerin korunması ve güvence altına alınması,toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliğinin sağlanması öğelerinden oluşmaktadır.Burada da yönetenlerin belli aralıklarla yapılan seçimlerle halk tarafından seçilmesi ve denetlenmesi olgusu ortaya çıkmaktadır (Çam, 1995, s.388).

Bir Yönetim şekli olarak demokrasi kavramı,Yunan filozoflarına kadar geri gider.Eski yunanca bir kelime olan demokrasi, Demos (Halk) ile Kratos (Yönetim) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuş, halk yönetimi , halk iktidarı anlamlarına gelmektedir.Demokrasi kavramının modern kullanımı ise, Batı toplumunda 18. yüzyıl sonlarındaki devrimci değişimlerden kaynaklanmaktadır. 20. yüzyıl ortalarında,demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmalarda üç genel yaklaşım ortaya çıkmıştır.Bir yönetim şekli olarak demokrasi,yönetim otoritesinin kaynaklarına ,yönetimin hizmet ettiği amaçlara ve yönetimin kuruluşundaki usullere göre tanımlanmıştır (Huntington,1996, s. 3).

Halk tarafından yönetim,demokrasinin en yaygın ve genel tanımı olmakla birlikte,günümüzde modern ve ulus-devletlerde bu tanıma ek olarak demokrasi; devlet yönetiminin doğrudan vatandaşlar tarafından değil,onların eşit ve serbest bir biçimde seçtiği temsilciler tarafından yapılmasıdır.Başka bir deyişle günümüzde demokrasi sözcüğü ile anlatılmak istenen genellikle temsile dayanan demokrasi, serbestçe,özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile yapılan yönetimdir. Halk tarafından yönetim ile birlikte halk için yönetim,halkın tercihleri doğrultusunda yapılan bir yönetim,halkın bütününün arzularına tam olarak uyan bir yönetim, ideal bir demokratik yönetimi oluşturmaktadır (Lijphart,, s.11).

Bir meşruluk ilkesi olarak demokrasi anlayışına günümüzde ülkelerin birçoğu sahip olduğunu belirtmektedirler. Bunun nedeni, sistemlerin kendilerini meşrulaştırmak için demokratik görünme zorunluluğundan da doğabilir. Demokratik görünüm ise ancak iktidarlar halk otoritesine dayandığı zaman sağlanabilir. İktidarın halk otoritesine nasıl dayandırılacağı sorunu ise halen farklı sistemler arası, temsil mekanizması, çoğunluk yönetimi, muhalefet, iktidarın kontrolü, rekabet gibi tartışma konularına kaynaklık etmektedir. Bu durum ise demokrasinin kaynağına, ne olduğuna, niteliğine ve nasıl işlemesi gerektiğine ilişkin sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlar ise yapısal ve davranışsal olmak üzere farklı yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Demokrasi kavramı genel olarak, hem bir fikirler bütünü, hem de belirli bir siyasal sistemi ifade temektedir (Çam, 1995, s.389).

Demokrasi, organizasyonları bütün olarak etkileyen kararların, organizasyonun tüm üyelerince alınması ve karar alma mekanizmasında herkesin eşit haklara sahip olması idealinden oluşur. Başka bir deyişle, demokrasi kollektif karar verme süreci üzerinde halk denetimi ve bu denetimin kullanımında hakların eşitliği prensibini gerektirir.

Bu nedenle demokrasi sadece hükümet veya devlet şekliyle ilgili değildir. Demokratik ilkeler herhangi bir kuruluşun karar verme mekanizması ile de ilgilidir. Demokrasi aynı zamanda halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerinin hayata geçirilmesidir. Sonuç olarak eğer bir hükümet seçimler yoluyla halka karşı sorumlu ise, tüm vatandaşlar eşit oy hakkına sahip ise, medeni ve siyasal haklar yasal olarak güvence altına alınmışsa böyle bir devlet demokrasi olarak değerlendirilebilir. Bütün bu nedenlerle demokrasi vatandaşların eşitliği, halkın ihtiyaçlarının karşılanması, çoğulculuk ve uzlaşma, temel güçlükleri güvence altına alma ve toplumsal yenilenme prensiplerine dayanır (Beetham, Boyle, 1998, s.1-5).

Dolayısıyla, demokraside kişinin fiziki ve ruhi varlığının güvence altına alınması gerektiği gibi, düşünce, ifade, toplanma ve örgütlenme ile basın özgürlüğü gibi özgürlüklerin korunması da gündeme gelmektedir. Bununla birlikte kendi kendini yönetim mekanizmasının da varolması gerekmektedir (Yılmaz, 2000, s.20).

Demokrasi tarihsel süreçte ortaya çıkan gelişmelerle esas olarak yönetmek ve yönetilmek olgusuyla ilgilidir. Bu anlamda günümüz demokrasisinin temel unsurlarını bireye ve kişiliğine saygı, bireysel özgürlük, rasyonellik, eşitlik, adalet, kanuni yönetim ve hukuk devleti, anayasacılık ve çoğunluk yönetimi gibi unsurlar oluşturmaktadır (Corry,. Abraham., 1958, s.26; Yılmaz, 2000, s.81-82).

Demokrasinin gelişiminde, merkezi iktidar sınırlanırken, iktidarın kaynağının birey olduğuna dair bir anlayış da gelişmiştir. Bu anlayış içinde klasik temsil mekanizmasının da gelişmesiyle modern demokratik yapı ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte demokrasi toplumda bir anlaşmaya ve uzlaşmaya dayanmaktadır. Azınlık ve muhalefet ile çoğunluk ve yönetenler arasında denge ve uzlaşma esastır. Hem temsil mekanizmasının hem de çoğunluk azınlık ilişkisinin ortaya çıkmasında temel belirleyicilerden biri de seçim sistemidir (Yılmaz, 2000, s.299).

Bu nedenle demokrasi, herkesin oyunun eşit olduğu, her bir kişinin oyunun diğerlerinin ki kadar değerli kabul edildiği yönetim sistemidir (Schumpeter ,1967, s.189).

Liberal demokratik sistem temel özellikleri itibariyle, seçimle gelen temsilcilerden oluşan bir yasama organıyla, temsili organa karşı sorumlu olan ve hem danışmanlık yapan hem talimatlar uygulayan istikrar sağlayıcı uzman bir yürütme organıyla; siyasal iktidarın faaliyetlerini frenleyen ve denetleyen toplumsal ve ekonomik denge sistemine paralel ve yardımcı olan siyasal denetim ve denge sistemiyle ve bağımsız yargı sistemiyle oluşmaktadır. Ayrıca sistemin işleyişinde özerk ve özel örgütlerin varlığı kabul edilmektedir. Yapı içinde yok edilmemek koşuluyla bu grupların aralarındaki sürtüşme ve çatışmaların da en alt düzeye indirilmesi ve denetim altına alınması gerekmektedir.

Anayasanın varlığı sonucu ise iktidara gelenler rakiplerini yok edememekte, periyodik olarak yapılan seçimler yöneticilerin barışçı bir şekilde değişebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu anlamda demokrasi, iktidarın değişmesinin kurumlaştığı ve sistemin katı mutlak doğrularının olmadığı bir anlayış ile mutlak doğruları olsa bile bunları ertelemeyi ya da halkı ikna ederek yani rıza ile uygulamayı içeren bir sistemdir (Yılmaz, 2000, s. 300-301).

Ayrıca gerçek anlamda demokrasinin oluşabilmesi için güçler ayrılığı ilkesinin uygulanması gerekir. Montesquieu’ nun yasama, yargı ve yürütme güçlerinin ayrılmasını istemesinin nedeni, bunların birbirlerini denetlemelerinin, kişi özgürlükleri ve vatandaş hakları açısından getireceğine inanmasındandır. Daha sonra bu ilke dünyanın tüm liberal demokrat anayasalarında yer almıştır (Montesquieu, 1964, s.32).

Tarihsel süreç içerisinde demokrasi siyasal ve sosyal demokrasi olarak ayrılmıştır.

Siyasal demokrasi, kapitalizmin gelişmesi sonucu, ekonomik bakımdan güçlü sınıflar arasında ortaya çıkan çatışmanın ve o çatışmanın sonucunda oluşan bir güçler dengesinin ürünüdür. Dolayısıyla siyasal demokrasi, belirli tarihsel koşulların ürünü olarak ortaya çıkmış ve liberalizmin ilkelerine uygun bir gelişme göstermiştir.

Sosyal demokrasi ise sanayi devriminin ve onun ortaya çıkardığı güçlü bir işçi sınıfının etkisiyle oluşmuştur (Kışlalı, 1998, s.207-215).

Sosyal demokrasinin iki temel ön koşulu sanayileşme ve kitle örgütlenmesidir.

Siyasal demokrasi “hukuksal adalet” kavramından esinlenmiş ve “hukuk devleti” kavramını yaratmışsa, sosyal demokrasi de “toplumsal adalet” kavramından etkilenmiş ve “sosyal devlet” kavramını yaratmıştır. Dolayısıyla siyasal demokrasi, varlıklı toplum

kesimleri arasında güç dengesine dayanırken, sosyal demokrasi, temelde emek-sermaye, işçi-işveren dengesine dayanmaktadır (Kışlalı, 1998, s.221).

“Demokrasinin odağında hak ve özgürlüklerle donatılmış, baskılardan arınmış, özgür/özerk birey vardır. Kurumların, örgütlerin, yöntemlerin, tekniklerin bütünü olan demokrasi, özerklik anlamında bir değer olarak algılanan özgürlük üzerine oturtulmuştur (Selçuk, , 1999, s.23).

Bununla birlikte demokrasi tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak toplumsal yaşamda dört biçimde uygulanmıştır. Bunlar; kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alındığı, temsil ve bir yasama meclisinin olmadığı, seçme hakkı olan yurttaşların tümünün toplanarak birlikte karar verdikleri, yöneten yönetilen farklılığının ortadan kalktığı ve yurttaşlar arasında tam bir eşitliğin olduğu doğrudan demokrasi; temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin uzlaştırılmasından doğan, halkın temsilcilerini seçtiği ve parlamentonun oluşturulduğu; yasaların parlamento tarafından yapıldığı ancak önemli konularda kararların bizzat seçmenler tarafından alındığı yarı doğrudan demokrasi; halkın yasama işlemlerine katılmadığı yalnızca kararların alınmasını etkiledikleri yarı temsili demokrasi egemenliğin sahibi olan milletin, bunun kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim biçimi olan, millet egemenliği anlayışına dayanan temsili demokrasidir (Sezen, , 1994, s.37-39).

II. BÖLÜM

2. PARLAMENTER DEMOKRASİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞME

Hukuk ve siyasa dilinde yasama organını oluşturan meclis ya da meclislerin bütünü anlamına gelen parlamento, belli toplumsal, ekonomik ve siyasal ihtiyaçlara karşılık olarak ortaya çıkmış ve o yönde işlev gören birer siyasal kurum ya da üründürler.

“İdeal olarak bir parlamento, siyasi sistemin bütünlüğünü oluşturmada, rejim politikaları için halkın desteğini hareket geçirmede ve rejimi meşrulaştırmada, önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü parlamentolar üyelerini (parlamentarleri), bütünüyle ülke içerisinde oluşturulan ve toplumdaki elitlerle birlikte çeşitli alt-kültürlerden temsilcileri bir araya getirebilme özelliğine sahip olan kurumlardır”(Durgun, 1999, s.13).

Tarihsel süreçte iktidarın yaygınlaştırılması mücadelesinde seçimle göreve gelen parlamenterler, parlamento organları, önce hükümdarların siyasal yetkilerini kısıtlama, sonra da siyasal kararları kendi kendilerine ya da kendi içlerinden oluşan diğer kurumlar aracılığıyla almaya yönelmişlerdir (Turan, 1978, s.2).

2.1. İşlevleri Açısından Parlamento

Çağımızda yapısı, biçimi, sistemi ne olursa olsun değişik rejim ve devlet şekillerine rağmen tüm devletlerde nitelikleri farklı olsa da meclis bulunduğu görülmektedir.

Genel olarak parlamentolar, buldukları sisteme ve yere göre değişik nitelikler kazanmakta ve bu farklılıklara göre beş değişik kategoride toplanmaktadır. Bunlar; eşgüdümlü, belirsiz, tabii, rekabetçi, egemen ve teslimiyetçi parlamentolardır (Durgun, 1999,s.60).

Parlamentonun işlevini yerine getirebilmesi için önem verilmesi gereken önemli unsurlardan biri de parlamenterlerdir.

Parlamenterler, en alt düzeyden seçmenler ile yönetsel kurumlar arasında aracı olarak hizmet ederek, kendilerine gelen talepleri en uygun otoriteye kanalize etmek ve bu taleplerin karşılanıp karşılanmadığı üzerinde durmak görevlerine sahiptir (Şenol Durgun, 1999, s.55).

Parlamentolar, içinde yer aldıkları toplumun ekonomik ve sosyal yapılanmasında şekillenmektedirler. Bu nedenle toplumun yapısına bakarak parlamentonun neden o yapı ve davranışta olduğu anlaşılabilir gibi, parlamentonun işlevine bakılarak da toplumun nitelikleri hakkında önemli bulgulara ulaşılabilir (Yavuz, , 2000, s.81).

III. BÖLÜM

3. SEÇİMLER

Yurttaşların, devletin çeşitli düzeylerdeki karar ve uygulamalarını etkileme eylemleri olan siyasal katılmanın işlevlerinin başında, siyasal yöneticilerin ve toplumsal istemlerin belirlenmesi gelir. Bu nedenle siyasal katılma ile seçimleri eş değerli tutma eğilimi vardır. Siyasal katılma, çeşitli toplum kesimlerine temsil olanağı sağlayarak, toplumda belirli bir dengenin ve uzlaşmanın oluşumunu kolaylaştırmaktadır. Siyasal katılma sistemin barışçı yollardan zaman içinde değişmesine olanak tanırken, aynı zamanda karşı güçleri sistemle bütünleştirmiş ve bir anlamda sistemde güçlendirilmiş olur (Kışlalı, 1998, s. 183-188).

Genel olarak siyasal katılımı etkileyen koşullar katılımın bir biçimi demek olan seçimleri de etkiler.

Seçim genellikle toplu bir istencin (iradenin) birden çok seçenek (aday) arasında bir yeğleme bulunmasıdır.

Başka bir deyişle seçim, ülkeyi yönetecekleri, kitleleri temsil edecek olanları belirlemede başvurulacak olan bir yoldur.

“Seçim söz konusu olduğunda bireyler tercihlerini bir somut karar üzerinde değil, ileride bu tür kararları kimin alacağını belirlemek yönünde belirtmektedirler”(Aleskerov, Ersel, Sabuncu, 1999, s.33).

Seçim bir anlamda devletin ve devlet yönetiminin vatandaşlar tarafından denetimini sağladığı, yasama ve yürütme organlarının kadrolarının belirlenmesini sağladığı için, demokrasinin özünde yatar. Dolayısıyla da toplumsal kararların o toplumu oluşturan bireylerin tümünün tercihleri göz önüne alınarak belirlenmesidir.

Demokrasinin güncel tanımında demokrasi, tarafsız bir şekilde idare edilen ve oyların dürüstçe sayıldığı düzenli seçimlerle eş tutulmaktadır (Schmitter, Terry, 1993, s.12).

“İktidarı sınırlamak ve liberal öğretinin gereklerini gerçekleştirmek konusunda gerçekte bugüne kadar denenen en etkili araçlardan biri yönetenleri yönetilenlere seçtirmektir” (Duverger, 1986, s.12).

Günümüzde batı ülkelerinde demokrasiyi seçimle tanımlamak eğilimi yaygındır. Ancak batı ülkelerinde de seçim uzun süre yaygınlaşmamış ve halkın iktidar üzerinde etkili olmasını sağlayamamıştır. Oy hakkının genelleşmesi için büyük mücadeleler verilmiştir. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılda yer alan hemen tüm siyasal mücadeleler genel oy için olmuş, demokrasi için mücadele genel oy hakkı talebinde somutlaşmıştır. Sosyal ve ekonomik

bakımdan hakim gruplar çoğunluğun oy hakkına sahip olmasından çekinmişlerdir (Varlık, Ören, 2001, s.20).

1789 Fransız Devrimi'nde burjuvazi iktidarı aristokrat sınıfın elinden alırken geniş bir seçmen topluluğuna dayanmıştır. İngiltere'de oy hakkının genişletilmesi, 1832 ve 1867'de yürürlüğe konan yasalarla gerçekleşmiş ve oy hakkı, aristokrasinin yokluğu nedeniyle, diğer batı ülkelerinden önce ve bir devrim geçirmek zorunda kalınmaksızın elde edilmiştir (Çam, , 1995, s.482).

Başka bir deyişle; ortaya çıkışından bu yana, temsili demokrasi sistemi; genel oyun kabulü ve örgütlenmiş siyasal partilerin doğuşu olmak üzere iki temel değişiklik geçirmiştir. Yönetenler "sınırlı oy" gereğince, yönetilenlerin belli bir bölümünce, genellikle de en zenginler tarafından seçildiğinden demokrasi uzun süre kısmen uygulanmıştır.

Sonuç olarak, demokratik ilkelerin baskısıyla, seçmen kitlesi giderek genişlemiştir. 1848'den sonra Fransa, oy hakkının kullanılmasında, servet ve ehliyet koşullarını kaldırmış, ancak cinsiyet koşulunu korumuştur. Ancak 20. yüzyılda, ülkelerin çoğunda, kadınlara da oy hakkının tanınmasıyla seçimler tam anlamıyla genelleşmiştir (Duverger,1982, s.17).

3.1. Seçimlerin işlevleri

Seçim demokratik siyasetin ayırdedici bir özelliği olarak kabul edilmekte ve siyasal iktidarları meşrulaştırıcı araçların başında gelmektedir(Bingham, Powell, Çev: Mehmet Turhan 1990, s.17).

Ulusal düzeyde seçimlerin iki amacı bulunmaktadır. Birincisi; hükümet başkanını seçmek veya icranın başını ve hükümetin izleyeceği politikayı belirlemektir. İkinci amaç ise; halk adına hükümeti denetleyen, vergi koyan ve yasa çıkaran temsilciler meclisi, yasama veya parlamento üyelerini seçmektir (Beetham, Boyle, 199 ,s.37).

Dolayısıyla hem temsil mekanizmasının hem de çoğunluk-azınlık ilişkisinin ortaya çıkmasında temel belirleyicilerden biri seçim sistemidir.

Sartori, seçimin amacının demokrasiyi artırmak değil, yöneticileri seçmek olduğunu, asıl sorunun değişik ve uyuşmayan iradeleri tek bir otorite haline sokabilmekte ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ayrıca insanların kendi kendilerini yönetmekten çok iyi yönetilmeyi istediklerini belirtmektedir (Sartori, 1996, s.70).

Genel özellikleri itibariyle, bir toplumda çıkarların birleştirilmesi işlevini yerine getiren, sürekli ve her bölgeye yayılmış örgütü bulunan ve bunun için halk desteğine dayanarak iktidarı amaçlayan örgütler olarak tanımlayabildiğimiz siyasi partilerin siyasal yaşamda ve toplumda bir takım işlevleri söz konusudur(Sağır, 1995,s.110). Siyasi partilerin söz konusu işlevleri kısaca şunlardır:

a) Çıkarların Birleştirilmesi ve Bütünleşme:

Siyasal hayatın temel unsurları ve başlıca dinamik güçleri olan, ayrıca bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı ele geçirmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip olan siyasi partilerin en önemli işlevlerinden biri, toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamaktır. Bu nedenle siyasi partiler, bölücü ve ayırıcı değil, toparlayıcı ve birleştirici bir rol oynamaktadırlar (Kapani,1995, s.165).

Farklı çıkar ve görüşlerden uzlaşabilenlerin birleştirilmesi, tüm siyasal eğilimlerin birkaç ana seçeneğe indirgenmesi, tüm toplumu ilgilendiren konularda somut kararlara varılabilmesi için gerekli koşullardır. Bu nedenle, örgütlü yada örgütsüz, çıkar gruplarının belirli seçenekler etrafında buluşturulması görevini siyasal partiler üstlenmiştir. Siyasal partilerin programları ve doğrultuları bu çerçevede içinde oluşturulmaktadır (Kışlalı, 2002,s.286,287).

Demokratik bir toplumda, iktidarı amaçlayan örgütler olarak siyasal partiler daha çok seçmene hitap etmekle amaçlarına ulaşabilme olasılığını artırmaktadırlar. Çıkarların birleştirilmesi işlevini yerine getirme açısından üç parti tipinden söz edilebilir (Sağır; 1995, s.119);

- Pragmatik, pazarlıkçı partiler,
- İdeolojik Partiler,
- Geleneksel partiler.

İdeolojiye fazla önem vermeyen, daha çok somut sorunlara yönelmiş olan pragmatik, pazarlıkçı partiler, bünyelerinde barındırdıkları çeşitli çıkar gruplarının isteklerinin bağdaştırılmasını pazarlık ve uzlaştırma ile sağlamaktadırlar. Bu da değişik görüşlere yer verme esnekliğinin ve oy miktarlarını artırma isteklerinin bir aracı olarak görülmektedir (Sağır,1995, s.119).

İdeolojik Partilerin ise, ideolojilerinin sınırları oldukça belirgin ve önemli olduğu için, içlerinde barındırabilecekleri çıkar ve düşünce gruplarının sayısı sınırlıdır. Kendi ideolojileriyle bağdaşmayan kesimlere içlerinde yer verdikleri takdirde, niteliklerini yitirecekleri açıktır (Kışlalı,2002, s.287).

Geleneksel partiler ise, etnik yada dinsel bir topluluğu temsil eden örgütler olarak, değişik çıkarları birleştirici yetenekleri ideolojik partiler kadar olmasa da sınırlıdır (Sağır1995,s.119). Başka bir deyişle, bu tip partiler çıkarların birleştirilmesinden çok, belirli bazı toplum

kesimlerinin düşünce ve çıkarlarının dile getirilmesi işlevini üstlenmişlerdir (Kışlalı,2002, s.287).

a) Halk İle İktidar Arasında Köprü Kurmak

Siyasi Partiler, ülkenin bir ucundan öbür ucuna bölgeler ve sosyal gruplar arasında ki mesafeleri daraltmaya, birbirine yakın olan çıkarları, eğilimleri bir araya toplayarak bağdaştırmaya ve bunları birkaç büyük grup halinde kümelendirmeye çalışırlar. Siyasal partiler hemen hemen bütün rejimlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görmektedirler. Günümüzde partiler, siyasal katılmanın başlıca kanalları haline gelmişlerdir. Toplumda ki istekler, beklentiler ve onların gerçekleştirilmesi yolunda ki etkileme faaliyetleri çoğunlukla bu kanallardan geçmektedir (Kapani,1995, s.166).

Başka bir deyişle, siyasal partilerin, siyasal sisteme istek girdilerinin ulaşmasını sağlayan en önemli araçlar olduğu söylenebilir (Sağır,1995, s.120).

b) Siyasi Kadroları Yetiştirmek ve Eğitmek

Siyasal kadroların eğitilmesi, grupların siyasal, ideolojik bakımdan farklılaşması yine partilerce gerçekleştirilmektedir (Çam, 1995,s.425).

Siyasal partilerin yetiştirme ve eğitme işlevlerine bakıldığında, bu örgütlerin birer siyaset adamı yetiştirme ve oluşturma merkezleri olduğu görülmektedir.

c) Genel Oyun fazlasını Toplamak

Siyasi partilerin ana varlık amaçlarından biri olan genel oyun fazlasını toplamak işlevi, toplumsal dengelerin siyasal partiler aracılığıyla yönetim mekanizmasına taşınması anlamına gelmektedir ve bu, çıkarların birleştirilmesiyle tamamen aynı olmasa da yakın bir içeriğe sahiptir(Sağır, 1995,s.121).

d) Siyasal Toplumsallaşma

Siyasi partiler, halk arasında destek sağlama çabaları yanında, kitleleri eğitme ve bilinçlendirme yolunda da çaba harcarlar.Siyasal Partilerin “siyasal sosyalleşme” olarak tanımlanan bu rolleri, onları toplum içinde siyasal kültürün yayılması veya değiştirilmesi yönlerinden etkin olan belli başlı kuruluşlar haline getirmektedir (Kapani,1995, s.165,166).

3.2. Seçim Sistemleri

Seçim Sistemi; halkın parlamentodaki temsilcilerini belirlemek için gerekli olan kuralları gösteren teknik bir usuldür. Kullanılan oyların değerlendirilmesine yani verilen oyların sayılarına göre seçime katılan parti veya bağımsız adayların parlamentoda kazandıkları sandalye sayılarının belirlenmesine ilişkin bu teknik usulün ne olacağı konusu oldukça tartışmalı bir konudur (Varlık, Ören, 2001, s.24).

Seçim sistemlerinin amacı anayasa organlarından bir kısmının halk iradesine uygun biçimde kurulmasını sağlamaktır (Armaoğlu, , 1953, s.4).

Çok partili demokrasilerde parlamento genel seçimlerinin amacı; belirli bir süre için hangi siyasal parti ya da partilerin iktidara geleceğinin belirlenmesi ve hangi partilerin muhalefet olarak denetim görevi yapacağıının belirlenmesidir.

Seçim sisteminin hangi partinin hükümet kurmaya yetecek bir çoğunluk kazanacağını belirleme işlevine “fayda”(yarar) veya “istikrar” ilkesi, seçime katılan parti veya bağımsız adayların güçleri oranında parlamentoda temsil edilmelerini sağlama işlevine de “adalet ilkesi” denir. Her ülke aslında, ters yönlerde işleyen, o nedenle de birine öncelik verildiğinde diğerinin etkisi zayıflayan bu iki ilkeyi, her biri ayrı seçim sistemi olarak adlandırılan farklı yöntemlerle kendi koşullarına uygun bir sentez içinde dengelemeye çalışır (Varlık, Ören, 2001, s.24).

“Günümüzde seçimdeki eylem yönetenlerin uyguladıkları siyasal eylemlere “evet” ya da “hayır” demekten ibarettir. Bu anlamda üzerinde durulması gereken husus seçmene gerçekten çoğulcu bir seçim hakkının tanınmış olup olmamasından çok seçmene özgür bir seçme koşulunun tanınıp tanınmamasıdır. Seçme koşulunu belirleyen de yine yasa koyucu tarafından saptanan seçim sistemleri olmaktadır”(Çam, 1995, s.490).

Seçim sistemlerini genel olarak eşitlik, adalet ilkesine ağırlık veren “nispi temsil sistemleri” ve fayda ilkesine ağırlık veren “çoğunluk sistemleri olmak üzere iki ana grupta toplayabiliriz.(Bununla birlikte karma seçim sistemlerine ve ülkede bulunan azınlıkların temsil sağlamaya yönelik çeşitli alt seçim sistemlerine de rastlanmaktadır.)

3.2.1. Nispi Temsil Sistemi:

Çoğunluk Sisteminin eksiklikleri göz önünde tutularak geliştirilen Nispi Temsil Sistemi çok yeni bir seçim sistemi olarak kabul edilmektedir. “Nispi temsil sisteminin amacı her partiye sayısal gücü ile orantılı olarak temsil edilme olanağını vermektedir (Teziç,, 1967, s.32).

Nispi temsil seçim sistemi, eşitlik ilkesine öncelik vererek seçimde kullanılan her oyun karşılık geldiği siyasal tercihin parlamentoya aynen yansımalarını amaçlamaktadır.

Nispi temsil sistemi uygulamada birbirinden farklılıklar gösterebilmektedir. Üç yüze yakın değişik nispi temsil sistemi ortaya atılmıştır. Yöntemlerin büyük çoğunluğunda seçim çevreleri büyüktür ve il bölümlerine uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca seçim bölgeleri birden fazla temsilci çıkarmaktadır (Sezen, ,1994, s.185).

Dolayısıyla geniş seçim çevresinden birden fazla milletvekili seçileceğinden adaylardan siyasi partilere göre listelere girmesi gerekir. Çünkü nispi temsil sistemine göre; milletvekilleri seçime katılan listeler arasında aldıkları oy oranında paylaştırılacaktır. Bunun yapılmasını sağlayacak hesaplara dayanak ölçüt olarak da “seçim sayısı” benimsenmiştir.

Seçim bölgesinde kullanılan oyların dağılımına göre seçilenlerin sayısını saptamada bir kaç yöntem kullanılabilir (Esat Çam,1995, s.494-495).

Seçim Çevresi Bölüm Sayısı Yöntemi: Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy sayısının, seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilir.

Değişmez Tek Sayı Yöntemi: Seçimlerden önce, bütün ülkedeki seçim çevrelerinde uygulanmak üzere yasa koyucu tarafından değişmez ve tek olarak saptanan sayıdır. Örneğin her 40.000 oya 1 temsilci çıkarılacağı önceden belirlenmektedir ve partilerin seçim bölgelerinde aldıkları geçerli oy sayısı içinde daha önce belirlenen bu değişmez tek sayı kaç kez varsa, o çevrede seçime katılan parti o kadar milletvekilliği elde eder.

Ulusal Bölüm Sayısı Yöntemi: Bu sayı bütün ülkede kullanılan geçerli oyların toplamı tüm ülkede seçilecek temsilci sayısına bölünmek suretiyle bulunur. Ulusal bölüm sayısı böylece bulunduktan sonra listenin aldığı oy sayısı bu sayıyı kaç defa içeriyorsa o kadar temsilci çıkar.

Nispi temsilin uygulandığı ülkelerde seçime katılan siyasi partilerin sayısı da genelde fazladır ve yukarıda sayılan yöntemlerle bulunan milletvekili sayısı her zaman tam sayı

şeklinde olmaz, yapılan işlemden sonra genellikle, arta kalan aylar yani artık oylar sorunu ortaya çıkar. Bu sorunu çözmek için de 2'şer yöntem kullanılır;

- Tam olarak uygulanan nispi temsil
- Yaklaştırmalı Nispi Temsil

a- Tam Olarak Uygulanan Nispi Temsil Sisteminde; temsil edilmeyen oyların mümkün olduğu kadar az olmasının sağlanması için artık oyların ve açık milletvekilliklerinin değerlendirilmesi çalışması yapılır.

Bunun için de, seçim çevrelerinde milletvekillerinin seçim sayısına göre siyasi partiler arasında dağıtılmasından sonra bütün seçim çevrelerinde siyasi partilerin artan oyları ve dağıtılamayan milletvekillikleri toplamına bölünerek bulunan ulusal seçim sayısına dayanan 'ulusal artık yöntemi' dir (Araslı1989,s.226-227).

Seçim sayısının, bütün yurttaki geçerli oyların toplamının bütün yurttaki çıkacak milletvekili sayısına bölünmesi yoluyla bulunan "Milli Seçim Sayısı yöntemi" ile seçimden önce belirlenen değişmez tek seçim sayısına göre seçim çevrelerinde milletvekillerinin siyasi partilere dağıtılması: her partinin bırakmış olduğu artık oyların ise birkaç çevresinin birleştirilmesinden oluşan seçim çevreleri birlikleri içinde toplanarak bölge bakiyelerinin bulunmasıyla, partilerin bölge bakiyelerinin değişmez tek seçim sayısına bölünmesiyle her partinin seçim çevreleri birliği düzeyinde kazandığı milletvekillerinin ortaya çıkarıldığı "Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi" kullanılmaktadır

b- Yaklaştırmalı Nispi Temsil ise; artık oyların ya da temsil edilmeyen oyların ülke çapında değil de seçim çevresinde değerlendirilmesini ifade eder. Kullanılan oy sayısı yüksek değilse ortaya çıkan seçim sayısı siyasi partilerin elde ettikleri sayıdan yüksek olabilmektedir. Bunu çözmek için ise,

- En yüksek artık yöntemi,
- En Yüksek ortalama Yöntemi,
- d'Hont Yöntemi kullanılmaktadır.

D'Hont Yönteminde; her partinin aldığı oylar teker teker, sırasıyla bire, ikiye, üçe o bölgeden çıkacak milletvekili kadar sayıya bölünür ve elde edilen sonuçlar büyüklük sıralarına göre sıralanır. Sandalyeler en büyükten küçüğe doğru yapılan bir sıralama sonucu sahiplerini bulur (Çam, 1995, s.496).

3.2.2. Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sisteminde milletvekilli seçilecek adayın istenilen oy çoğunluğunu alması gerekmektedir. Seçimi kazanmak için gerekli olan çoğunluk türleri ise; Yarıdan bir fazlayı ifade eden Mutlak (Salt) oğunluk, En fazla oy sayısını ifade eden Basit (Nispi) oğunluk ve seçilebilmek için belli miktarda oy almayı gerektiren ve yapılan seçimde yasa ile belirlenmiş orandaki oy sayısına ulaşan adayın seçimi kazandığı “Belli oranlardaki (Nitelikli) oğunluk” yöntemleridir (Varlık, ren, 2001,s.28).

IV. BÖLÜM

4.KAVRAMSAL YAKLAŞIM: SİYASİ PARTİLER

Siyasal yaşamın vazgeçilmez bir ögesi olan siyasi partiler, siyasi rejimlerin ve demokrasinin işleyişinde önemli bir unsurdur.

Siyasal partiler, bir izlençe çerçevesinde siyasi kararları etkilemek ve bu amaçla siyasi iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır. Siyasi partiler, yapısal farklılıkları, aynı zamanda toplumsal tabanlarının, dolayısıyla da ideolojilerinin farklılığını yansıtır (Kışlalı,1993,s.238).

"Siyasi parti, 'kitlenin iktidara geldiği' XX. Yüzyıl 'da, siyasi hayatı yöneten, bu bakımdan siyasi iktidarı etkileme amacını güden bir gruplaşma olayıdır. Siyasi partiyi şöyle tanımlamak mümkündür; Siyasi parti, belli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı, normal seçim yollarıyla gerçekleştirme amacını güderek, kurmuş oldukları bir dernektir." (Tunaya,1966,s.147).

Siyasi partilerin en büyük özelliği; iktidarda olsun ya da olmasın, devleti idare etme programına ve amacına sahip olması ve bu amaçla iktidara geçmek için çalışan kuruluşlardır.

"Siyasi partilerin tanımı, siyasi hayatta etkili olan başkaca kuruluşlardan (örneğin, baskı gruplarından) ayırt edilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. "Siyasi parti üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen, ya da tamamen elde etmek amacı ile, siyasi hayata katılan teşkilatlanmış bir gruptu" (Teziç,1998, s.305).

Siyasi partileri öteki toplumsal örgütlerden ayıran en önemli farklardan birisi amaç, diğeri de çalışma yöntemidir. Siyasi partiler dışındaki hiçbir toplumsal örgütün, siyasi iktidarı ele geçirmek ya da en azından ona ortak olmak gibi kuruş amaçlan olmamaktadır. Siyasi partilerin tüm çalışma yol ve yöntemleri siyasi iktidarı er ya da geç ele geçirmek için olduğu halde, diğeri toplumsal örgütlerin çalışma yöntemleri üyelerinin çıkarlarını korumak, bunun için kamuoyu oluşturarak siyasi sisteme baskılar yapmaktır (Payaslıoğlu,1952,s.10).

Bir ülkedeki siyasi rejimin değerlendirilebilmesi için, o ülkenin anayasası kadar siyasi partilerin de incelenmesi gerekir.

4.1. Siyasi Parti Türleri Ve Amaçları

19. Yüzyıl'ın ilk yarısında Batı Avrupa'da ortaya çıkan çağdaş anlamdaki siyasi partiler, bu yüzyıldaki seçimlerle birlikte doğmuş, oy hakkının genişlemesiyle de gelişmiştir.

Yapı yönünden siyasi partilere baktığımızda; kadro ve kitle partileri olarak iki şekilde incelendiğini görmekteyiz;

- Kadro Partileri:

Tarihsel açıdan demokrasi mücadelesinin birinci döneminde ortaya çıkmış bir parti tipini oluşturmaktadır. Bu partilerin özellikleri. kurucularının az sayıda fakat varlıklı tabakalardan gelen tanınmış, saygınlığı yüksek kişiler oluşlarıdır (Çam,1995, s.440). Bu partiler, üye kaydetmekten çok, seçim dönemlerinde etkili olan kişileri bünyelerinde toplayan, seçim dönemlerinde etkinliklerini artıran partilerdir. Bunlara daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlanır. Bu tür partilerde, parti içinde sıkı bir disiplin, hiyerarşi ve merkezicilik görülmemektedir. Batı demokrasilerinin hemen hepsinde kadro partilerinin bulunduğunu, bugün de yapısal çizgilerine devam ettiklerini görmekteyiz.

-Kitle Partileri:

Demokrasinin gelişmesinin doğal sonuçlarından biri olan oy hakkının genişlediği dönemin bir zorunluluğu olarak ortaya çıkmışlardır. Geniş halk yığınlarının oy hakkına sahip olduğu işçi sendikalarının kurulduğu devirde yeni görüşlerin, yeni çıkarların savunulması, yeni partilerin kuruluşunda rol oynamıştır. Batı demokrasilerinde sol ve sosyalist görüşü savunan partiler kitle partisi görünümündedirler. Günümüzde partilerin büyük çoğunluğu kitle partisi durumuna gelmişlerdir. Kitle partilerinin en önemli özelliği, tüm ülkeyi kaplayan, küçük yerleşim birimlerinden merkeze kadar, geniş ve hiyerarşik bir yapıya sahip olmalarıdır (Çam,1995, s.442).

Bununla birlikte, partiler disiplin yönünden de bir ayrıma tâbi tutulmaktadır. Parti programına ve parti yöneticilerine, kesin bir otorite ve yetki tanınan, sıkı bir merkezicilik ve yaptırım uygulanan partiler "disiplinli partiler" dir. Faşist ve komünist partiler, disiplinli partilere örnek gösterilebilir.

Parti disiplini zayıf olan, her alanda üyelerini, adaylarını, seçmenlerini serbest bırakan partilere de serbest partiler denilmektedir.

Siyasi partiler açısından başka bir ayırmda, türdeşlik yönündendir. İdeoloji birliğinin egemen olduğu partiler türdeş partilerdir. İdeolojik yapılı tek partiler ile, genellikle çok partili sistemdeki partiler türdeşliği fazla olan partilerdir.

Çift parti sisteminin egemen olduğu ülkelerde, geniş, türdeşliği az olan partiler, türdeş olmayan partiler sınıfına girmektedir. Türdeş olmayan partiler içinde, parti içi yelpazesi söz konusudur. Bu parti içi yelpazede sol ve sağ kanatlar mevcut olabilmektedir. Türdeş olmayan partilere, tek parti sisteminden, çok parti sistemine geçen ülkelerde rastlanmaktadır. Ayrıca siyasal parti sistemi olarak tek parti ve çift parti ile çok partili sistem mevcuttur.

Siyasal partilerin ideolojileri parti programlarında yer alır. Programlar, yalnız partinin ekonomik ve sosyal dünya görüşünü yansıtmakla kalmaz, bunların uygulama biçimlerini de yansıtmaktadır. Bütün bunlar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal koşullarla çok yakından ilgilidir.

Partilerin ideolojik eğilimleri dikkate alındığında, partilerin sağdan sola doğru bir yelpaze oluşturdukları görülmektedir. Sınırsız çok partili rejimlerde, sağdaki aşın uç faşist, soldaki aşın uç ise, komünist partiler tarafından temsil edilmektedir. Sınırlı çok partili rejimlerde ise partilerin programlarını demokratik yol ve yöntemlerle gerçekleştirecekleri varsayılmaktadır. Günümüzde bu ayırım, aşın uçları belirlemenin dışında önemini yitirmiştir (Gözübüyük, 1997,s.72).

Halkın, siyasi iktidarı etkilemesini ve işleyişine katılmasını sağlamada birer araç olan siyasal partilerin görevleri; Halk ile iktidar arasında aracılık yapan kuruluşlar olmak, bu aracılık görevlerini de seçim mekanizması ile gerçekleştirmek yani seçimlere katılmak ve iktidara gelmek, programlarında ve seçimlerinde söz verdikleri politikayı uygulamak ve gerçekleştirmek, muhalefette oldukları zamanda, iktidarı eleştirmek ve denetlemek, bu yolla kamuoyunu etkilemeye ve kendi lehlerine oluşmasını sağlamaya çalışmak, olarak kısaca sayılabilir.

4.2. Türkiye'de Siyasi Partiler Ve Siyasi Partiler Kanunu

Türkiye'de siyasi partilerin hukuki statüsünün tarihi gelişimini incelediğimizde, ilk siyasi amaçlı örgütlerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde, azınlıklar tarafından ulusal bağımsızlık amacı ile kurulduğunu görmekteyiz. I. Meşrutiyet'ten (1876) önce Türkler tarafından kurulan siyasi amaçlı örgütler, parlamentonun ve seçimlerin mevcut olmadığı bir ortamda gizli olarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ancak bunlarda modern anlamda bir parti görünümü taşımamışlardır. Esasen, bu dönemde siyasi partilerin kurulması yasal değildir, çünkü 1876 Anayasası, dernek kurma hürriyetini tanımamaktadır. Bu nedenle, siyasi amaçlı ve parti niteliğindeki örgütler çalışmalarını gizli olarak sürdürmüşlerdir. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti"ni buna örnek olarak gösterebiliriz. Daha önce de belirtildiği gibi, 1908 yılında "Hürriyetin İlanı" ile II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır, 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de yapılan değişiklikle dernek kurma hürriyeti getirilmiştir. 1909 tarihli ve 310 sayılı Cemiyetler Kanunu ile öngörülen dernek kurma hürriyetine sınırlamalar getirilmiştir. Söz konusu bu kanuna göre; herhangi bir cemiyetin, partiler dahil, milli olmaması, kavim esasına dayanmaması ve gizli olmaması gerekmektedir. Bununla birlikte kanun, cemiyet kurmayı izne bağlamıyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra, 1924 Anayasası, dernek kurma hürriyetinin kanunla sınırlanacağını öngörmekteydi. Bu konudaki yasal düzenleme, II. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan 310 Sayılı Cemiyetler Kanunu'dur. Bu kanunda 1923 yılında 387 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile, hükümet her türlü cemiyet üzerinde geniş bir denetleme yetkisine sahip olmuştur. 4 Ekim 1926 tarihinde Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra, cemiyetler üzerinde hükümetin denetim yetkisi ancak "kanuna ve ahlaka aykırılık" ile sınırlandırılmıştır. 1938 yılına kadar da siyasi parti serbestliği sağlanmıştır. Ama tek parti yönetiminin oluşturduğu rejim, fiilen bu serbestiyi ortadan kaldırmıştır. 28 Haziran 1938 tarihinde 3512 sayılı yeni "Cemiyetler Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanun, cemiyetlerin kurulmasını önceden izne bağlarken, siyasi amaçlı cemiyetlerin, yani siyasi partilerin tüzük ve beyannamelerini İçişleri Bakanlığı'na vermelerini ve faaliyete geçebilmeleri için tescil olduklarını gösterir bir belge alma zorunluluğunu getirmiştir. 3512 Sayılı Cemiyetler

Kanunu, cemiyetler üzerinde hükümete geniş bir denetim yetkisi verdiği gibi, kapatılmaları da hükümetin yetkileri arasındadır.

Daha sonra 5 Haziran 1946 tarihinde 4919 sayılı kanunla, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda değişiklikler yapılmış ve yeniden serbestlik esasına dönülmüştür. Ancak bundan önce, 18 Temmuz 1945 tarihinde "Milli Kalkınma Partisi" ve 7 Ocak 1946 tarihinde de "Demokrat Parti" kurulmuştur. 1947 yılında da TBMM içtüzüğünde değişiklik yapılarak ilk kez siyasi partilerle ilgili kurallara yer verilmiştir. Artık, meclis komisyonlarına aday gösterilme, siyasi partilerin meclis gruplarınca yapılacaktır.

27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi'nin iktidara fiilen el koymasıyla birlikte, 28 Mayıs günü alınan bir kararla; "Meclisin feshedildiği ve siyasi parti faaliyetlerinin tatil edildiği" açıklanmıştır. 12 Ocak 1961 tarihinde, hükümet aracılığı ile, siyasi partilere tekrar faaliyete geçmeleri için izin verilmiş, yeni kurulacak partilerin de, Ekim 1961'de yapılacak seçimlere katılabilmeleri için 13 Şubat 1961 tarihi son gün olarak ilan edilmiştir. 1 Nisan 1961 tarihinden başlamak üzere de siyasi partilerin il, ilçe toplantılarını ve kongrelerini yapmalarına izin verilmiştir. 9 Temmuz 1961 tarihli halk oylaması ile kabul edilen 1961 Anayasası ile, Türkiye'de siyasi partiler ilk kez anayasal statüye kavuşmuşlardır. Anayasanın yürürlüğe girmesi ile, 1965 tarihinde 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu kabul edilmiştir.

12 Eylül 1980 harekâtı ile, "faaliyetleri durdurulan siyasi partiler", Danışma Meclisi'nin göreve başlamasından (23 Ekim 1981) önce çıkarılan 16 Ekim 1981 tarihli 2533 sayılı kanunla feshedilmişlerdir. 7 Kasım 1982 tarihinde halk oylaması sonucu kabul edilen 1982 Anayasası da (madde 68-69) partilerin anayasal statüsünü düzenlemektedir. Anayasanın halk oylamasında kabulünden sonra, gene Kurucu Meclis (Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Konseyi) tarafından hazırlanarak kabul edilen 24 Nisan 1983 tarihli, 2829 sayılı, "Siyasi Partiler Kanunu" ile partilerin hukuki statüsü ayrıntılı olarak yeniden düzenlenmiştir (Teziç,1998,s.311-313).

T.C. 1982 Anayasası (madde 68/2) siyasi partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak öngörmektedir. Madde 68/4 ise; "Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez" şeklindedir.

1982 Anayasası, partilerle ilgili bir tanımlama yapmamaktadır. Siyasi partilerin tanımı, 22.4.1983 tarih ve 2890 sayılı "Siyasi Partiler Kanunu" nun 3. maddesinde yapılmaktadır. Söz konusu bu maddeye göre; "siyasi partiler, anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun, 3. Bölümü, "Atatürk İlke ve İnkılâplarının ve Laik Devlet Niteliğinin Korunması" başlığı altında düzenlenmiştir. "Laiklik ilkesinin korunması ve Halifeliğin istenemeyeceği" ile ilgili olarak madde-86 şöyledir: "Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve Halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemez ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar."

"Dini ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar yasağı" ile ilgili madde-87: "Siyasi partiler, devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne surette olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar." şeklindedir.

Anayasa'nın, siyasi partilerin uyacakları esaslar ile ilgili 69. maddesine göre; "Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir."

Madde 69/4: "Bir siyasi partinin tüzüğü ve programının 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatma kararı verilir."

1950 sonrası, "Yeni Türkiye Partisi", "Adalet Partisi" ve "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi", DP'nin devamı niteliğinde uygulamalarda bulunmuşlar, din ve vicdan özgürlüğünü istismar ederek dinsel duyguları, seçim propagandası sırasında kullanmışlardır.

1961'in Adalet Partisi'nin, DP'nin devamı olduğu söylenebilir. Bu nedenle AP, DP'nin tabanına ve dağıtılmış olan örgütüne dayanarak, daha 1961 genel seçimlerinde 158 milletvekili kazanmıştır. Ancak gerçek yolunu, 1965'te Süleyman Demirel'in başkanlığına getirilmesinden sonra bulmuştur.

Daha doğru bir deyişle, AP'nin çizgisi, II. Meşrutiyet dönemine gittiğimizde "Hürriyet ve İtilafa, cumhuriyet döneminde de "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" ile "Serbest Cumhuriyet Fırkası"na benzemektedir. Son olarak da aynı çizgide olan DP'nin devamı niteliğine bürünmüştür. AP'nin parti izlencesi liberal demokratik ilkelere dayanmaktadır. İzlencenin temel görüşler kısmında özgürlükler ve insan hakları ile laiklik ilkesine de yer verilmiştir.

Bu dönemde CHP'ye baktığımızda, yani 1960 sonrası CHP, İttihat ve Terakki'nin bir uzantısı olarak cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. CHP, 1960 sonrası, 1965 seçimlerine kadar sürecek üç ayrı koalisyon döneminin içindedir. CHP ile AP'nin kurduğu ilk koalisyonu, CHP, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ile bağımsızların da katıldığı dördümlü ortak hükümet izlemiştir. Öteki partilerin ayrılması üzerine de CHP bağımsız milletvekilleri ile üçüncü koalisyonu oluşturmuştur.

CHP ve AP Koalisyonu ancak 7 ay sürmüştür. AP'nin hükümetten ayrılması üzerine İsmet İnönü öteki iki parti ile bağımsızların da destekledikleri ikinci ortak hükümetini kurmuştur. Hükümet programında partilerin görüş birliğine vardıkları ilke şöyle belirtilmişti: "Türkiye'de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi idaresidir. Anayasamızda tarifli bulunan Atatürk milliyetçiliği ve laik devlet idaresi esastır."

Böyle olmasına karşın bu ikinci koalisyon altı ay sürmüştü. Siyasal partilerin ayrılmaları üzerine İnönü, bağımsız milletvekillerinin katıldığı Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni kurmuştu (25.7.1963). Beklenenin aksine bu hükümet 14 ay işbaşında kalmıştı. Hükümete güvenoyu niteliğinde olan bütçenin genel kurulda reddedilmesi üzerine (13 Şubat 1965) Başbakan İnönü istifasını vermiştir. Dolayısıyla CHP önderliğindeki koalisyonlar dönemi de sona ermiştir.

Öte yandan CHP, parti içindeki huzursuzlukları giderebilmek için 1964 Ekimi'nde 7. Kurultayını gerçekleştirmiş ve bu kurultayda "İleri Türkiye Ülkümüz" adıyla bir bildiri yayınlarak CHP'nin sosyal adalet anlayışına sahip olduğu belirtilmiş, partinin ilkesinin başına da bir demokratik nitelmesi getirilerek, partinin bir süre sonra slogan olarak benimseyeceği "Orta'nın Solu" siyasetinin işaretlerini vermeye başlamıştır.

CHP Meclisi, 9 Şubat 1965'te yayınladığı bildiri ile CHP'nin kendisine göre merkeziyetçi parti olan "Adalet Partisi" ile solu temsil eden "Türkiye İşçi Partisi" arasında bir yer seçtiğini göstermiştir.

Böylece 1930'lardan başlayarak zaman zaman sınırları değiştirilse de devletçilik ilkesini uygulayan, sol eğilimli bir parti olan CHP artık "Ortanın Solu" gibi yeni bir tanımlama ile yenilikçi atılımlara girmek istediğini açıklamıştır (Turan, 2000,s.48.49).

CHP'nin yeni tanımlaması olan "Ortanın Solu" siyasetinin din ve inanç özgürlüğüne bakış açısı, CHP'nin cumhuriyet döneminden beri sürdürülen din ve inanç özgürlüğü politikasından farklı değildir. Bülent Ecevit "Ortanın Solu"ndaki din ve inanç özgürlüğünü şöyle açıklamıştır: 'Çağımız Türkiye 'nde, Batılı anlam ve ölçüde bir demokrasi kurmağa çalışırken, bir düşünce ve vicdan özgürlüğü geleneğimiz olmadığı için, Batıdan birkaç kez demokrasi meyvası alındı; ama bu meyvayı yetiştiren ağaç, düşünce ve vicdan özgürlüğü ağacı, Türkiye 'de olmadığı için kısa zamanda tükendi. 1876 'da, 1908 'de böyle oldu; 1925 'te, 1930 'da ve 1945-60 arasında böyle oldu. Demokrasimizin verimli ve ömürlü olmayışının bir nedeni; düşünce ve vicdan özgürlüğü geleneğine dayanmayışı idi.

Cumhuriyet hareketinin önderleri, özellikle Atatürk'le İnönü, bu eksikliği ve aksaklığı görmüşlerdir. Onun için de, Türkiye 'de düşünce ve vicdan özgürlüğüne elverişli bir ortam kurmağa çalışmışlardır. Kafaları çağdaş dünya görüşüne ve çağdaş düşünceye açmaya ve alıştırmaya yardım edici devrimler, Türk halkını Batı 'nın düşünce özgürlüğünü benimseyebilir duruma getirmek içindi. Laiklik, Türk toplumunda, Batı'daki vicdan özgürlüğünü ve geniş görürlüğü geliştirebilmek içindi..... Demokrasi, ancak kökleşmiş bir düşünce ve vicdan özgürlüğü ağacının dalında olursa, tabii olur, yaşar ve işe yarar " (Ecevit,1975,s.65-66).

Bu gelişmeler ile birlikte CHP, 1976 Kasımı 'nda ki 23. Kurultayı'nda, "Demokratik Sol" bir anlayışı benimseyerek kabul edilen programın başına "Cumhuriyet Halk Partisi sol bir siyasal partidir" açıklaması konulmuştur. 1976 programı, CHP'nin en ayrıntılı ve kapsamlı programı olmuştur. Bu programda da, laiklik ilkesi ile, din ve inanç özgürlüklerinin toplumun her kesimi için sağlanmasının amaçlandığı, çağdaş uygarlık düzeyinin bilimsel temellere dayanan kurallara ve dinin dünya ve siyasetten soyutlanmasıyla gerçekleştirileceği belirtilmiştir (Turan,2000.s.48-49).

V. BÖLÜM

5. SİYASİ PARTİ SİSTEMLERİ

Parti sistemleriyle sosyal , ekonomik, anayasal koşullar arasında güçlü bir bağ olduğu bilinmektedir. Ayrıca istikrarlı bir parti sistemi gerekmektedir. Parti sistemlerinin nitelikleri arasında yer alan parçalanma olgusu da, siyasal sistemlerin sınırlı sayıda parti tarafından tutulmasını ve çok sayıda parti arasındaki bölünme derecesini ifade eder. Literatürde partilerle sosyal gruplar arasında güçlü bir bağın bulunmadığı, parçalanmış sisteme sahip ülkelerde hükümet istikrarının kolay kolay sağlayamadığı ve bunun da siyasi iktidarsızlığa yol açtığı sonuçlar yer almaktadır. Türkiye’de de son yıllarda belirginleşen siyasal iktidarsızlık nedeni olarak da merkez - sağ ve merkez - soldaki yeni değişimler ve bununla birlikte yapay bölünmüşlük gösterilmektedir (Tosun, 1999, s.17).

Siyasal partilerin temel işlevlerinden biri de toplumda belirli çıkarlar etrafında şekillenen bölünmeleri ifade etmesidir. Bu nedenle tüm çoğulcu parti sistemlerinde siyasi partiler, toplumdaki bölünmeleri yansıtmaktadırlar(Özbudun, 1979,s.37).

Toplumdaki sosyal bölünmeler ise ırk, dilsel, dinsel farklılıklar , genç-yaşlı, kent- kır, geleneksel - modern, eğitilmiş - eğitimsiz, otoriter - özgürlükçü, varlıklı - yoksul, sermayedar - emekçi, sınıf, statü veya rol farklılıklarına vs... gibi konumlara göre sınıflandırılabilir (Tosun, 1999,s. 25).

Dolayısıyla toplumsal bölünme ilk olarak insanları sosyal statü, meslek, din veya etnik özellikleri bakımından birbirinden farklılaştırmalı, ikinci olarak da; içinde bulunan grupların kolektif kimlik bilincine sahip olunmalı ve bu bilinçle hareket edilmelidir. Üçüncü olarak ise, kurumsal birtakım terimlerle ifade edilmeli ve taraflarının çıkarlarını kurumsal olarak ifade edebilecek faaliyetlerin sonucunda meydana gelmelidir (Gallagher, Laver, Mair, 1992,s.90,91).

Siyasi partiler, siyasal anlamda ideolojik yelpazenin merkez, sol ve sağına özgü görüşleri benimseyip, bu görüşleri ideoloji olarak benimseyerek savunmalarına göre merkez, sol, sağ partiler şeklinde sınıflandırılabilirler.

Siyasi Parti Doktrinlerinde yer alan ve savunulan hatta parti programlarında da yer verilen demokrasi, ekonomi, piyasa ekonomisi, özel mülkiyet, insan hakları, sosyal adalet ve sosyal paylaşım gibi kavram ve konuların esnek bir şekilde yorumlanmaya açık olması ve yelpazenin kanatlarındaki bütün partilerin insan

hakları, demokrasi, özgürlük, sosyal adalet, sosyal haklar gibi temaları söylemlerinde öne çıkarmaları bu kavramları belirli bir ideolojiyle ve temsilcisi parti ile özdeşleştirmeyi güçleştirmektedir. Yani, yelpazenin sağında ya da solunda olan bir partinin kolaylıkla yelpazenin diğer tarafına geçebilmesi oldukça kolaydır. Bunda dünyadaki küreselleşme - globalleşme ile birlikte her alanda yaşanan toplumsal, ekonomik, siyasal, bilimsel ve düşünsel gelişme ve değişmelerin ulusal ve uluslar arası ölçekteki sonuçları ve bu sonuçların getirdiği talepleri siyasal anlamda ideolojilerde de yarattığı dönüşüm ve esnekliğin de payı bulunmaktadır (Tosun, 1999,s. 25).

Bu ideolojik sınıflandırma ölçüsünde Türkiye'ye baktığımızda siyasal partileri savundukları fikirleri ve doktrinleri temel alarak ideolojik yelpazenin kanatlarına yerleştirip, bu kriterlere göre sınıflandırmak, Türkiye'nin tarihsel süreçten gelen toplumsal ve siyasal özellikleri ve devraldığı sosyo – politik mirastan dolayı zordur. Ancak kısa değerlendirmeler yapmak mümkündür;

- Osmanlı Düzeni:Ataerkil- Özerk - hiyerarşik niteliği,dinin belirleyiciliği, merkez-çevre_Osmanlı'da ilk siyasi partiler:Asker'ül Bürokrasi(Devşirme)
- Yeni Türkiye Cumhuriyeti:Sivil askeri bürokrasi,içe kapanma ve otoriter kültür. Din yerine ulusal devletin kurucu ideoloji ile halkın yadsınması, CHP.
- Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş:CHP,DP.
- 1960'lardan sonra:CHP-Ortanın solu ve AP-Orta sağ
- 1980'den sonra:ANAP-Dört eğilimi birleştirme misyonu, merkez sağ
- DYP-AP'nin mirasına sahip çıkması nedeniyle merkez sağ
- CHP'nin mirasına sahip çıkan;CHP, SHP,HP, SODEP yelpazenin solu
- DSP-Demokratik sol ideolojisi nedeniyle merkez sol.

Siyasal partilerin temel işlevlerinden biri de toplumda belirli çıkarlar etrafında şekillenen bölünmeleri ifade etmesidir. Bu nedenle tüm çoğulcu parti sistemlerinde siyasi partiler, toplumlardaki bölünmeleri yansıtmaktadırlar(Özbudun, 1979,s.37).

Toplumdaki sosyal bölünmeler ise ırk, dilsel, dinsel farklılıklar, genç-yaşlı, kent-kır, geleneksel-modern, eğitilmiş-eğitimsiz, otoriter - özgürlükçü, varlıklı - yoksul, sermayedar-emekçi, sınıf, statü veya rol farklılıklarına vs... gibi konumlara göre sınıflandırılabilir (Tosun, 1999,s. 25).

Dolayısıyla toplumsal bölünme ilk olarak insanları sosyal statü, meslek, din veya etnik özellikleri bakımından birbirinden farklılaştırmalı, ikinci olarak da; içinde bulunan grupların kolektif kimlik bilincine sahip olunmalı ve bu bilinçle hareket edilmelidir. Üçüncü olarak ise,

kurumsal birtakım terimlerle ifade edilmeli ve taraflarının çıkarlarını kurumsal olarak ifade edebilecek faaliyetlerin sonucunda meydana gelmelidir(Gallagher, Laver, Mair, 1992,s.90,91).

Sonuç olarak siyasi partilerin belirli bir sosyal tabana dayanma zorunlulukları, kendilerini toplumdaki bölünelere göre tanımlama ve örgütlenme ihtiyacını zorunlu kılmaktadır(Tosun, 1999,s. 26).

Bu noktada da parti sistemleri ile seçmen gruplaşmaları arasındaki ilişki önem kazanmaktadır.

Siyasal yaşamı ve siyasal kültürü açıklamaya yönelik oluşturulan değerler sistemi anlayışında, Edward Shils tarafından geliştirilen “Merkez-Çevre” (center and periphery) kuramına göre; her toplumun bir merkezi vardır. Bu merkez coğrafi ya da kuramsal bir merkez değildir. “inançlar ve değerler alemine” ilişkindir. Kültürel bir merkezdir ve toplumu yöneten sembollerin, değerlerin ve inançların düzenini ifade etmektedir. Merkezin en önemli noktası, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda kontrol gücüne sahip olması ve siyasal sistemin temel değerlerini kabul ettirmeye çalışmasıdır. Dolayısıyla, otoritenin merkezi değerler sistemi ile ilişkisi, “merkez ve çevre” kuramının anahtarı konumundadır (Shills, 1975, s.2’den akt. Burke; 1994, s.80).

5.1. Parti Sistemleri İle Seçmenler Arasındaki İlişki

Parti sistemleri ile seçmen grupları arasındaki ilişkiyi araştıran Lipset ve Rokkan’ ın geliştirdikleri sosyal bölünmeler tipolojisi, yerel-kültürel ve fonksiyonel olmak üzere iki modele oturtulmaktadır. “Merkez-Kenar Eksenini” şeklinde de ifade edilen yerel eksenin kenar’ ında, yöresel ve bölgesel çatışmalar yer alıp, “kenar”, hakim ulusal elitin ve bürokratik güçlerin ulusal birliği sağlamaya yönelik izledikleri politikalara yerel muhalefetin tepkisi şeklinde ortaya çıkmaktadır. “Kenar” ın muhalefetinin nedeni çeşitli etnik, dinsel veya kültürel azınlıkların kendi varlıklarını, ulusal devletin merkezileşme, tek tipleştirme ve rasyonelleştirme yöntemine karşı ulus devlet içinde koruyup sürdürmek istemeleridir. Yerel ekseninde izlenen çatışmalar genel olarak ulusal devrimin oluşum sürecinin ilk aşamalarında ortaya çıkmakta ve bunların uç görünümü ayrılıkçı hareketler ile iç savaflara kadar uzanabilmektedir. Yerel ekseninde izlenen çatışmalar genel olarak ulusal devrimin oluşum

sürecinin ilk aşamalarında ortaya çıkmakta ve bunların uç görünümü ayrılıkçı hareketler ile iç savaşlara kadar uzanabilmektedir. Yerel eksenin diğer ucunda, sistemin tümü üzerinde kontrolü kimin elinde bulunduracağı, nasıl örgütleneceği ve amaçlarının ne olacağı yolunda ulusal elitin kendi içinde yaşadığı çatışmalar yer alır. Belirli siyasal gruplaşmaların temelinde kültürel, yöresel unsurların yerine, sosyo-ekonomik unsurlar yatıyorsa ve bunlar bireyleri bir arada tutabiliyorsa, çatışmanın temelinde fonksiyonellik öne çıkmaktadır. Bu tür çatışmalara denk düşen iki bölünme tipi de sanayi devriminin ürünü olup, toprak üzerinde mülkiyeti elinde bulunduran sınıf ile, ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkmaya başlayan girişimci sınıf arasındaki çatışmadan doğmuştur. Bu ekseninde mevcut olan çatışmalar, işçiler-işverenler, kiracılar-mülk sahipleri, üreticiler-satıcılar, borç alanlar-borç verenler gibi özgül ve sınırlı birtakım ekonomik çıkarlarla ilişkilendirilebileceği gibi, uzlaşmazlık konuları daha genel ve ideolojik temelli olabilir (Lipset, Rokkan,1967,s.8-9).

Lipset ve Rokkan' a göre sosyal bölünmelerin ikisi kültürel, ikisi de fonksiyonel olmak üzere belli başlı dört tipi bulunmaktadır. Kültürel bölünmeler merkez-çevre ile dinsel bölünmeler, fonksiyonel bölünmeler ise kır-kent ve işçi-işveren ya da sınıf temelli bölünmelerdir (Lipset, Rokkan,1967,s.8-23). Bu nedenlerden dolayı Rokan ve Lipset merkez-çevre kavramını bir toplumun kendi içindeki değer dağılımının analiz edilmesi bağlamında ele almaktadırlar.

Bu noktadan hareketle Türk toplumuna baktığımızda Şerif Mardin, “merkez-çevre” kuramını(modelini) “Türk Siyasetini açıklayarak bir anahtar” olarak Türk toplum ve tarihine uyarlamıştır. Buna ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu' nun karmaşık ve incelmış bir kurumlar şebekesine dayanan uzun ömürlü bir merkezi olduğu görülmektedir.

Batı' da 17. yüzyıl yarısında ortaya çıkan hükümet biçimi olan “Leviathan” da, daha sonraki ulus-devlet de, Osmanlı kurumlarının gelişiminde rol oynadı. Daha sonraki modernleşme süreci boyunca Osmanlılar, bu yeni devlet biçimlerini kendi hükümetlerinde yapacakları reformun modelleri olarak görmüşlerdir. Batı' da devleti biçimlendiren güçler, modernleşme başlamadan önce Osmanlı devletini biçimlendiren güçlerden önemli ölçüde farklı biçimde görünmektedir. Modern devleti yaratan merkezileşme süreci, dayandığı feodal temellerden dolayı, çevre güçleri olarak nitelendirilebilecek şeylerle uzlaşmaya gidilmesi sonucunu veren bir takım karşı karşıya gelmeleri de kapsamıştır. Feodal soylular, kentler, kasabalar ve daha sonra endüstri emeği şeklindeki bu güçler ile sağlanan uzlaşmalar ulus-devletin iyi yapılanmasına yol açmıştır. Çünkü her uzlaşma da çevresel gücün bir bölümünün merkezde bütünleşmesi sağlanmıştır. Oysa Türk toplumunda yakın zamana kadar, merkez ile çevrenin karşı-karşıya gelmesi, Türk siyasetinin temelinde yaratan en önemli toplumsal

kopukluk olarak değerlendirilmiştir. Bu söz konusu kopukluk yüzyıldan fazla süren modernleşmeden sonra da varlığını sürdürmüş gibi görünmektedir.

Merkez ile çevrenin, Osmanlı siyasal ve ekonomik yaşamının temel sorunu durumuna gelmesine yol açan birçok neden bulunmaktaydı. Merkez-çevre kopukluğunun en genel boyutu; imparatorluk içinde bölük- pörçüklüğün varlığını hala geniş ölçüde sürdürmesi olarak gösterilebilir(Mardin, 2002, s.35-39) .

Osmanlı toplum düzeninin ataerkil, özerk hiyerarşik niteliği ve dinin belirleyiciliği, batı toplumlarındaki benzeri bir sınıflandırmayı da güçleştirmiştir.

Ulus devletinin kuruluşuyla birlikte geçmişin ataerkil, hiyerarşik yapısı ortadan kaldırılrsa da, yerine askeri ve sivil bürokrasinin öncülüğünde içe kapanmacı ve otoriter kültürün hakim kılınması ve bu kültürü ayma yayma misyonunu üstlenenlerin meşruiyetini bu kez din yerine, salt yarattıkları ulus devletinin kurucu ideolojilerinden almaları, ya da almak zorunda bırakılmaları, partiler ve ideolojilerin devletten özerk varolmalarını engellemekte, aksine devletlerin iç içe girmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle Osmanlı' daki ilk siyasal partilerin öncü kadroları asker ve sivil bürokrasiden oluşmaktadır(Tosun, 1999,s.19).

5.2. Siyasi Partiler,İdeolojik Ayrım ve Toplumsal sınıflar

5.2.1. Sağ-Sol Arasındaki Ayrılışın Tarihi

Tarih olaylarının bir ürünü olan bu ayrılış Fransız ihtilali ile başlamıştır. 1789 tarihli Kurucu Meclisin (Assemblée Nationale Constituante) Başkanlık yerinde Kral bulunmaktaydı. Bu Fransa'da ki üç sosyal sınıfın (Asiller, Ruhban ve Halk) temsilcilerini bir arada toplayan bir meclis niteliğine sahipti. Meclis açıldığında, asillerle din adamları Başkanın – ya da Taht'ın – sağında, halkın temsilcileri de (Tiers Etat) solunda yer almışlardır.Bu tarihten itibaren sağ ve sol gruplaşmalar, siyasi hayat içinde kurulmuş oldu.

Sağ kısım aristokrat olma özelliğinden dolayı, seçkinlik, gelenekçilik ve imtiyazlılık öğelerini bünyesinde taşımaktaydı. 1789' dan beri imtiyazlılığa ve değişmezliğe taraflı olanlar, Meclislerde hep sağı tercih etmişlerdir.Sağcılık, sağcı politika bu bakımdan anlam kazanmıştır. Solda oturanlar daha halkçı, demokratiktirler.Çünkü Kralın onayı ile değil, halkın seçimiyle gelmişlerdir, halkın, seçmenlerin vekilleridirler. Solculuk, sol politika da bu olaydan ilhamını ve anlamını alır (Tunaya,1966, s.188).

Sağ ve sol kavramları öncelikle birbirine karşıt iki toplum ve dünya görüşünü temsil eden eğilimlerdir. Sağ eğilim; İnsanın da, toplumunda değişmeyeceğine, değiştirilemeyeceğine inanır ayrıca insanlar arası eşitliği değil, hiyerarşiyi benimser. Zamanla Sağ' ın belirli ve sınırlı bir siyasi demokrasiye vardığı görülmüştür. Hümanist bir yaklaşımın hakimiyeti altında, insan hak ve hürriyetlerini tanımıştır. Ancak, insanların eşitliği konusunda kararlı ve iyimser olmadığı için, toplumda yapılması gerekli köklü reform hareketlerine karşı olmuştur. Aşırı sağda olanlar, her türlü değişimi doğru yoldan sapma olarak ayımsalar ve reformcularla çarpışmışlardır. İlimli sağcılar ise, bazı taviz hareketlerini tanımaktan öteye gidememekle beraber, demokratik gelişmelere katılmışlardır (Tunaya,1966, s.20,21).

Sol eğilim ise, düşünce olarak Sağ' ın tamamen karşısındadır ve tamamen karşıt bir görüşü savunur. Amacı bütün insanlar arasında, mümkün olduğu kadar, insanlar arası eşitliği ve adaleti gerçekleştirmektir. Bu eşitlik sadece siyasi eşitlik değildir, yani kanun önünde ve oy sandığı başındaki eşitlik yeterli değildir. Eşitliğin aynı zamanda, toplumsal alanda ve ekonomik hayatta da gerçekleşmesi fikri, sol düşünceye hakimdir. Sol eğilim, insanın, aklı ve iradesi rehberliği altında, kendi hayatını ve toplum hayatını daha iyiye ve ileriye götüreceği inancına dayanmaktadır. Bu nedenle gerekli değişimler, strüktür değişimleri ve reformlar yapılmalıdır. İnsanın iyiliğine ve ilerlemesine engel olan kurumlar değiştirilebilir ve değiştirilmelidir.

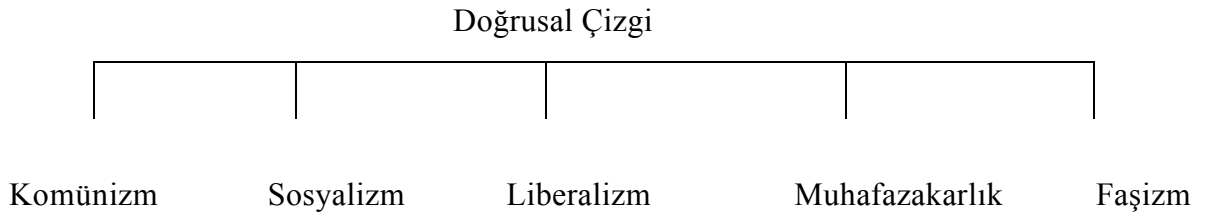
Bu doğrultuda sol eşitliği ön plana çıkarır ve eşitliğin gerçekleştirilebileceği konusunda oldukça iyimserdir. Sağ ise eşitlik fikrine sıcak bakmaz ve bir politik ideal olarak gerçekleştirilmeyeceğine inanır. Bu farklı görüşler ideolojilerin ekonomi politikalarında da kendini gösterir. En solda yer alan komünizm devletin düzenleyici olduğu bir ekonomik sistem öngörürken muhafazakarlar serbest pazara öncelik verirler (Türköne, 2003, s.136).

Sol eğilim de ılımlı' dan aşırıya doğru bir gidiş göstermiştir. Toplumsal değişmelerin zamanında ve yavaş yavaş yapılmasını kabul edenlerin yanı sıra, bu değişmelerin ani ve şiddetli olmasını savunanlarda vardır. Sosyalistler (özellikle demokratik sosyalistler) ilk tezi benimsemişlerdir. Diktatoryal ve totaliter ihtlal yoluyla (Proleterya ihtilali) toplumu yıkmak ve yapmak isteyenlerse komünistler olmuşlardır (Tunaya,1966, s.20,21). 19. yüzyılın ,ilk yarısında, Sol, politika savaşlarında hareketi ve hürriyet severliği ile tanımlanmaktaydı.

İdeolojiler; toplumların ya da toplumların içindeki belirli kesimlerin gereksinmelerine yanıt veren, kendi içinde tutarlı inanç sistemleridir. Her toplum kesimi, kendi ideolojisine yani kendi inançlarına uyan bir siyasal iktidarı yasal sayar. Halkın çoğunluk inançlarına uygun olan bir yönetim biçimi yasaldır. Bu çoğunluk ne kadar büyürse, siyasal istikrar ve toplumsal barış da o ölçüde artabilir (Kışlalı, 1998, s.72).

Siyasal hareket, fikir ve ideolojileri tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek için kullanılan gelen ayrımların en bildik ve geçerli olanı sağ-sol ayrımıdır. Bu ayrım; inançların “en sol” ve “en sağ” kutuplar arasında yer alan bir çizginin üzerine yerleştirilmesi mantığına dayanmaktadır. Sol, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ilerleme, reform, enternasyonalizm gibi değerlere; sağ ise, otorite, hiyerarşi, düzen, yükümlülük, gelenek ve milliyetçilik gibi değerlere sahip olarak düşünülür. Aşağıda yer alan şekilde bu anlayışı özetlemektedir:

Şekil. 5.1. Doğrusal İdeolojik Ayrımlar

Yukarıda ki doğrusal çizgi, ideolojilerin sahip olduğu farklı politik değerleri, özellikle de farklı ekonomi politikaları ile ideolojilerin eşitlik fikrine yaklaşımlarını değerlendirmek için kullanılmaktadır (Türköne, 2003, s.136).

Bu doğrultuda sol eşitliği ön plana çıkarır ve eşitliğin gerçekleştirilebileceği konusunda oldukça iyimserdir. Sağ ise eşitlik fikrine sıcak bakmaz ve bir politik ideal olarak gerçekleştirilmeyeceğine inanır. Bu farklı görüşler ideolojilerin ekonomi politikalarında da kendini gösterir. En solda yer alan komünizm devletin düzenleyici olduğu bir ekonomik sistem öngörürken muhafazakarlar serbest pazara öncelik verirler (Türköne, 2003, s.136).

Çağdaş ideolojilere baktığımızda, Liberalizm, tarihsel evrim içinde, Avrupa’da ki toprak soylular (Aristokrasi) ile kentsoylular arasında ki çatışmaya koşut olarak doğmuştur. 10. yüzyıldan başlayarak kentlerde gelişen ticaret ve sanayi, varlıklı, yeni bir toplumsal sınıfın doğmasına olanak vermiştir. Zaman içerisinde, kent soylu sınıfı ekonomik ve toplumsal açıdan daha çok güçlenirken, kapalı tarım ekonomisinin yıkılmaya yüz tutması ile birlikte toprak soylular giderek zayıflamaya başlamışlardır. 11 ve 12. yüzyıllarda ekonomik ve toplumsal koşullardan kaynaklanan çıkar farklılıkları kent soylular ve toprak soylular arasında sınıfsal çatışmaların doğmasına neden olmuştur (Kışlalı, 1998, s.73).

Büyük ve çok geniş bir çağdaş siyasal ideoloji olan Sosyalizm’ in tam karşılığı toplumculuk olarak görülmektedir. Liberalizm ideolojisinden sonra sanayileşme sonucu ortaya çıkan işçi ve köylü sınıfının da bir takım haklar elde etmek amacıyla bilinçlenmeye başlaması ile 19. yüzyılın ortalarında Fransa’ da ve İngiltere’ de başlamıştır (Öztekin, 2000, s.263).

Sonuç olarak, Sosyalizm kapitalizme tepki olarak doğmuştur. 19. yüzyılda ortaya çıkan sosyalizm ilk zamanlarda, fabrikasyon üretiminin yaygınlaşması karşısında iş olanaklarını yitiren zanaatkarların çıkarlarının bayraktarlığını yapmış; ancak bir süre sonra büyüyen sanayi' ye bağlı olarak sayıları çoğalan işçi sınıfının ideolojisi olmuştur (Yayla, 2002, s.58).

Sosyalizmin türevlerinden biri olan Sosyal demokrasi' yi ise sosyalist toplumu biçimsel demokrasinin olanakları içerisinde gerçekleştirmeyi amaçlayan ve sosyal adaletin hakim olduğu sosyalizmle liberalizmin değerlerini birleştiren bir ideoloji olarak tanımlamak olanaklıdır (Çam, 1995, s.249).

5.2.2. Türkiye'de İdeolojik Bölünmeler ve Toplumsal Yapı

Türk toplumunda , batı toplumlarında modernlik öncesi rastlanan etnik, dini, bölgesel aidiyetler- hatta aşiret bağları- geleneksel yapılar halinde sürmektedir. Batı toplumlarından alınan milliyetçi ve sosyalist ideolojiler ise, geleneklerin kırıldığı, toplumda işlevsel bölünmelerin egemen olduğu bir döneme aittir.

Modernleşen toplumlarda bir yandan bu işlevsel bölünmeler yerleşirken, diğer yandan geleneksel yapılar sürmektedir. Batıdan alınan ideolojik bölünmeler, hiç beklenmedik şekilde bu geleneksel yapının üzerine inşa edilmekte, bu sefer gelenek bu modern araçlarla yeniden canlanmaktadır. Hatta ideolojilerin bu geleneksel yapıları sürdürürebilmek için bir araç olarak kullanılması bile söz konusu olmuştur. Buna Türkiye'den en tipik örnek; aşiret yapılarının modernleşme ile birlikte kırılmasıyla etkisinin azalacağı beklenirken, devreye siyasi partiler ve seçimler girince, söz konusu aşiret yapıları yeniden güçlenmektedir (Türköne, 2003, s.139).

Başka bir deyişle Türkiye'nin toplumsal yapısının özelliğinden dolayı, ideolojik bölünmeler, kolaylıkla geleneksel bölünmelere yaslanmakta, ideolojik kimlikler ile geleneksel kimlikler örtüşmektedir. Bu duruma Türkiye'nin toplumsal yapısı ile ilgili olarak, mezhep farklılığının sağ-sol kutuplaşmasına yerleşmesi, örnek olarak verilebilir.

Aslında, Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sağ-sol kutuplaşmasındaki temel sorun boyutunu, üretim, mülkiyetin sahipliği ve gelir dağılımı noktalarında odaklaşmaktadır.

Ancak Batı' da ki toplumsal mücadelelere özgü olarak geliştirilmiş kavramları, partileri, doktrinleri temel alınarak ideolojik yelpazenin kanatlarına yerleştirip, bu kritere göre

sınıflandırmanın, Türkiye' nin devraldığı sosyo-politik mirastan kaynaklanan birtakım güçlükleri bulunmaktadır. Batıda siyasal partiler devlete rağmen, dayandıkları toplumsal sınıfların temsilciliğini üstlenerek, savundukları sınıfsal çıkarlar temelinde sınıflandırılırken, Türkiye'de Osmanlı toplum düzeninin ataerkil, özerk hiyerarşik niteliği ve dinin belirleyiciliği, benzeri bir sınıflandırmayı güçleştirmektedir (Tosun, 1999, s.18).

Türk siyasal yaşamı, Osmanlı toplumsal yapısından çok önemli öğeler devir almıştır. Batı Avrupa' dan farklı biçimde ortaya çıkan sınıfsal yapı bu devamlılığın örneklerinden biridir. Bu yapının bir sonucu olan bürokrat egemenliği, buna örnek olarak gösterilebilir (Kongar,2002, s.318).

Osmanlı İmparatorluğu'nun basit farklılaşmamış bir yapısı olduğu, üstte padişahla idareci sınıflar, altta halk yığınları olmak üzere başlıca iki kattan meydana geldiği genellikle kabul olmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu' nda toprak devlete ait olduğu için toprak mülkiyetine dayanan bir aristokrat sınıfın meydana gelmediği kabul edilmektedir(Karpat,1996, s.82). Bununla beraber , Doğu Anadolu'da ve Balkanlarda feodal bir toprak sistemi de bulunmaktaydı.Osmanlı halkı, büyük çoğunluğu köylüler olmak üzere, zanaatkarlar ve tüccarlardan oluşmaktaydı. Önceleri loncalar halinde teşkilatlanmış zanaatlar ise, 17. yüzyıldan sonra Müslüman olmayan azınlıkların eline geçmiştir.

İmparatorluğun büyük kentlerinin dışında sanayileşme yoktur; buna karşılık zanaatkarlığın çöküşü de hemen hemen geneldir. İşçi sınıfına baktığımızda ise, ancak Abdülhamit döneminde büyük Osmanlı kentlerinin sergilediği yeni bir görünüş olarak , proleterya'nın ortaya çıktığı söylenebilir (Tanilli, 2001,s.183).

Böylece bir zamanlar ekonomik işlerde çok başarılı olan Türkler, köylü iseler sadece tarımda, üst sınıftan iseler devlet memurluğunda uğraşır hale gelmişlerdir (Karpat,1996, s.83,84).

Ulus devletin kuruluşuyla birlikte, Osmanlı toplum yapısının temel taşları olan ataerkil ve hiyerarşik yapı kaldırıldıysa da, yerine askeri ve sivil bürokrasinin öncülüğünde yeni bir yapının oluşturulması, Osmanlı' daki ilk siyasal partilerin öncü kadrolarının asker ve sivil bürokrasiden devşirildiği dikkate alındığında devamlılık unsuru daha da göze çarpmaktadır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı İmparatorluğundan devir aldığı toplumsal yapı üç sınıftan oluşmaktaydı. Birinci sınıf; Merkezi otoriteyi elinde bulunduran bürokrasi, İkinci sınıf, ayan,eşraf, tüccar gibi yerel liderlerin oluşturduğu zayıf bir 'ara sınıf' tır.Bu sınıf, bozulan Osmanlı Tımar sisteminin ve dışa bağımlı ekonomi içinde zayıf ticaretin oluşturduğu Osmanlı toplumsal sistemine özgü nitelikler taşımaktadır. Üçüncü olarak da sınıf bilincinden yoksun, geniş halk kitleleri bulunmaktaydı. Yeni cumhuriyeti kuran Atatürk'ün ihtilali, toplumsal ve ekonomik değişmelerin yarattığı yeni sınıfların iktidara ortak olma çabasının

değil, bürokrasinin bir kesiminin siyasi iktidarı tümüyle ele geçirerek istenen toplumsal-ekonomik gelişmenin sağlanması olarak değerlendirilmektedir (Kongar,2002, s.318). Bunun için de batılılaşma ideolojisinin dinamiklerinden yararlanılmıştır.

Türk toplumu cumhuriyet devrinde içten farklılaşarak bugün ki sosyal sınıfları doğurmuştur. Bunun başlıca nedeni sermaye yaratan ve bu sermayenin bir kısmının özel ellerde toplanmasına imkan veren Devletçilik politikasıdır (Karpat, 1996, s. 98). Devletçilik politikasına uygun olarak, devlet sermayedar,girişimci ve çeşitli çıkarlar ile toplumsal gruplar arasında bir arabuluculuk görevini de üstlenmiştir.

Ulus-devlet modeli çerçevesinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulusal ekonomik kalkınmayı da ulusal bir sermaye sınıfı yaratarak gerçekleştirmeyi öngörmüştür (Kepenek,Yentürk, 1994, s.46).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, Türkiye’de en büyük sosyal grup köylülerdir. 1945’ te nüfusun % 83’ü bütün memleket sathına yayılmış 40.000’den fazla köyde oturmaktaydı.Köylü nüfus oranı 1955’ te % 71’e düşmüştür. Bu dönemde en yeni, başka bir deyişle hemen hemen tümü cumhuriyet döneminde meydana gelmiş olan sosyal grup, sanayi işçileri sınıfıdır.Böyle bir sınıfın doğacağı daha ekonomik gelişme ilk planlanırken düşünülmüştür (Karpat, 1996, s. 105).

19. yüzyılın ikinci yarısına doğru, özellikle ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan fabrikalar sanayi içinde önemli bir yer tutmaya başlarken, modern anlamda sanayi işçisinin oluşumuna da olanak sağlamıştır.

Bu durum, Batı’ da ki gelişmelerden farklı olarak, modern işçiliğin devletin bir ürünü olmasına yol açmıştır. Bu ise, sonraki yıllarda da izleri görülecek olan bir “devlet baba” olgusunun oluşumuna neden olarak, işçi sınıfının bilinç düzeyinde önemli yanılsamalara neden olmuştur (Akkaya, 2004, s.139).

Bununla birlikte, oluşturulmaya çalışılan sanayileşmenin kendine has belirli tavır ve siyasi eğilimlere sahip bir işçi sınıfı yaratacağı ve bunun bütün siyasi gelişme üzerinde tesirleri olacağı genellikle kabul edilmekteydi. Avrupa’ da ki sınıf mücadelelerini göz önünde tutan Türk devlet adamları, Türk işçilerinin siyasi eğiliminin “solcu” olacağına inanmaktaydılar.Bunu önlemek için de gerekli tedbirler alınmıştır; sınıf mücadeleleri ile grev gibi mücadelelerin şiddetle cezalandırılması gibi (Karpat, 1996, s. 105).

Daha sonra 1930’lu yıllarda ulaşılan sanayileşme düzeyi nedeniyle emek ile sermaye arasında ki çıkar çatışmalarını önleyici bir araç olarak, 1936 yılında, kapsamlı bir yasa olan iş kanunu çıkarılmıştır (Akkaya, 2004, s.139).

Genel olarak,Türkiye’de işçi sınıfının doğuşu ve gelişimi, toplumda ki ekonomik ve sosyal değişmelerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.İşçilerin sosyal bir grup olarak ortaya

çıkımları toplumun yapısını değiştirmiş ve memleketin sosyo-politik fikir hayatı üzerine büyük etkiler yapmıştır.

Türkiye’de, Cumhuriyetin kuruluşunda bu yana, ülke ekonomisini kontrolleri altında tutan büyük bir sermayedar sınıfı olmamakla birlikte, toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve aydınlardan meydana gelen büyük bir orta sınıf bulunmaktaydı. Özellikleri itibariyle orta sınıfın iki büyük grubu, toprak ağaları ile sanayiciler, genellikle muhafazakardırlar (Karpata, 1996, s. 109).

Ancak bununla birlikte, Cumhuriyet döneminde ‘Halkçılık’ ilkesinin de etkisiyle Halk Partisi, milletin sosyal sınıflardan değil, çeşitli meslek gruplarına mensup olan fertlerden meydana geldiğini belirtmektedir.

Böylelikle amaçlanan, Türkiye’de, ayrı siyasi partiler tarafından savunulması gereken, kendilerine has belirli çıkarlara sahip iyice farklılaşmış sosyal sınıfların mevcut olmadığı düşüncesinin ortaya konulmak istenmesidir (Karpata, 1996, s. 251).

Türkiye’de 1950lerden sonra artık iyice belirginleşen ‘sınıf’ olgusu kendini, artık bütünüyle ortaya çıkmış bir sermaye sınıfının da ürünü olan Demokrat Parti’ nin kurulmasıyla da kendini göstermiştir (Kongar,2000,s.612).

Demokrat Parti’nin halkçılık ilkesi ise, özellikle sosyal grupların yeni politik yapı içindeki rplü ile ilgili tutumu, çok genel bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre; Demokrat Parti Programı; “.. çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık, ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettiği iş ve çalışma sınıflarının karşılıklı münasebet ve menfaatlerinin, umumi menfaat çerçevesi içinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerine uygu olarak ahenkleştirilmesi lüzumuna ve imkanına inanıyoruz” ,diyerek genel bir formülleştirme ile sosyal sınıfları kabul etmiştir (Karpata, 1996, s. 253).

Demokrat Parti, merkezi gücü temsil eden Cumhuriyet Halk partisine karşı kurulduğundan, “devletçi-seçkinciler”, çevreden gelen “ gelenekçi-liberaller tarafından tasfiye edilmiştir.

1960 darbesinden sonra, kapitalizmin yapısı “sosyal refah devleti” ilkesi çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu yapı, kapitalist sınıfın karlarını, işçiler ve memurlar gibi, toplumun öteki kesim ve sınıflarıyla paylaşması anlamına gelmekteydi. Bu , zaten sınırlı olan özel sektörün ve özel girişimin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olduğundan, kapitalist sınıfın en gelişmiş kesimleri, kendilerini ‘sosyal refah devleti’ anlayışına hemen adapte etmişlerdir (Kongar,2000,s.613; Boratav,2003, s.108). “Sosyal Refah Devleti” anlayışı ile birlikte, sendikalarındaki üye sayısının artmasıyla da gözlenebilen, Türkiye’de işçi sınıfının gelişmesine de katkıda bulunmuştur. İşçi sınıfının ortaya çıkışı, 19. yüzyılda dışa bağımlı Osmanlı ekonomisinin gelişmesiyle başlar. Ancak Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı içinde işçi

sınıfı örgütlenmemiş bir nitelik taşımaktaydı. Türkiye’de sanayi’ nin gelişmesine paralel olarak gelişen, anayasal ve yasal haklarla örgütlenme ile diğer hakları da elde eden işçi sınıfı genel olarak sol ve sosyal demokrat partileri desteklemişlerdir.

1980 sonrası askeri dönemi izleyen Özal yönetimi, devlet eliyle büyük sermayenin desteklenmesini ana politika yaparak, Türkiye’de ki kapitalistleşme sürecine büyük bir hız kazandırmıştır. Büyük sermaye, kapitalist sınıf güçlenirken, Özal’ın oluşturmaya çalıştığı ‘orta direk’ ile birlikte, işçi sınıfı da kan kaybetmeye başlamıştır (Kongar, 2000, s.645).

Türkiye’de kapitalist sınıf olarak değerlendirebileceğimiz büyük sermaye Türk siyasal yaşamında genel olarak, gelenekçi- liberal çizgiden gelen siyasi partileri ve siyasi yelpazede merkez sağ ve sağ’ da bulunan partileri destekledikleri söylenebilir.

1950’den günümüze kadar geçen dönemin çözümlenmesinde, batılı anlamda temel değişkenlerden olan sınıfsal öge gittikçe artan bir önem kazanmıştır. Ancak Türkiye’de “din” ögesi batıda geçirdiği dönüşümü geçirememiştir. Türkiye’de Müslümanlık, egemenlik kaynağı olma niteliğini kaybettikten sonra siyasal tercih farklılaşmasını belirleyen bir ideoloji niteliğiyle ortaya çıkmıştır. Siyasi partiler arası bölünmelerde, bir parti lehine yapılan tercihleri belirlemeye başlamıştır (Kongar, 2002, s.354).

Siyasal İslam’ ın yükselmesiyle birlikte, büyük sermaye sınıfı da kendi içinde ‘ İslami Sermaye’ ve ‘ Laik Sermaye’ olarak ikiye bölünmüştür (Kongar, 2000, s.624).

Sonuç olarak, Türkiye’ nin sosyal tablosuna baktığımızda bugün varolan sosyal sınıfları, sermaye sınıfı-burjuvazi , işçi sınıfı ve köylü sınıfı olarak değerlendirilmektedir. Burjuvazi kendi içinde, sanayi burjuvazisi, ticaret burjuvazisi ve küçük kent burjuvazisi (küçük esnaf, zanaatkarlar, öğretmen, memur, işçi olmayan üreticiler, bir kısım serbest meslek sahipleri) olarak ayrılmaktadır. Türkiye’de, tarım kesiminde ki sınıfsal bölünme de topraktaki üretim ilişkilerine göre oluşmaktadır. Buna göre; Tarım işçileri, Küçük üreticiler, Orta köylülük, Büyük toprak sahipleri ayrışması söz konusudur. Bunlardan tarım işçileri ve büyük toprak sahipleri (kapitalist çiftçiler) temel sınıfları, diğerleri de ara tabakaları oluşturmaktadır (Tanilli, 2002, s.359,373).

5.3. Parti Tipolojisi , (Merkez) Sağ Ve Sol Partiler

Siyasal partileri, bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır. Burada en önemli unsur, siyasal iktidarı “ele geçirmek” veya hiç değilse onu başka partilerle “paylaşmak” amacıdır. Siyasi partiler , geçici kuruluşlar olmayıp, sürekli ve ülke çapında oldukça yaygın bir örgüte sahiptirler (Kapani, 1995, s.160).

Sol, tarih boyunca, geniş yığınların özgürlük, eşitlik ve refah içinde yaşama özlem ve istekleri ile mücadelelerine 19. y.y. başında verilen addır.

“Sol dünya görüşü evrende ve toplumda değişimi esas alır; politikalarını bilimsel gerçeklikler üzerine oturtur. Sağ ideolojiler ise durağanlığı esas alır; günü ve kurulu düzeni açıklarlar ve savunurlar, statükocudurlar.” (Ergün2004, s.21).

“Modern dünya ile eş zamanlı olan sol kavramı, modern toplumun emekleme döneminde, Eski Rejim’in hızla tasfiye edildiği 17.y.y. Avrupası’nda ortaya çıkmış bir simgedir. Bugün ki anlamını 28 Ağustos 1789’da Paris’te kralın vetosuna karşı çıkan milletvekillerinin meclis başkanının sol tarafında toplanmasıyla kazanmıştır. Solda toplanan milletvekilleri, ulusun seçtiği meclisin üstünde bir irade olamayacağını ifade ediyorlardı. Bunların içinde aristokratlar, rahipler, burjuvalar ve zanaatkarlar da vardı.

“Türkiye’de merkez sağ, belirli bir ideolojik çevreden çok, bir “orta saha”dır; sol ya da “istikrarı” tehdit ettiği varsayılan politik ve ekonomik talepleri temsil eden partiler, milliyetçi-muhafazakarlığı “aşırıya” vardiirdiği kabul edilen partiler arasındaki alanı doldururlar. Son on yılda bu koordinat sisteminde önemli değişmeler olmuştur;

Birincisi sol eksen silikleşmiştir. İkincisi, eskiden uçta kabul edilen milliyetçi-muhafazakar partiler merkeze yerleşerek geleneksel merkez-sağ partileri marjinalize olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktılar. Geleneksel merkez-sağın bu sıkıntısı, milliyetçi-muhafazakar reaksiyonu besleyecek olan Avrupa Birliği ile bütünleşme ile bütünleşme sürecinde ağırlaşacaktır (Bora, 2000,s.7).

“Siyasal hareket, fikir ve ideolojileri tanımlamak, analiz etmek ve değerlendirmek için kullanıla gelen ayrımlardan en bilindik ve geçerli olanı sağ-sol ayrımıdır.

Bu ayrım; siyasal inançların “en sol” ve “en sağ” kutuplar arasında yer alan bir çizginin üzerine yerleştirilmesi mantığına dayanmaktadır. Sol; özgürlük, eşitlik, kardeşlik, ilerleme,

reform, enternasyonalizm gibi değerlere; sağ ise otorite, hiyerarşi, düzen, yükümlülük, gelenek ve milliyetçilik gibi değerlere sahip olarak düşünülür (Türküne, 2003, s.135-136).

M. Duverger'e göre merkez sağın sol kanadı ile solun sağ kanadının yapay birlikteliğidir ve merkezin arabulucu bir işlevi vardır.

R. Y. Hazan, merkez partileri ideolojik düzlemin ortasını ya da ortasına yakın bir alanı kaplayan , ideolojik olarak konumlanmış merkez partiler ve konumlarını yüzer gezer (oynak) oy esasına göre belirleyen merkez partiler olarak ayırırken, ideolojik olarak konumlanmış merkez partilerin uzlaşma ve iktidar için önemine dikkat etmiştir (Reuven Y. Hazan, 1997, s.10-11).

T.R. Scully ise merkez partilerin konumları ve partilerin programları açısından yaptığı sınıflandırmaya göre, konumu itibariyle merkezde olan parti hakim siyasi ihtilafın kutupları arasında orta karar, uzlaştırıcı bir yere sahiptir. Programı itibariyle merkezde olan parti bunun aksine, siyasi ihtilaf, temelinde kendine özgü politikalara ve amaçlara sahiptir ve bu açıdan da uzlaşmaya kapalıdır. Başka bir deyişle, aşırı uçlar arasında bir arabuluculuk rolünden ve sonuçta koalisyon hükümetlerinden daha çok kendi yoluna gitme eğilimindedir. Bu eğilim ise sistemde kutuplaşmayla sonuçlanır (Tmoty R. Scully, , 1992, s.23).

Ancak genelde, istikrar adına gerek ılımlı sağ ile, gerekse ılımlı sol ile merkez temelinde uzlaşmaya varma ilkesi çerçevesinde siyaset yapılır.

Bağlamsal etmenler söz konusu edildiğinde Türkiye'de siyasetin genel akışı özellikle 1990'larda söylemlerinde özellikle istikrar arayışında olduklarını iddia eden merkez partilerin kurdukları ısa ömürlü koalisyon hükümetleri ile belirlenmiştir. Bunu şematik olarak Hazan'ın sınıflandırılmasında ideolojik olarak konumlanmış merkez partilere, Scully'nin sınıflandırılmasında ise konumları itibariyle merkezde duran partilere eş düştüğü söylenebilir (Coşar, 1999, s.54-60).

5.3.1. Siyasi Partilerin İdeolojik Alanda Ayrımları: Sağ-Sol ve Merkez

Bir siyasi partinin programı ideolojisinin tümünü kapsar. Bu bakımdan, programda iki durum söz konusudur: Doktrin ve Aksiyon. Doktrin bir partinin dayandığı sosyal-ekonomik dünya görüşüdür. Parti, genel ve klasik sayılabilecek prensipler yanında, memleket sosyal yapısının ve koşullarının kendisine ilham ettiği prensipleri de işler. Asıl özellik de buradadır. Eğer bu katkı olmazsa, her memleketin partileri aynı programa sahip olmalıydılar. Bu

özellikler, aşırı uçlar arasında, “merkez” ya da “orta” dan geçerek, programa bir kişilik ve renk verir. Her memleketin sosyalist partileri, esasta bir olabilirler. Sadece kendi çevreleri bakımından farklara sahiptirler.

İdeoloji, yalnız fikirlerden, inançlardan örülü değildir. Bu fikirlerin ve inançların uygulanmasını, birer sosyal (ve siyasal) davranış ilkesi haline getirilmesini gerektirir. Parti programının ideolojik niteliği böylece doğar. Parti programında uygulama yolları da gösterir. İktidara geçeceği zaman da doktrinal ilkeleri nasıl bir memleket programı yapacağını belirtir. Programdaki ilkelerin gerçekleştirilmesi olayına da “aksiyon” denir. Sonuç olarak, bir program, bir ideolojidir. Fikir ve aksiyon planlarını da kapsar.

19. yüzyılın ilk yarısında sol, politika savaşlarında, hareketi ve hürriyet severliği ile tanımlanıyordu. Bu tarihlerde muhafazakarlar sağcı, liberaller de solcu idi.

Tarihsel süreç içerisinde , partiler ve gruplar, savundukları program bakımından, ince farklarla ayrılma yoluna gitmişlerdir. Önce sağ da sol da aşırıdan, ılımlıya doğru bölümlere ayrılmışlardır. Meclislerin her iki kesiminde- sağ’dan sol’a, sol’dan sağ’a-irili ufaklı, çeşit çeşit partiler ve gruplar yer almışlardır. Bunlar, yalnız fikir planındaki farklar değildir. Siyasi hayatın , şahsiyatın, sempatilerin, antipatilerin, barışmaların ve kırgınlıkların potasında eriyen fikirlere dayanan kümelenmelerdir.

Yasama meclislerinde, kesimlerde yer alış ve bölünmeler çok parti rejiminin sınırlı sınırsız olmasına göre, daha kesinlikle ortaya çıkmaktadır. Buna da “partiler yelpazesi” denir. Sağ-sol arasındaki geçiş ani değildir. Her iki kesim arasında Orta(merkez) yer almıştır (Tunaya, 1966, s. 185-189). 1791’de Sol artık siyasal kimlik simgesi haline dönüşmüştür.

Sol ve sağ modern toplumun siyasal simgeleridir. Ama 20. y.y.’da yer alan her toplum modern değildir. Bu nedenle sol-sağ ayrılması 20. yüzyıl içinde evrensel sayılmayabilir.

Solun içsel tanımı yapılmak istenirse; üç ilke ortaya konulabilir:

- Kurulu düzene, kanuna karşı çıkmak, düzene muhalefeti toplumsal dinamizmin ana unsuru olarak görmek
- Heteronomiyi, yönetimin topluluk dışından oluşmasını reddetmek, kendi kaderini tayin etme ilkesinin özneleri sadece kültürler, cemaatler veya toplumlar değildir. Bu ilkenin esas öznesi insanlardır.
- İnsanların yaratıcı eylemlerinin denklğine , yaşam koşullarının eşitliğine ulaşılması hedefi söz konusudur.

Avrupa’da 1970’lerde ortaya çıkan “yeni sol” siyasetin toplumsallaşmasını öne çıkarıyordu. Siyasal parti ve onlara bağlı kuruluşların indirgemeci, hegemonyacı ve faydacı pratiklerinden yılan “yeni sol” bu aygıtları devre dışı bırakmak için siyasetin onların

tekelinden çıkarılmasını savunmuştur. “Yeni toplumsal hareketler” bu nedenle baş tacı edilmiştir (İnsel, 1991, s.10-15).

Bu anlamda, “sağ” ve “sol” iki yüzyıldan fazla bir süredir, düşünenin ve politik eylemlerin evrenini bölen ideoloji ve hareket çelişkisini tanımlamak için kullanılmış, açıkça çatışan iki karşıt terimdir. Karşıt terimler oldukları için yönelik oldukları alana kıyasla, karşılıklı olarak birbirini dışlayıcı ve birbirine bağlı olarak güçsüzleştiricidirler. Dışlayıcıdır çünkü hiçbir öğretiyi ya da hareket aynı anda hem sağ hem de sol tarafta olamaz; güçsüzleştiricidirler, çünkü bir öğretiyi ya da bir hareket yalnızca sağ ve sol tarafta olabilir.

Sağ ve sol karşıtlığı, çok çeşitli psikolojik, sosyolojik, tarihi ve hatta biyolojik açıklamaların getirilmiş olduğu ikililer için tipik bir düşünme tarzını ifade eder.

Fransız İhtilali’nden itibaren, yaklaşık iki yüzyıl boyunca politika dünyasını iki karşıt gruba ayırmaya yarayan sağ ve sol arasındaki ayrımın, artık günümüzde kullanılması için bir neden olmadığını ileri süren görüşlerde mevcuttur. Ayrımın yok oluşu ileri süren görüşlerde mevcuttur. Ayrımın yok oluşu veya en azından azalan temsil gücü hakkındaki ilk kuşkların temelinde yada kökeninde ideolojiler krizi bulunabilir. İdeolojilerin aslında yok olmadıkları aksine her zamankinden daha canlı oldukları ileri sürülebilir. Geçmişin ideolojileri yerlerini diğer yeni ideolojilere veya yeni olduklarını ileri süren ideolojilere bırakmıştır. Eski sağ-sol çiftinin yerine ilerici-muhafazakarlar ikilisi getirilebiliyor.

Büyük toplumlardaki ve özellikle büyük demokratik toplumlardaki gibi hep daha karmaşık hale gelen politik bir dünyada, iki karşıt tarafın çok net bir ayrımı sürekli daha orantısız, politikanın bölüncül (dicotomica) vizyonu da daha yetersiz hale gelebilmektedir. Demokratik toplumlar, kendi aralarında rekabet halinde olan çok sayıda fikir ya da çıkar grubunun varlığına tahammül eder veya , daha doğrusu bunların varlığını öngören toplumlardır. Büyük demokratik toplumlar gibi kalabalık topluluklarda sorunlar artık sağ ya da sol olarak ortaya konulamayabilmektedir.

Bir sağ ya da sol arasındaki ayrılık, üzerinde başlangıç solu ile sonuç sağı arasında ya da başlangıç sağı ile sonuç solu arasında kalan ve “merkez” adıyla anılan alanı dolduran orta konumlanmaların birleştiği bir sürekli ortaya çıkmasına, yani merkezin sağında ve solunda konumlanmayı beraberinde getirir.

Başka bir deyişle, politik alanın birinin diğerini dışladığı ve aralarında hiçbir bağlantının bulunmadığı iki kısma bölünmüş gibi algılanan ikili vizyonu kapsayan üçüncü olarak adlandırılırken, ne sağda ne de solda olup ikisinin arasındaki alanı kaplayan üçlü vizyon kapsanan üçüncü olarak adlandırılabilir. Örneğin: beyaz ve siyah arasında gri olabilir, gündüz ve gece arasında gün batımı vardır. Ama gri, beyaz ve siyah arasındaki farklılığı değiştirmez, günbatımı da gündüz ve gece arasındaki farklılığı yok etmez.

Bu orta alanın belirlenmesi sola ya da orta sola daha yatkın olan bir merkezin ve sağa ya da orta sağa daha yatkın bir merkezin ayırt edilmesini sağlayıp, böylece, solda merkeze yakın ılımlı bir solun ve merkeze karşıt düşen bir aşırı solu ve aynı şekilde sağda merkeze doğru yaklaşan bir sağ ve merkezden, ona da sola olduğu kadar karşıt düşerek, uzaklaşan bir sağ belirginleştirdiği için, sistemin daha ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Merkez alanının içinde bölünmeler her zaman muhtemel ise de merkez hep bölünmez kalır.

Politik tartışmada, kapsayan üçüncü genellikle bir üçüncü yol girişimi olarak, yani merkez konumundan farklı olarak sağ ve solun ortasında bulunmayan ancak her ikisinin de ötesine gitmeye çalışan bir konu olma girişimi olarak ortaya çıkar.

Pratik olarak bir üçüncü yol politikası bir merkez politikasıdır, ama ideal olarak kendini iki uç nokta arasında bir uyum biçimi olarak değil, her ikisinin de aynı zamanda aşılması, yani onların eş zamanlı kabulü ve yok edilmesi olarak ortaya koyar.

Kapsayan üçüncü düşüncenin tipik bir ifadesi olan liberal-sosyalizm idealinin belli bir başarı kazanmakta olmasıdır (Tunaya,1966,s.54).

“Ortada” durmak; “merkez ötesine” gitmek (sentez) dışında üçüncü bir yolun yani “boyunca” hareket etme olasılığının olduğunu ortaya koymaktadır (Tunaya,1966,s.56).

Sağ gruba ait biri için sol ideolojinin geleneksel ögesi olarak eşitlik, dengeleyici bir hal alır; sola ait biri için ise, sağın tanımındaki ideolojik belirlenimin sonucu olarak algılanan eşitsizlik, hiyerarşik düzen halini alır (Laponce, 1981,s.81).

Bir merkezin varlığı, ne kadar etkin olursa olsun iki tarafın uç noktalarında bulunan sağın ve solun oluşturduğu iki kutbun arasındaki çelişkinin içeriğini değiştirmez.

Sol eşitsizliklerin büyük bir kısmının toplumsal olduğuna ve böyle oldukları içinde giderilebileceklerine; sağ ise eşitsizliklerin büyük bir kısmının doğal olduğuna ve onun içinde giderilemez olduğuna inanmaktadır. Birincisi için eşitlik bir idealdir, ikincisi içinse değildir (Bobbio, 1999,s.147).

“Politik merkez, sol ve sağ bağlamında, birbiriyle uyuşmaya ki farklı alternatifi “uzlaşma noktası” anlamına gelebilir. Bununla beraber sol ve sağ bir zamanlar olduklarından daha az kuşatıcı olurlarsa varılacak olan bu sonuç artık daha fazla devam edemez. Sosyal demokratlar arasında yakın zamanda yoğun biçimde tartışılan “aktif orta” yada “radikal merkez” kavramı ciddiye alınmalıdır.

Bu kavram, “merkez sol” un, “orta sol” ile aynı şey olmadığını vurgulamaktadır.

Bununla beraber “merkez-sol” kavramı masum bir tanımlama değildir. Sosyal adalet ve özgürleştirme politikaları onun özünü oluşturduğundan yeniden canlanan sosyal demokrasi merkezin solunda olmak durumundadır. Fakat “merkez” salt boş bir özellik olarak algılanmamalıdır.

“Radikalizm” solu sağa, sağı da sola karşı kullanma olarak düşünülmüştür. Solda olmakla radikal olmanın eş olduğu düşüncesi artık geçerli değildir. Sosyal devletin geleceği hakkında sosyal demokratlar ve yeni liberaller arasında büyük farklılıklar vardır ve bu farklılıklar sol sağ ayrımı etrafında kümelenmiştir. Yeni liberaller sosyal devlet yardımının azaltılmasını savunurken, sosyal demokratların çoğu sosyal devlet uygulamalarındaki harcamaların yüksek tutulmasından yanadırlar.” (Giddens, 2000,s.75).

5.3.2. Türkiye’de Genel Merkez Sağ Ve Merkez Sol Partiler

Sağ ve sol kavramları Türkiye resmi politik arenasına ancak 1965’de CHP’nin “orta solu” formülasyonu ile girebilmiştir. CHP’nin kendini solda tanımlamasının birçok gerekçesi olabilir. Bunlardan birincisi, tepeden inme, seçkin devlet partisi kadrolarının ilk kez kendilerine bir kitle tabanı bulmak zorunda kalmalarıydı. O dönemde, Demokrat Parti geleneğini sürdüren Adalet Partisi’nin karşısında varolabilmenin en kolay yollarından biri popülist sloganlara sahip olabilmektir. Ayrıca Türkiye İşçi Partisi’nin hızla güç kazanması ülkede sol söyleme ilgiyi arttırmıştır. CHP’nin solculuk ilanında gecikmesi halinde siyaset yelpazesinde kendine bir yer açabilmesi iyice imkansız hale gelebilirdi.

Tarihin geriye işletilmesiyle birlikte, sağ hareket kendine doğum tarihi olarak Demokrat Parti’nin kuruluşunu seçmiştir. Hatta bu konuda daha “geri” gitmek de mümkün. Sağın miladının Serbest Fırka ve hatta Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olduğu da söylenmektedir.

Adını, liderini, tarihini, gelenekle ve göreneklerini red etmeksizin, CHP’nin bir gün yepyeni bir kimlikle ortaya çıkmasının doğal sonucu olarak Türkiye’de sol, devletçilik, tepeden inmecilik, halka rağmen halkçılık, seçkinlik vb. ile birlikte anılır; sağ ise “milli irade” tamlamasıyla özetlenebilecek, “yeter, söz milletindir.” Sloganında en parlak ifadesini bulan, geleneklerinden kopmamış “ahali”nin tercihiyle özdeşleştirilmiştir.

60’lı yılların CHP’si ile AP’si arasındaki ayrım, emek-sermaye kutuplaşmasının evrensel yansıması olan sol-sağ arasındaki ayrıma hiç de örtüşmemektedir.

Bir dönem geriye gidildiğinde, DP’nin Kemalist toplum projesinin sadık bir takipçisi olduğu, İsmet İnönü CHP’si ile arasındaki çelişkileri modernleştirmede izlenecek yol ve yöntemlerden kaynaklandığı görülmektedir. Tek parti dönemi CHP’si ekonomik kalkınmadaki başarısızlıkları örtmek, onun gediklerini doldurmak için üst yapı kurumlarını

yukardan aşağıya modernleştirmeye ağırlık verir; bu arada değer ve geleneklerinde köklü kopuşlar yaşamaya rıza göstermeyen kalabalıkların tepkisini çekerken; DP, iyi kötü oluşmuş bu modern üst yapıyı muhafaza edip temel ağırlığı kalkınmaya kaydırması, “ilerleme” yle zaten gözleri kamaşmış olan gelenekçi kesimlere küçük tavizler vererek onlardan bir kitle tabanı yaratmayı bilmişti.

Sağın meydanı boş bulması temel olarak dünya konjonktüründen kaynaklanıyor. Sosyalist sistemin çözülmesi , serbest piyasa ekonomisini evrensel bir konsensus alanı oluşturması, ABD’nin başını çektiği batı dünyasının hegemonyasını Körfez Krizi sayesinde askeri ve politik alanda da pekiştirmesi gibi hususlar peş peşe sıralanmaya başlayınca- hele bu sıralama medyalar tarafından en “çağdaş” yöntemlerle tekrarlanınca -dünyanın dört bir tarafındaki sağ hareket ve idarelerin önleri geniş bir şekilde açılmıştır. Aynı zamanda Sağ, politikada sermayenin sözcüsüdür (Çakır, 1991, s.33-37).

“Yeni sağ” olarak nitelenen anlayışta yine güçlü bir “üstünlük” motifi bulunmaktadır. “İrk” , “kan” gibi öğeler yerine “kültür” konuyor belirli bir kültürü yaşayanlar, bu üstünlüğü paylaşıyorlar. Vurgulanan “kültür” olmakla birlikte, genel ideoloji içinde “bireysellik” de önem kazanıyor. Böylece kökeni ne olursa olsun,o kültürü paylaşan “bireyler” yükselebiliyor. Geleneksel burjuvanın üretim yapma istihdam yaratma gibi, kamusal iyilik savunmaları geçersizleşti, gereksizleşmiştir. Düzen içi kalmayı tercih eden sosyal demokrasinin baş sorunu “kapitalizmi kapitalistlerden daha iyi yönetme” görevini kabullenmiş olmalarıdır.

Bu anlamda kendini “sosyal demokrat” parti olarak tanımlayan CHP – SHP 1970’lere kadar devlet geleneğinin orta direğini oluşturan, sivilleşmiş bir askeri gelenek içinde kendini tanımlamıştır.

Ecevit 70’lerde CHP’ye halk tabanı oluşturmak bu tabanın hareketliliğine dayanan özerk bir siyaset geliştirmek iddasındadır. CHP Gençlik Kollarının aktifleştirilmesi, köy kentler, kooperatifler, belediyecilik , sendikalarla kurulmaya çalışılan bağlar ,bu arayışın ürünleridir (İnsel, 1990s.21-22).

1980 yıllarında ANAP hükümetinin yaşadığı ikilem, liberalizmle koyu muhafazakarlık arasında sürekli yalpalamadır. ANAP hükümeti iktisat pratiği dışına çıkınca iktidarının meşruiyet sınırına geldiğini bilir. Aynı zamanda ANAP içindeki liberal kesim, iktisat dışındaki eylemlerde insiyatifi sürekli muhafazakarlara kaptırır. Bunlar Türkiye yakın tarihi için klasikleşmiş gelişmelerdir. Liberal kesime, bu durumda dışa açılmayı, Batı demokrasisi ve Batı ekonomisiyle bütünleşmeyi savunmak kalır. Bu açılımın yaratacağı toplumsal değişimlerin, hem devletçi hem de İslamcı muhafazakarlık aleyhine gelişeceği hesap edilmektedir.

Devletçilik ve Kemalizmle göbek bağına kesmemiş solun, bu toplumla ilişki kurmada çektiği sıkıntı, iç toplumun duvarlarını “devletçi” ,”Kemalist” söylem ve simgelerle açmaya çalışmakta inat etmesinden ileri gelmektedir.

70’li yıllarda yeni solun temel gelişme eksenini, devlet söyleminden, devletin tarihinden, devletin kurumlarından özerkleştirmektedir. Aranan, devlet dışında oluşmuş fiili bir meşruiyettir. Yeni sol hızla toplumsallaştıran, özellikle gençlik kesiminde bir dönem ideolojik egemenliği ele geçirmesini sağlayan, onun bu yarı bilinçli arayışıdır (İnsel, 1989,s .53).

Sağ ve sol yaklaşımlar son iki üç yüzyıldır önce”batı” dan başlayıp ardından tüm dünyada egemen olan belirli bir genel ideolojinin , yani insan ve toplumu, sorunlarını, belli bir noktadan, belli ön kabuller temelinde tanımlama, kavrama ve çözüme varma çabasının içinde teşekkül eden ve o ideolojinin ölçütleri dahilinde birbirine karşıt görünen iki yaklaşım tarzıdır.

Sol, eğilimsel olarak insanın kendi öz varoluşu dışında bir referans kaynağı, bir yasa koyucu kabullenememe yaklaşımı ve tavrıdır (Laçiner, 1991, s.5-6).

Merkez- solun tarihi ana partisi CHP’dir.

Türkiye’de siyaset aygıtı, nicedir, sağ ideolojik hegemonya ve merkeze yığılma dinamikleriyle işlemektedir. Aslında , siyasal sistemin istikrar içinde tutulup gerekli reformları da geçirerek yeniden üretim açısından, güçlü bir merkezin baskın olması faydalıdır. Siyasal açıdan merkez, sağduyu, istikrar, uzlaşma, ılımlılık gibi imgelerin taşıyıcısı olarak, politikanın teknikleştirilmesinin ifadesidir. Merkez, bütün siyasal iradelerin, sistemsal rasyonaliteyi temsil eden bileşkesidir. Merkez, uçlara nispetle belirlendiği için, bünyesine almadığı “aşırı” akımları bile dolaylı olarak içeren bir bileşke olarak görülmektedir. Zamanla oluşan otoriterlik, merkezin karşıtları dahil “herkesi” temsil etme iddiasıyla ürettiği meşruiyete ve böylece politikayı saf dışı bırakmasına dayanmaktadır

Türk sağının ideolojik yelpazesi, merkezde medeniyetçi-kalkınmacı modern sağ, uçlarda ise milliyetçi ve muhafazakar akımlardan oluşan geleneksel sağ olacak şekilde biçimlenmiştir.

1950’lerde siyasal yelpazede karşılık bulmayan (zaten “sağ” üst kimliğine tabi olmayan) bu sistem, 1960’larda sağ-sol ayrımının kimlik tayin eder hale gelmesiyle belirginleşmiştir. 1970’lerde de siyasal düzeyde de ifadesini bulmuştur. 1970’lerde sağ içindeki ideolojik ve siyasal ayrışma kesin hatlar taşımaktadır.: ittifaklar ve hegemonya mücadeleleri ideolojik bir dille gerekçelendirilmiştir(Bora, 1994, s.11).

5.4. Parti Sistemleri ve Siyasal Yelpazedeki Konumlanma: Türkiye Örneği.

“Siyasal açıdan merkez, sağduyu, istikrar, uzlaşma, ılımlılık vb. imgelerin taşıyıcısı olarak, politikanın teknikleştirilmesinin ifadesidir. Merkez, bütün siyasal iradelerin, sistemsel rasyonaliteyi temsil eden bileşkesidir. Merkez uçlara nispetle belirlendiği için, bünyesine almadığı “aşırı” akımları bile dolaylı olarak içeren bir bileşke... bütünün bileşkesi olma misyonu, merkezci politik söylemi ve merkez partilerini otoriter bir tahakkümcülüğe götüren yolu açar. Bu otoriterlik, merkezin karşıtları dahil “herkesi” temsil etme, iddiasıyla ürettiği meşruiyete ve böylece politikayı saf dışı bırakmasına dayanır.”(Bora, 1994, s.11).

Türk sağının ideolojik yelpazesi, merkezde medeniyetçi-kalkınmacı modern sağ, uçlarda ise milliyetçi ve muhafazakar akımlardan müteşekkil geleneksel sağ olacak surette biçimlendi. 1950’lerde siyasal yelpazede karşılık bulmayan (zaten “sağ” üst kimliğine tabi olmayan) bu koordinat sistemi, 1960’larda sağ-sol ayrımının kimlik tayin eder hale gelmesiyle belirginleşmiştir. 1970’lerde siyasal düzeyde de ifadesini bulmuştur (Bora, 1994, s.11).

Türkiye’deki iç siyasal gelişmeler kısmen 1980-83 askeri müdahalesi ile daha önceki dönemin üzerine bir sünger çekilip yeni bir siyasal hayat oluşturulmaya çalışıldığında son derece geniş kapsamlı kurumsal düzenlemelere yönelinmiştir. Eski siyasal seçkinler siyasetten yasaklanarak TBMM’ine amatör politikacıların, emekli bürokrat ve kadim politikacılarla, yerel siyasal hayatta daha fazla öneme sahip olan eşrafın girmesine yol açılmıştır. Ayrıca, çıkartılan seçim ve siyasal partiler kanunu gibi yasalarla seçmenin siyasal hayatta sadece seçim dönemlerinde ilgi duyması, az sayıda siyasal parti arasından tercih yaparak, tek bir siyasal partinin koalisyon kurmaya gerek kalmaksızın iktidara gelmesi öngörülmüştür. Böylece, siyasal katılmanın yoğunluğunun azaltılması, seyrek yapılan bir faaliyet haline dönmesi ve birçok meslek grubunu siyasal faaliyetten men ederek çapının daraltılması yoluna gidilmeye çalışılmıştır.

1983 genel seçimlerine birçok eski ve yeni politikacı sokulmamış, sadece “hoşgörülen” veya yasaklanamayan siyasal parti ve kadroların girmesi sonucunda yapılan seçimlerle oluşan 1983 meclisi hakça olmayan bir biçimde seçilmiş ve temsili olmaktan uzak bir görüntü sergilediği eleştirileri ilk günden itibaren yapılmaya başlanmıştır. 1980 öncesinin orta sağındaki Adalet Partisi’nin lideri kendi partisi Doğru Yol’u kurarken, 1987’den itibaren orta

sağ ANAP ve DYP olarak ikiye ayrılmıştır. Benzer bir mücadele içine giren Demokratik Sol Parti ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (ve 1993'ten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi) ortanın solunda iki benzer ve çatışan parti olarak ortaya çıkmışlardır.

Seçmen davranışlarında ve tercihlerindeki değişiklikler ve kurmalarla birlikte seçmenin ufak ufak gruplar halinde orta solda iki (DSP ve CHP), Orta Sağda iki (ANAP, DYP), sağda iki (RP, MHP), Solda ise emekçi-sosyalist temaları kullanmakla birlikte etnik bir parti (HEP, DEP, HADEP) olmak üzere yedi siyasal partiyi desteklemeye başladığını görmekteyiz. Bu ufalanmış oy aynı zamanda akışkan bir hal almış ve giderek siyasal hayatın merkez eksenini sol-sağ ideolojik yelpazenin ortasından sağına doğru kaymaya başlamıştır. 1991 genel seçimlerinde başlayan bu kayma 1995 genel seçimlerinde de sürmüştür ve 1970'lerden beri orta-sol ile orta-sağ arasında %75 civarında bir büyüklüğe sahip olan seçmen kitlesi, 1995 seçimlerinde %65 civarına inmiştir. Bu dönemde, eşanlı olarak, Türk siyasal kültürünün Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak devraldığı türdeş bir biçimde merkezîyetçi, milliyetçi bir düşünceye sahip olan Merkez ile onun karşısındaki türdeşlikten uzak, ademi merkezîyetçi, geleneksel, dini inanç ve uygulamaları ön plana çıkartan Kenar-Taşra arasındaki ilişkiler tamamen alt-üst olmuştur. 1946'dan beri yapılan on iki geçimin dokuzunu kazanan Kenar'ın desteklediği siyasal partiler, Merkez'in giderek türdeşlikten uzak bir hal almasını sağlamışlardır. Adeta Kenar tarafından teslim alınan merkez sadece dış politika, savunma ve güvenlik konularında türdeşlik sağlayan, diğer bakımlardan parçalanmış bir yapıya dönüşmüştür. 1990'lara gelindiğinde ise dış politika, güvenlik ve savunma konuları dışında merkez ile kenar arasında hemen hemen hiçbir fark kalmamış gibi görünmektedir. Böylece 1990'larda Türk parti sistemi yeniden yapılanma sürecine girmiş bulunmaktadır. Yeni siyasal partiler ve onların lider ve kadrolarının meydana çıktığı bir ortam oluşmuştur. Orta-sağ ve orta-soldaki siyasal partiler liderlerini değiştirmiş ve bundan kaynaklanan çok ciddi sancılar çekmişlerdir (Kalaycıoğlu, 1996, s.59-61).

5.5. Türk Siyasal Yaşamındaki İkili Modeller

Basit ve farklılaşmamış bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu'nda, üstte padişahla idareci sınıflar, altta halk yığınları olmak üzere bu yapı iki kattan oluşmaktaydı. Sınıfsal yapı olarak da, Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak devlete ait olduğu için toprak mülkiyetine dayanan bir aristokrat sınıfın meydana gelmediği kabul olunmaktadır. Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nda az çok bir eşitleşme hareketi yer aldı. Böyle bir hareket belirli bir

toplumsal teorinin sonucu değil, sadece devlet idaresini yürütmek ve kuvvetlendirmek amacıyla uygulanan pratik bir siyasetin kendiliğinden doğurduğu ikinci derecede bir sonuç olarak kabul edilmektedir (Karpas, 1996, s.82-83).

Türk siyasal yaşamı Osmanlı toplum yapısından çok önemli öğeler devir almıştır. Türkiye Cumhuriyeti, siyasal açıdan Osmanlı İmparatorluğu'na tam bir tepki olarak görünmekle birlikte bu tepki ve zıtlık içinde bile imparatorluktan cumhuriyete geçen devamlılıklar da söz konusudur. Batı Avrupa'da farklı biçimde ortaya çıkan sınıfsal yapı bu devamlılığın örneklerinden biridir. Bu yapının bir sonucu olan bürokrat egemenliği buna bir örnek olabilir. Toplum yapısını “devletçi-seçkinci” bir görüşe tepeden inme düzenleme geleneği, temelde, imparatorluk döneminde başlayan “Batılılaşma” çabalarının yöntemsel uzantısı olarak nitelendirilmektedir. Bunlara karşılık, imparatorluğu “dinsel-geleneksel” egemenlik kaynağı, cumhuriyet döneminde “laik halk egemenliği” kavramı ile yer değiştirmiştir. Cumhuriyet Türkiye'si egemenliği “dinsel-geleneksel” kaynaktan, halk kaynağına kaydırarak, yeni devletin eski imparatorluktan siyasal bakımdan farklılaşmasını sağlamıştır. Bu farklılaşmaya rağmen, Osmanlı toplumsal yapısı, cumhuriyetin en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Bu yapı bir yandan toplumun çeşitli ilişkilerinde imparatorluk dönemindeki geleneklerin devamını sağlarken, öte yandan siyasal iktidarın da niteliğini biçimlendirmiştir (Kongar, 2002, s.318).

Kapitalist sınıfsal gelişmeyi engelleyen Osmanlı devlet yapısı zorunlu değişme eğilimleri karşısında “Batılılaşma” yolunu seçmiştir. Toplumda kopuk olan devlet, önüne geçemediği değişmeler karşısında, toplum kendi içinde doğal çözümler yaratamadığı için, “Batılılaşmaya” bel bağlamıştır. Batılılaşma çabaları imparatorluğun temel felsefesi olan halk-devlet kopukluğuna başka bir boyut kazandırdığı görüşü yaygındır. Temeli Osmanlı devlet biçimine dayalı bu halk-devlet ikiliği, aslında Türk siyasal yaşamını çözümlmek için kullanılan çeşitli modellerin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kongar, 2002, s.319).

Osmanlı-Türk siyasal yaşamını ikili modellerle açıklayanlardan biri olan Küçük Ömer'in çözümlemesine göre Jön Türkler'in Prens Sabahattin Kanadı, hürriyet ve itilaf, ikinci grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen “doğrucu-İslamcı” halk cephesine dayanan kuruluşlardır ve “sol yan”ı oluştururlar. Buna karşılık Jön Türkler'in Terakki ve İttihat Kanadı, İttihat ve Terakki, birinci grup, Cumhuriyet Halk Fırkası, Milli Birlik Grubu ve ortanın solu hareketini oluşturan Cumhuriyet Halk Partisi, “batıcı-laik-bürokratik geleneği” temsil eden gruplardır ve “sağ yan”ı oluşturmaktadırlar(Küçükömer, 2002, s.71-72).

Buna benzer bir ikili çözümlme ise Mustafa Akdağ tarafından yapılmıştır. Akdağ'a göre;1908-1972 arası siyasal partiler “ilerici-devrimci” ve “gelenekçi-liberal” olarak iki cephe

belirlemişlerdir. İttihat ve Terakki Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi “ilerici-devrimci” cephenin temsilcileridir ve “sol”da yer alırlar. Bununla birlikte “Ahrar Partisi” , Hürriyet ve İtilaf Partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi, Serbest Cumhuriyet Partisi, Demokrat Parti ve Adalet Partisi “gelenekçi liberal” cephe içindedirler ve “sağ”da yer alırlar (Akdağ,1972, s.29).

Bu iki çözümlemenin taban tabana zıt olması Batı Avrupa’nın sınıfsal yapısından farklı bir sınıfsal yapıya sahip Osmanlı-Türk siyasal yapısı yine Batı Avrupa’daki siyasal, ekonomik ve ideolojik gelişmeler sonunda ortaya çıkmış olan “sağ” ve “sol” kavramları ile çözümlenmeye çalışmak ikili modeller arasındaki çelişkili terminoloji kullanımının ana nedeni olarak gösterilmektedir (Kongar, 2002, s.322-323).

Emre Kongar’a göre ise; Türk siyasal yaşamı Osmanlılar’ dan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlenir. Birinci cephe “devletçi-seçkinci” cephe, ikinci cephe ise “gelenekçi-liberal” cephedir. “Devletçi-seçkinci” cephe Osmanlılar’dan beri merkezi otoriteyi temsil eden, ülkeyi Batı modeline göre “devletçi” ve “seçkinci” bir yaklaşımla biçimlendirmeye çalışan sivil ve asker aydın bürokratlardan ve onların müttefiklerinden meydana gelmektedir. Bununla birlikte birinci cephenin batıcılığına karşı, mevcut düzeni, İslam dinine ve Osmanlı geleneklerine sığınarak savunmaya çalışanlar “gelenekçi” niteliğe sahip ikinci cepheyi oluştururlar. Birinci cephenin “devletçilik” ve “seçkincilik” yaklaşımına bir tepki olarak bunlar siyasal ve ekonomik açıdan “liberallik” yaklaşımını geliştirirler. Böylece, birbirine zıt olan iki kavram”gelenekçilik” ile “liberallik” bu cephenin belirleyici niteliği olmaktadır. Genç Osmanlılar, Genç Türkler (İttihat ve Terakki), Kemalistler, Cumhuriyet Halk Partisi Çizgisi içinde ittifaklarını belirleyenler “devletçi-seçkinci” cepheyi oluşturmaktadırlar. İslami değerlerle yoğrulmuş, halkın bütünü temsil ettiğine inanan, felsefesi iktisadi ve siyasi liberalizme yakın olanlar ise “gelenekçi-liberal” cepheyi oluşturmaktadırlar. Yine Kongar’a göre, Milliyetçi Cephe hükümetleri ve bu hükümetler sonucunda oluşan ittifaklar bu cephenin son görünümüdürler (Kongar, 2002, s.324).

VI. BÖLÜM

6. TÜRKİYE’ DE SEÇİMLER VE SİYASİ YELPAZEDE KONUMLANMA

6.1. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Öncesi Tek Parti Dönemi

Türk Siyasal yaşamında tek partili dönemde de çok partili siyasal yaşama geçiş denemeleri yaşanmıştır. Bunlardan ilki “Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka”nın kurulmasıydı. 17 Kasım 1924’te “gelenekçi-liberal” cephe tarafından özgürlükler bakımından “liberal” bir nitelik taşımaktaydı ve “dinsel inançlara saygılı” bir parti olduğu parti programında yer almıştı. Terakkiperver Fırka, 3 Haziran 1925’te Şeyh Said İsyanı sonrası, karşı devrimci nitelik taşıdığı öne sürülerek kapatılmıştır.

1923 ile 1930 arası döneme “devletçi-seçkinler” icraatları ile damgasını vurmuştur. 12 Ağustos 1930 tarihinde ise Atatürk’ün desteği ile, “Serbest Fırka” resmen kurulmuştur. Devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü gibi konulara yer veren parti programı “liberal” bir özelliğe sahipti. Serbest Fırka denemesi de 17 Kasım 1930 tarihinde devrimlere karşı gösterilen tepkileri ve gericiliği desteklediği gerekçesiyle kapatıldı. “Serbest Fırka” denemesi, “devletçi-seçkinler” in, güdümlü bir demokrasi yoluyla “gelenekçi-liberal” düşünceleri denetleme çabası olarak görülmektedir (Kongar, 2000, s.138-144).

Bu çok partili siyasal yaşama geçiş denemelerindeki aktörlerden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası daha çok kültürel, güdümlü bir muhalefet modelinin siyasal örgütü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası ise iktisadi eksenli toplumsal destek bulabilen iki siyasal hareket olarak değerlendirilmektedir (Tosun, 1999,s.81) .

Çok partili siyasal yaşama geçiş denemelerinin başarısızlıkla sonuçlandığı yıllarda hakim sosyal bölünme merkez-çevre çatışmasına oturmakla birlikte, merkez zaman zaman kenarın iktisadi gücü elinde bulunduran kesimleriyle ittifak halinde olmuştur. Bu ittifak merkez ile kenarın gerçek anlamda bütünleşmesinden ziyade geçici bir çıkar birlikteliği idi (Özbudun, 1975,s.23).

1925’ten itibaren Türkiye’nin yönetimi, otoriter tek parti yönetimi olmuştur. 1931’de yapılan CHF Kongresinde ise Türkiye’nin siyasal sistemi tek parti sistemi olarak resmen ilan edilmiştir(Zürcher, 2002, s.257).

CHP çeyrek yüzyıldan fazla kesintisiz olarak iktidarda parti olmuştur. Bu sürenin çok büyük kısmını da fiilen tek parti olarak geçirmiştir. 1923'te “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1934'te de “Cumhuriyet Halk Partisi” (CHP) olmuştur. Bu tarihte parti ile devlet tam anlamıyla özdeşleşmeye başlamıştır. Çünkü bu yıl yapılan kongrede partinin genel sekreteri Recep Peker, partini temel ilkelerinin, yeni devletin de ilkeleri haline geleceğini açıklamıştır (Turan, 2004,s.65).

Tek parti yönetimi boyunca 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yıllarında milletvekili seçimi iki dereceli olarak yapılmıştır. 1946'dan önceki seçimler; genel, serbest, gizli oy gibi demokratik nitelikler taşımamaktadır (Abadan, 1966, s.71).

Birinci Meşrutiyet' ten çok partili döneme kadar iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı bir seçim yöntemi uygulanmıştır. Milletvekilleri önceleri basit çoğunluğa göre seçilirken, daha sonra bunun yerini mutlak çoğunluk yöntemi almıştır. İki dereceli seçim yöntemi halkın seçimlerde aktif bir rol oynamasına engel olmuş, 1946 yılına kadar milli irade denilen şey ancak dolaylı şekilde ortaya çıkabilmiştir (Sezen, 2000, s.238).

6.2. Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Sonrası Dönem

“Türkiye, 1946 yılında tek parti rejiminden çok partili rejime, ülkenin kendi iç koşullarındaki değişimler ve uluslar arası ortamın Türkiye'ye bu etkileri sonucu geçmiştir. Yani, demokrasiye geçiş sürecini sağlayan hem iç ve hem de dış dinamikler vardı.” (Turan, 2004, s.13).

Önemli iç dinamiklerden biri de, CHP'nin burjuvazi ile yaptığı ittifakın toplumsal kesimler arasındaki ayrımları derinleştirici ve keskinleştirici etkisini fark etmesi sonucunda, reformcu bir yaklaşıma gündeme getirdiği “çiftçiye topraklandırma kanunu”, askeri-bürokratik elitin öngörü ve beklentilerinin aksine, burjuvazinin, özellikle de tarım burjuvazisinin siyasal iktidara giden yolda örgütlenme sürecini hızlandırmıştır. Dörtlü Takrir ile başlayan sürecin ardından 7 Ocak 1946'da resmen kurulan Demokrat Parti, bu anlamda merkez ile kenar arasında süregelen zımni ittifakın çözülüşünün ilk göstergesidir (Tosun, 1999, s.82-83).

“Türkiye'de 1945'te doğup gelişen muhalefetin başarıya ulaşması için iki büyük şart vardı. Birincisi, Cumhuriyet'in büyük yasaklarına dokunmaması, ikincisi ise, kamuoyuna iktidarın bir oyunu olarak görünmemesi idi.” (Eroğul, 1998, s.87).

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerinden zaferle çıkması, güçlenmeye başlayan burjuvazinin siyasal iktidarı fiilen sahiplenışı ve burjuvaziye iktidar yolunun açılması olarak değerlendirilmektedir (Tosun, 1999, s.83).

Bu noktada da muhalefet platformunun iki temel direğinden biri, devlet müdahalesi karşısında pazarı savunan iktisadi özgürlük, diğeri siyasi baskı ve merkezin ideolojik tecavüzü karşısında mahalli gelenekleri savunan din özgürlüğü olarak görülmektedir (Keyder, 1989, s.97).

Bununla birlikte CHP ile DP arasındaki ilişkide göz önünde tutulmalıdır. CHP tarafından merkezin kurumsallaştırmaya çalıştığı yeni rejimin çok partili demokrasi denemesi ile zarar görmemesi için muhalefet rejim içinde tutulmaya çalışılmıştır (Eroğul, , 1998, s.48).

Cumhuriyet' in kurulmasında devrimci kadrosunu oluşturan “devletçi-seçkinciler” in çabaları da bulunan Demokrat Parti'nin kurulması ile “gelenekçi-liberaller” güç kazanmıştır.

6.3. 1946 ve 1950 Genel Seçimleri ve Siyasi Yelpazede Merkezin Konumu

1946 seçimi aslında 1947'de yapılması gereken bir seçim iken, bir yıl önceye alınarak bir erken seçim olarak gerçekleştirilmiştir. Muhalefetin gittikçe güçlendiğini gören iktidar, erken seçime giderek muhalefet daha fazla güçlenmeden, onunla rekabet etmeye tercih etmiştir. Bu seçimlerde “gizli oy, açık sayım” ilkesi uygulanmıştır. 1946 seçimine CHP ve DP'nin yanı sıra Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi' de katılmıştır (Turan, 2004,s.12-13). CHP;361 milletvekili, DP;67 milletvekili çıkarmıştır.

Tablo 6.1. 1950 Genel Seçim Sonuçları

Partiler	Oy Sayısı	Tüm seçmenler içinde Oranlar	Geçerli oylar içinde Oranlar	Milletvekili Sayısı
Demokrat Parti	4.242.831	47.6	53.6	408
Cumhuriyet Halk partisi	3.165.096	35.5	40.0	69
Millet Partisi	240.209	2.7	3.0	1
Milli Kalkınma Partisi	9.257	0.1	0.1	-
Bağımsızlar	258.698	2.9	3.3	9
Geçersiz Oylar	36.964	0.4		
Kullanılan Oylar Toplamı	7.953.055			
Oy kullanmayanlar	952.521	10.7		
Toplam	8.905.576	100	100	487

Kaynak: İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1952, Ankara.

14 Mayıs 1950’de yapılan seçime 4 parti katılmıştır, Bunlar: DP, CHP, Millet Partisi (MP) ve Millet Kalkınma Partisi.

DP’nin seçim kampanyası, iki temel yakınma üzerinde inşa edilmişti. Bunlardan birisi dini baskıyla ilgiliydi. DP, din özgürlüğünü güvence altına alacağına söz vermiştir. İkincisi ise ekonomi üstündeki ezici devlet denetimine ilişkindi. DP, seçim propagandası olarak ve halkı etkileme söylemi olarak ekonomiye devlet müdahalesini azaltacağını, devlete ait işletmeleri özel kesime aktaracağını, köylünün emeğinin tam karşılığını ödeyeceğini vaad etmiştir.

DP seçim kampanyalarının etkisiyle ve toplumsal-siyasal geçmişin halkta meydana getirdiği değişiklik isteğinin de etkisiyle, seçimde geçerli olan oyların yarısından fazlasını, %54’ünü alarak seçimi önde bitirmiştir. CHP’ de % 40 oyla ikinci olmuştur.

Şerif Mardin’in Türkiye’de iki farklı değerler kümesi ve bu değerlere bağlı iki sosyal kesim üzerine geliştirdiği “merkez-çevre” kuramına göre (modeline göre); Tanzimat’tan beri gelen bu iki çizgide CHP merkezi temsil ederken, DP çevreyi temsil etmektedir. Bel kemiğini

asker ve sivil bürokrasi ile aydınların oluşturduğu “merkez”, batıcılık, laiklik, merkeziyetçilik ve sosyal ve kültürel hayatın devletçe denetlenmesi gibi görüşleri savunurken , tabanını köylerde ve kasabalarda yaşayan çiftçi, küçük esnaf ve vasıfsız işçiler ile alt kademe memurların oluşturduğu “çevre” ise daha çok merkeze karşı olmak ortak paydasında birleşmekte ve geleneklere ve dini değerler bağlı , ekonomide liberal, idarede adem-i merkeziyetçi, aile yaşamında ise muhafazakar değerlere sahiptirler. “Merkez” sayısal olarak küçük bir grubu temsil etmekle birlikte devlet içinde güç merkezleri olan asker ve sivil bürokrasiyi elinde tutmaktır. Çevreyi temsil eden DP ise, bir yandan geniş halk kesimlerine patronaj ilişkileriyle maddi çıkarlar sağlayıp siyasete etki kanallarını açar iken, öte yandan da, tek parti döneminin katı laiklik anlayışını yumuşatarak Anadolu insanının psikolojik ihtiyaçlarını karşılamış ve böylece ülkedeki cumhuriyet rejiminin vatandaşlar tarafından meşruiyetini de pekiştirmiştir (Akgün, 2002, s.39-40).

1950 seçimlerinde iki partiden aday gösterilenlerin mesleki kökenlerinde DP’de daha çok çiftçi, tüccar, avukat öne çıkarken, CHP listesinde çok sayıda bürokrat, öğretmen ve DP’de hiç bulunmayan 14 eski generalin yer alması dikkat çekicidir. 1950’li yıllarda ekonomide gözlenen rahatlama, üretim araçlarının gelişmesi, ulaşım imkanlarının artması vb. nedenlerle toplumun küçük üretici, memur ve işçilerden oluşan geniş kesimleri DP’nin yanında yer almıştır (Çavdar, 1983, s.2090).

“DP ve CHP oylarıyla illerin sosyo-ekonomik yapıları arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir dökümü yapılacak olursa, CHP’nin bazı büyük toprak sahipleri ile onların etkisi altındaki daha geri köylü kesimlerini ve bürokratik tabakaları temsil ettiğini, DP’nin ise, ticaret ve sanayi burjuvazisini kentlerin dar gelirli tabakaları ile köylü sınıfın daha gelişmiş kesimlerini temsil ettiğini görmek mümkündür.” (Çakmak, 1985, s.251).

1950 döneminin siyasi gelişmelerine bakıldığında, geleneksel merkez-çevre bölünmesini netleştiren olgunun DP’nin ideolojik yöneliminin yansıdığı programında öne çıkan “liberalizm” ve “demokrasi” söylemleri olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

DP’li yıllarda merkez-çevre bölünmesinin siyasi gruplaşmalar yoluyla parti sistemine etkisi bağlamında asıl önemli olan ise, Serbest Fırka’dan DP’ye uzanan çizgide ,kenarın türdeş olmayan kesimlerinin siyasal kadroları ile tabanı arasında varolan sınıfsal farklılığın, popülist, patronajcı bir siyaset tarzına eklemlendirilip, gizlenme yolunun seçilmesidir (Tosun, 1999, s.86).

Sonuç olarak 1950’lerde CHP ve DP ekseninde şekillenen iki partili Türk siyasal hayatı merkez sağ ve merkez sol parti olma niteliğinin ötesinde “merkez” ve “çevre” arasında oluşan derin ve belirgin bir ayrılıkla açıklanabilir.

6.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Ve Türk Parti Sistemine Etkisi

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Mayıs'ta hükümete el koymasının gerekçeleri üç ana temele dayandırılabilir. Bunlardan, DP'nin demokrasiden sapmış olması , DP'nin kendi yandaşlarına değişik ve ayrıcalıklı işlem yaparak halkı ikiye bölmeye ve DP'nin Atatürk devrimlerinden ödünler vermesi olarak ileri sürülmektedir (Özbudun, 1966, s.15).

Türk Siyasal yaşamında 1960'larda geliştirilen bir diğer kavram ise "Ortanın Solu", gerçek bir ideolojik kendini yenileyiştikten çok, biçimlenmeye başlayan bir sol potansiyeli, eski CHP'nin temel ilkelerini solumsu bir popülist retorikle kendine çekme çabası olarak gösterilebilir. Sendikal hareketle ciddi bir bada kurmayan yeni CHP, bir yandan ortanın solundan daha salla arasına sürekli duvar koymuştur.

1980 sonrası (1983-86 gibi) kendini ANAP' tan politik olarak farklılaştırması gereken Doğru Yol Partisi (DYP), bir kez daha "milliyetçi-hareket" akımı kendisine çekme çabasına girişmiş durumda görünmektedir. Oysa, ekonomik farklılaşma yönünde pek de şansı olmayan DYP'nin belki de tek şansı böylesi bir politik farklılaşma olabilirdi.

1985'te DYP'nin daha ilkeli bir parti olarak SODEP'le birlikte merkezi tutmak gibi bir işlevinin olabileceği öne sürülmüştür. Ancak bunun ön koşulu SODEP'in daha fazla sola kayıp, DYP'nin daha ortaya kayması ve milliyetçi-hareketçi akımı sağda bırakmasıdır (Parla , 1996,s. 135-136)

6.5. 1973 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği

DP'nin on yıllık iktidarı bir seçimle değil 27 Mayıs askeri darbesiyle son bulmuştur. Bu dönemde (1946-1960) DP ve CHP iktidar için mücadele etmişlerdir. DP, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini büyük farklarla kazanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi bu iki parti arasında ideolojik farklılık büyük değildi, ancak parti mücadelesinin bu ideolojik olmayan doğasına rağmen, bu iki büyük parti arasındaki ilişkiler kısa bir sürede kötüleşmiştir. Özellikle 1957 seçimlerinden sonra DP, muhalefete karşı, giderek artan otoriter tedbirlere başvurarak azalan oylarına tepki göstermiştir. Bu durumda muhalefet daha az uzlaşmacı olmuştur. Bu tutumlar

etrafında gelişen olaylar sonucu, 27 Mayıs 1960'ta muhalefetin de desteğiyle ordu müdahale etmiştir.

Daha sonra 1965 ve 1969 seçimlerinde, DP'nin bir uzantısı olduğu değerlendirildiği yapılan AP, meclisteki sandalye sayısının mutlak çoğunluğunu kazansa da 1960'ların sonuna doğru kötüleşen siyasal ortamla baş edemez duruma gelmiştir. Ülkedeki siyasal çatışmalar ve düzensizlik sonucu AP hükümetini istifaya zorlayan 12 mart 1971 askeri muhtırası en üst seviyedeki komutanların radikal bir askeri darbenin önüne geçmek için yaptıkları bir son dakika hareketi olarak tekrar düzeni sağlamaya yönelik bir hareketti (Özbudun, 2003, s.35-38).

1971 askeri muhtırası 1973'te yapılan parlamento seçimleriyle son bulmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesiyle askıya alınan siyasal faaliyetler 1961'de tekrar başlamıştır. 12 Ocak 1961'de siyasal partilerin, konan sınırlar içinde kalmak koşuluyla, tekrar faaliyete geçmelerine izin verilmesi üzerine 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi, ertesi gün Yeni Türkiye Partisi kuruldu. 13 Şubat 1961'de de Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulmuştur.

AP siyasal yelpazede sağ eksenli bir parti olarak konumlanmıştır. İş adamı ve sanayici gruplara, daha geleneksel tarımsal çıkarılara ve kendilerini dışarıda bırakılmış hisseden illerin esnaf ve zanaatkarlarına dayanıyordu ve DP'nin bir devamı niteliğindedi (Tachau, 2002, s. 46).

27 Mayıs ile başlayıp 12 Mart ile sona eren dönemde üç milletvekili genel seçimi vardır; 1961, 1965 ve 1969. Bunların ilkinde en çok oyu CHP, son ikisinde de AP almıştır.

1961 seçiminde, CHP'nin tek başına iktidar olması beklenirken, ancak CHP'li bir koalisyon kurulabilmiştir.

1965 seçiminde ise “sol” parlamentoya girmiştir. Bu bir yandan sosyalist sol bir parti olan TİP'in milletvekillikleri kazanmasıyla, öte yandan CHP'nin seçimlerden önce kendini ortanın soluna konumlandırmasıyla olmuştur. Böylece sosyal demokrasi Türkiye'ye özgü nitelikleri ile siyasal yaşamda yerini almıştır. (Turan, 2004,s.88.)

1965'te “ortanın soluna” konumlanan CHP'nin 1972 Kurultayında yapılan Genel Başkanlık Seçimini Bülent Ecevit kazanmıştır.

Bülent Ecevit'e göre; toplumda yoksunluğu ve haksızlığı doğuran adaletsizlikleri ve tutuklukları gidermek üzere bir şeyler yapma isteği insanı ortanın soluna konumlandırır. “Ortanın Solu” tanımlamasını da yaparken, CHP çok partili demokrasilerde, partiler yelpazesindeki dilimlerden birini – kendi program ve tutumuna en uygun olanı- anlatmak için kullanılan bir deyim olduğundan ve çağımızda partiler yelpazesinin dilimlerini sağdan sola sıralayarak tanımlamanın, demokrasilerin evrensel bir geleneği olduğundan söz eder.

Ecevit'e göre çok partili düzenin partiler yelpazesinde, partilerin durumu sağdan sola şöyle sıralanır; Aşırı sağ, ortanın sağı, orta veya merkez, ortanın solu, aşırı sol .

Ortanın sağında tutucular (muhafazakarlar) vardır. Bunlar toplum yapısında değişiklik olmasını istemez, herşeyin olduğu gibi kalmasını isterler. “Orta”dakiler veya “merkez” partisi denenler, toplumun zamanla değişmesini, toplum yapısında halk yararına bazı değişiklikler olmasını tabi karşılarlar. Ancak devrimci değildirler, toplum yapısını zaman içinde, evrim yoluyla kendiliğinde değişmesini beklemeyi görürler. Ecevit 1960'ların sonuna doğru yaptığı değerlendirme ile Türkiye'nin siyasal partilerini sağdan sola doğru, sırasıyla, AP, CHP ve TİP olarak sıralamaktadır. Adalet Partisi'nin programına göre; ortanın sağında, CHP'nin ortanın solunda, Türkiye İşçi Partisi'nin de CHP'nin solunda olduğunu belirtmiştir (Ecevit, 1975, s. 12-31)

CHP'de başlayan “ortanın solu” hareketi 1969 seçimlerinde “Düzen Değişikliği Programı” ile yeni ivme kazanırken, 1971'li yıllarda olgunlaşarak tüm toplumu ve tüm sorunları kapsayan "bir “demokrasi ve halkça düzen” istemine dönüşmüştür.

CHP'de Bülent Ecevit'le başlayan yeni dönemi göstermesi bakımından hazırlanan AK Günlere adlı seçim bildirgesi “yeni dönemin manifestosu” niteliğindedir. Yeni CHP'nin fikirlerini ve iddialarını ortaya koyması bakımından hayli titiz bir biçimde hazırlanan ve daha sonraki seçim bildirelerine hatta 1980 sonrası kurulan DSP'nin görüşlerine temel oluşturan bildirge Bülent Ecevit'in yeni CHP'sinin “Yeni Türkiye”yi çözümleyen ilginç görüşlerini içermektedir (Çitçi,v.d., 2001, Ankara, s.70.).

Daha önce partiler arasında ideolojik farklar bulunmazken, 1960'larda politik hayata bir boyut olarak ideoloji katılmıştır. Politika sol-sağ yelpazesinde giderek ideolojikleşmiş, CHP kentli ve köylü düşük gelir gruplarının desteğine yönelmiştir (Ergüder, Kalaycıoğlu, Sarıbay, 2000, s.287-288-290).

1973 seçimi öncesinde CHP, ayrılanlara rağmen, soldaki yerinde kendini yenileyip gelişirken, sağ parçalanmış durumdadır. AP'nin kuruluşundan beri rakibi olan YTP Martta kongre kararıyla kapatılmıştır ama AP'nin kendi içinden bir Demokratik Parti doğmuştur. 1969'da AP'den parlamentoya girmek isteyip de parti tarafından veto edilince bağımsız olarak adaylığını koyup milletvekili seçilen Erbakan'ın kurduğu Milli Nizam Partisi'nin (MNP) 12 Mart döneminde kapatılması üzerine, MNP'nin yerine, Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. Böylece Cumhuriyet tarihinde ilk kez MSP ile islami bir seçenek arayan insanların taleplerinin meşrulaştırılması girişiminde bulunulduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır. MSP'nin ana hedefi, Türk kültürünü İslami çizgide kısmen yeniden gelenekselleştirmek olan yeni-islamcı bir parti idi. Ama bunu hızlı sanayileşmeyi vurgulayarak modern bir bağlama oturtmuştur. Bu MSP'nin “Milli Görüşü”nün temeli idi.

Bununla birlikte MSP Akıncılar denilen güçlü bir gençlik örgütüne de sahipti. MSP çizgisinde bir işçi sendikaları konfederasyonu olan Hak-İş, Milli Gazete ile MSP çalışmalarını sürdürmekteydi (Turan, 2004,s.90-91). Genel hatlarıyla 1973 sonrası dönem bu özellikleri içermekteydi.

1973 seçimlerinde yeni Cumhuriyet Halk partisi, ülkenin birinci partisi haline gelmişti. CHP, oyların %33,3'ünü aldı ve Meclis'te 185 sandalye kazandı. Bu sayı, Meclis'te çoğunluk için gerekli olan 226 sayısından sadece 41 sayı eksikti. Bununla birlikte bu oran CHP'nin 1961'den beri kazanmış olduğu en yüksek oy oranıdır. 1973 seçimlerinde aldığı %33.3'lük bir oy oranı, değişen bir parti için büyük bir başarı olarak sayılmaktadır. Bu durum da, seçmen grubunda bir ideolojik değişiklik olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca dikkat çekici bir diğer konu da, CHP'nin bu oyları, geleneksel olarak güçlü olduğu geri kalmış bölgelerden değil de, Türkiye'nin en ileri ve en sanayileşmiş bölgelerinden alması olarak gösterilmektedir (Ahmad, 2002, s. 189-190).

Tablo 6.2. 1973 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı: 16.798.164
Kullanılan Oy: 11.223.843
Geçerli Oy Sayısı: 10.723.658
Katılma Oranı: % 66.8

Parti	Oyu	%	MV
CHP	3.570.583	33.3	185
AP	3.197.897	29.8	149
DP	1.275.502	11.9	45
MSP	1.265.771	11.8	48
CGP	564.343	5.3	13
MHP	362.208	3.4	3
TBP	121.759	1.1	1
MP	62.377	0.6	-
Bağımsızlar	303.218	2.8	6

1973 Genel Seçimleri sonuçlarına göre sağ kanattaki seçmenin bölündüğü görülmektedir. AP'ye karşı Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi (MNP), aynı çevrelerce kurulan MSP ve AP'den ayrılan bazı grupların kurduğu DP (Demokrat Parti) ve 1970'lerin başında köktenci sağ görüşleri özellikle gençlik için yaygınlaştırmayı başaran MHP ile sağ kendi içinde bölünmüştür.

“Seçmen tabanında belki çok büyük değişme görülmemekle birlikte, her yerde oy kaybeden AP'nin seçmenleri, sanayi merkezlerinin bulunduğu metropollerde CHP'ne, batı ve orta bölgelerde kapitalist tarım merkezlerinde (Konya gibi) DP'ye Doğu ve güneydoğuda MSP'ne, Orta Anadolu'nun geri kalmış yörelerinde MHP'ne kaymışlardır.” (Özdemir, 2000, s. 270.).

1973 seçiminden sonra CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. Böylece 1973 seçimi ile tek başına iktidar olunan parti sistemi sona ermiş ve “ılımlı çoğulculuk” etrafında gelişen koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Sonuç olarak 1973 genel seçim sonuçlarıyla ve CHP-MSP koalisyonu ile birlikte “ortanın solu” çizgisini benimseyen, laikliğe sınımsız bağlı ve Avrupa türü sosyal demokrasinin savunucusu olan bir partiyle, din iktidarını destekleyen ve siyasi yelpazenin sağ ucunda yer alan bir parti yan yana gelmiştir (Turan, 2004,s. 104.).

6.6. 1983 genel seçimleri ve Merkezin Niteliği

Türk siyasal yaşamında 1980'lere gelirken Türk parti sisteminin temel özelliği; “seçmen tabanındaki oynaklık, aşırı parçalanma ve ideolojik kutuplaşma” olarak tanımlanmaktaydı. Kısa ömürlü, uyumsuz ve güçsüz hükümetler artan ekonomik sorunlar ve yükselen siyasal şiddetle mücadelede yetersiz yetersiz kalmakta idiler. Bu nedenle bir türlü sağlanamayan istikrar sonucu 1973-1980 arasında dört kez koalisyon hükümeti ve iki kere de azınlık hükümeti kurulmuştur. Halk arasındaki hoşnutsuzluk, güvensizlik ve siyasi gerilim ve kargaşa sonucunda ordu 12 Eylül 1980'de idareye yeniden el koymuştur. (Akgün, 2002, S. 43.)

1980 ihtilalinin en önemli nedeni ülke sorunlarını çözmede, yetersiz kalan devlet otoritesini ve kanun hakimiyetini yeniden kurma gereği olarak göstermektedir.

1980 ihtilalinin bir diğer nedeni de, ülkeyi 1980 öncesi şartlara sürükleyen siyasal sistemi yeni baştan düzenleyerek bir daha bu karmaşıklığa ve kayganlığa imkan vermeyecek bir sistem kurmaktır. Askeri hükümet düzenleme işine, mevcut tüm partileri kapatarak önde gelen parti liderlerine 10 yıllık süreyle siyasi haklardan mahrumiyet getirmiştir. Yeni anayasa yapılmış, 1961 Anayasasında geniş yer tutan ifade ve örgütlenme haklarına pek çok sınırlama getirilmiştir. Ülke seçim sisteminde de önemli değişiklikler yapılmıştır; iki partili ılımlı bir parti yaratmak amacıyla seçim kanununa % 10'luk ve daha yüksek bölge barajları konulmuştur. açık olarak sosyalist yada dini- etnik hedefler güden partilerin kurulması yasaklanmıştır. Böylece küçük marjinal ideoloji partileri sistem dışında tutularak siyasi istikrar sağlanmak istenmiştir.(Akgün, 2002, s. 44.)

1980 ihtilalinin amaçladığı hedefler bakımından merkeze etkiside önemlidir. Eski merkezin tasfiyesi yeni bir merkezin inşası söz konusudur.

12 Eylül müdahalesi sonuçları ve etkileri bakımından 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerinden ayrıldığını söylemek mümkündür. Bu ayrılma, özellikle geleneksel merkez-çevre bölünmesinin taraflarından merkezin bileşimine 12 Eylül rejiminin planladığı yeniden yapılanma projesiyle kendini göstermektedir. Bununla birlikte 1980 sonrası Türk parti sistemine biçim veren temel etken, 12 Eylül müdahalesinin öncü kadrosu tarafından müdahalenin amaçlarına yönelik hazırlanan 1982 Anayasası ile temellendirilen düzenlemelere, parti sisteminde yapılan bir takım önemli değişikliklerle, siyasal istikrar adına gerçek anlamda bir siyasal partiler çoğulculuğu yerine, ideolojik ideolojik yelpazenin merkez sağ ve merkez solunda odaklaşıp yasallık sınırları içerisinde kendi dışındaki sağ ve soldaki siyasal unsurları da bu pota içinde eritmeyi hedefleyen iki partili bir sistem kurmaktır. Başka bir deyişle amaç 12 Eylül öncesinin sert ideolojik temelli ve zıt kutuplu iki parti yapılanması yerine merkez merkez ve merkez solda ılımlı devletçi ve liberal kutupların temsilciliğini üstlenecek iki partili bir sistem kurmaktır. (Tosun, 1999, s. 143, 150.)

“ Bu süreçte yeni partilerde kurulmaya başlamıştır. Yeni dönemin ilk partisi 16 Mayıs 1983 tarihinde emekli orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi olurken, hemen dört gün sonra, 20 Mayıs'ta üç parti daha siyasal yaşama katılmıştır: Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, ve Halkçı Parti. Ancak BTP kuruluşundan onbir gün sonra MGK'nın 31 Mayıs 1983 tarihli ve 79 sayılı kararı ile kapatılan AP'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. İzleyen günlerde çok sayıda parti kurulduysa da, burada etkileri açısından en önemli üçünü anmak yeterli olacaktır. Bunlar 6 Haziranda kurulan Sosyal Demokrasi Partisi, 23 Haziran, da AP BTP çizgisinde kurulan Doğru Yol Partisi(DYP) ile 19 Temmuzda kurulan ve MNP-MSP çizgisinin devamı olan Refah Partisidir.

Sivil yönetime geçişi simgeleyen ve yeni siyasal sistem içinde yapılan ilk serbest seçimlerde (1983), Milli Güvenlik Konseyi (MGK) sadece üç partiye seçimlere katılma izni vermiştir. Pek çok parti ve milletvekili adayı konsey tarafından veto edilmiştir.

1983 genel seçimlerinden Turgut Özal'ın partisi (ANAP) % 46'lık oyla birinci çıkarak parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlamayı başarmıştır. Böylece 1969'dan beri ilk defa bir parti, tek başına iktidara gelmiş oldu. Sosyal demokratları temsil eden halkçı parti (HP) % 31'lik oyla ikinci olurken, askerlerin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) % 23'lük oyla ancak üçüncü olabilmıştır (Akgün ,2002, S. 44).

Yüksek Seçim Kurulu, 25 ağustos 1983'te seçime katılabilme koşullarını sağlayabilen üç partiyi açıklamıştır; MDP, HP ve ANAP. Böylece merkez, merkez sol ve merkez sağda birer

partiden oluşan üç partili bir sistem uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır (Tanör, Boratav, Akşin, , 1995, s. 56).

Katılma oranının % 92,27 gerçekleştiği 1983 seçimlerinde Yüksek Seçim Kurulu'nun açıkladığı kesin sonuçlara göre ANAP % 45,15, HP % 30,46, MDP % 23,27, Bağımsızlar ise % 0,12 oranında oy almışlardır. Bu oy oranlarıyla ANAP 211, HP 117, MDP 71 milletvekili çıkarmıştır (Resmi Gazete, 14 Kasım 1983, Sayı18221).

Seçimlerin ardından kurulan Turgut Özal başkanlığındaki hükümet, yasamayı tek başına kontrol etmesi nedeniyle sistem hakim parti sistemine yakındı ve bu hükümetin ilk etkinliklerinden birisi, genel olarak kamu yönetiminin yeniden örgütlenmesi olmuştur.

Yine de bu süreçte askeri elitlerin başlattığı “ Yeni Merkez Projesi”ne 6 Kasım 1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP ta sadık kalmıştır. 12 Eylül'ün ekonomi politiğinin öne çıkardığı yeni dinamikler, ANAP'ın iktidar olabilmek için “Sivil Toplumcu Tezler”; öne çıkarmasına merkez ile kenar arasında uzlaşma iddialı, ama kutuplaştırıcı çelişkiyi de barındıran, bir söylemi benimsemiştir. ANAP'ın uyguladığı ekonomi politikaları da İttihat ve Terakki'den beri merkezin oluşturmaya çalıştığı yerli burjuvazi yaratma sürecine yönelik uygulamalar olarak değerlendirilmektedir (Tosun, 1999,s. 163-164).

ANAP'ın oy aldığı siyasal taban önceki seçimlerle kıyaslanarak incelendiğinde ANAP'ın eski MSP, MHP, ve CHP'den oy almış olabileceği değerlendirilebilir.

Bununla birlikte ANAP siyasi alanda dört siyasi eğilim; liberalliği, milliyetçiliği, muhafazakarlığı, ve sosyal adaletçiliği birleştirdiğini söyleyerek diğer partilerden farklılaşmıştır (Turan,2004, s. 133).

Özbudun ise , ANAP'ın merkez sağda liberallerin, muhafazakarların, ılımlı İslamcılarının ve eski aşırı milliyetçilerin bir araya geldiği ve bir koalisyon olduğunu söylemektedir (Özbudun,1976, s. 132-134.)

Bir yanda 12 Eylül'ün toplumu depolitize etme çabalarının desteklenmesi, diğer yandan sağ tabanı kendi elinde tutma isteğini yansıtan oportunist yaklaşımlar, ANAP'ın kendi dışındaki siyasi eğilimleri “aşırı-uç” olarak değerlendirip, yeni merkezi mutlaklaştırması, tekelleştirmesi ve hatta meşrulaştırması sonucunu da beraberinde getirmiştir (Tosun, 1999,s. 221). Bunu sağlamlaştırmak için de ‘Dört Eğilimi Birleştirme’ söylemini benimsemiştir.

Özal'ın dünyada ve Türkiye'de şartların, ortamın ve geleceğe ilişkin beklentilerin çok büyük ölçüde değiştiği tezinden hareketle geleneğin üzerine yeni bir gelecek inşa etme projesi, kimlikleri gerçek özellikleriyle ortaya çıkmasına izin vermeyen bir oluşum olarak

değerlendirilmemektedir (Tosun, 1999,s..222). Burada da amaç siyasal düzlemde ideolojik etkinin zayıflatılmak istenmesidir.

Böylece Özal’ın yapmak istediği de siyasal yelpazenin tamamını kaplayıp diğer partileri “lüzumsuzlaştırır” geniş mezhepli-(oynak)-merkez sağ projesi idi (Çakır, Can, 1996,s.6).

Bu projeyi de yukarıda da değinildiği gibi, milliyetçi-muhafazakar- serbest piyasacı-sosyal adaletçi vurguların öne çıkarıldığı dört eğilim ile (kapsayıcı) yapılmaya çalışılmıştır. Bu dört eğilimden olan “sosyal adaletçi” sosyal devletçilik, orta direğin güçlendirilmesi gibi bir söylemle yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bununla birlikte ağırlıklı olarak ta güçlü bir liberal politika izlenmiştir. Burada da aslında ANAP’ın geleneksel bir merkez sağ parti kimliğini sürdürmek yerine, daha liberal politikalarla yenilenmiş liberal bir merkez sağ parti kimliğine sahip olmak istediği görülebilir.

12 eylül sonrasında belirlenen yeni düzen ile siyasi yelpazenin koordinatlarını belirleme gücünde orduya geçti. Milliyetçi-muhafazakar görüşe “alternatif” olarak liberal-muhafazakar ve neo-liberal bir yeni sağ görüşün boy vermesi de bu koordinatlarla belirlenmiştir. Merkez/modern sağın ideolojik donanımı ve geleneksel sağın malzemesini işlemekten geçirek kullanma kapasitesi artmıştır. 1980’lere hakim olan bu gelişmeyi sağlayan yapısal değişimlerin başlıcası, Türkiye’nin kapitalistleşme ve modernleşme süreçlerinin kazandığı ivmedir. Buna bağlı olarak anti-komünizmin saği birleştirici işlevinin ortadan kalkması, geleneksel sağın reaksiyoner – negatif söylem unsurlarının modernist – liberal sağın pozitif söylemince eklemlenebilmesine zemin hazırlamıştır. ANAP, Demokrat Parti’nin ve 60’lar AP’sinin kalkınmacı-büyümeçi dilini geliştirerek Türk yeni liberalizmin yükselişini sağlamıştır. Bu yeni – liberal söylemde 1985-90 döneminde hegemonik bir etki yaratarak merkezin genişlemesini sağlamıştır. Ayrıca yeni sağın liberalizmle muhafazakarlığın organik kaynaşmasını sağlayan “evrensel” seyrine koşut olarak, Türk sağının geleneksel söylemleri liberal söylemle harmanlanmıştır. Siyasal düzeyde de geleneksel sağ akımların merkez unsurlarını derleyerek merkezi baskın kılan ve uçları marjinalleştiren ANAP, 90’lara kadar bunu iktisadi ile hegemonik bir politik projeye dönüştürülmüş denilebili. (Bora, 1994,s.12-15). Bir başka değerlendirmede de, 80 sonrası sağ siyasetin, ANAP’ta büyük bir ittifak çatısı altında toplanması sadece dönemin zorlayıcı koşulları ve bu koşulları iyi değerlendiren bir sağ popülizmin gelişmesiyle açıklanmaktadır. ANAP ta ki asıl değişim, alaturka muhafazakarlığın yerini, giderek batılı türde muhafazakarlığın , zaman zaman da liberalizmin öne çıkmasıyla yeni muhafazakarlığın olması olarak gösterilmektedir (Mert,1999,s.39) .

Bu nedenlerdendir ki bu anlamda bir yeni sağ tutumu Türkiye’ye ilk taşıyan kişinin Turgut Özal ve ANAP olduğu Özal’ın ANAP’ı olağanüstü koşullarda popülist bir dil tutturarak kitle

partisi olmayı başaran bir sağ parti olmanın ötesinde, liberal ve muhafazakar üslupları oldukça usta bir şekilde uzlaştırmış ve bu anlamda yeni sağ siyaseti Türkiye'ye tanıştırmış olduğu değerlendirilmiştir.

Türkiye'de sağ partilerin her zaman milli, manevi değerler adı altında muhafazakarlık vurgusu yaptıkları dikkate alındığında ANAP'ın burada bir farklılık yaratarak liberalizm ile muhafazakarlığı birleştirdiği görülmektedir (Mert, 1996, S. 30).

12 Eylül sonrası, % 45'lik bir oy desteğiyle ANAP, henüz tam oturmamış bir parti iken dahi, ordunun siyasal ağırlığını gölgeleyen hatta onun fiilen siyasal işlevlerini kısmen de olsa gerileten bir iktidar profili çizebilmiştir. Ancak daha sonra, merkez sağ ve solda birbirine denk ikişer partili bir yapının kalıcılığı ile merkezdeki zayıflık ve boşluğun yüzeye yansımalarından itibaren, -“ Kürt sorunu”nun da konjonktürel katkısıyla – ordunun siyasal ağırlık ve işlevi giderek artmış ve konumu yükselmiştir. (Laçiner,2001,s.5)

12 Eylül askeri idaresi sonrası “normalleşme” döneminin partisi olan ANAP'ın siyaset arenasına getirdiği yenilik, ideoloji, fikir yerine “proje” üstüne düşünmek olmuştur. Ancak özü itibarıyla ANAP, sağcı bir partidir. Sağın merkezdeki ve uçtaki bütün ideolojik söylemlerinde istifade etmiş, solun modernizm ve ilerçilik – yenilikçilik motiflerini piyasa ideolojisine, neoliberal söyleme eklemiştir. ANAP, yeni sağcılığın açılımı olan liberal-muhafazakarlık bileşimini, DP-AP geleneğinin pragmatizmiyle ve ANAP'ın miti olan “dört eğilimi birleştirme” söylemi ile ‘bütün milleti kucaklama’ söylemi aslında ANAP'ı ‘herşeyin’ sentezi haline getirmiştir. ANAP'ın pragmatik “sentez” anlayışı; merkez-sağ geleneğe uygun biçimde, bütün fikirleri ‘ılımlandırma’ – ‘ortalarını bulma’ politikası da izlemiştir (Bora, 2001, s. 15).

‘Liberal demokrasi’ düşünce tarzının ilk olarak 1980 sonrası ‘ demokrasiye geçiş’ ortamında liberal iktisat politikalarının yürürlüğe konulmasını hedefleyen ‘ 24 Ocak kararları’ ile birlikte ‘liberal iktisat politikalarının demokrasi için vazgeçilmez bir ön koşul olduğu iddiası ANAP ile söylemlere taşınmıştır. Böylece dünyadaki siyasal gelişmelere paralel olarak, Türkiye de yaklaşık son yirmi yıllık süreçte yeni sağ ile neo-liberalizmin eklenmesi ile siyaseti ekonomiye tabi kılan bir yaklaşım egemen olmuştur. Siyasal düzeyde de geleneksel sağ ve sol akımların merkez unsurlarını derleyerek merkezi baskın kılan ve uçları marjinalleştiren ANAP, bu hegemonik ideolojik söylemin taşıyıcısı olmuştur. ANAP, DP'nin ve AP'nin kalkınmacı dilini geliştirerek iktisadi aklı toplumsal hayatın her alanına egemen kılmıştır (Su, 2001, s. 61,64).

Bu nedenledir ki, Türkiye siyasal sisteminde merkezin genişlemesini sağlayan temel etkenin neo-liberal söylemin hegemonik bir etki sağlaması olduğunu söylemek mümkündür (Keyman, , 1996, s.155).

Sonuç olarak 1980’lerin parti politikasının en dikkat çekici özelliği ANAP’ın hakimiyeti olmuştur. Bu hakimiyet, Türkiye’ye 1971 den beri ilk defa, kesintisiz sekiz yıl tek parti hükümeti sağlamıştır. ANAP önceki bir partinin devamı olduğunu iddia etmemiş üyelerin- tabanının çoğunluğu eski AP destekleyicilerinden gelmiş olsa dahi, Özal, eski dört siyasal eğilimi ANAP çatısı altında topladığını iddia etmiştir.

1980’ler deki bütün siyasal partiler arasında, yalnızca “Anavatan Partisi” yeni toplumsal farklılıklara ve yeni sağ olarak bilinen nispeten yeni bir ideolojik kavramın mobilizasyonuna dayanmaktadır (Özbudun, 2002,s. 90).

Tablo 6.3. 1983 Genel Seçim Sonuçları

6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimi Sonuçları				
Oranlar				
Partiler	Oy Sayısı	Tüm Seçmenler içinde	Geçerli Oylar İçinde	Milletvekili Sayısı
ANAP	7,833,148	39,6	45,1	211
HP	5,285,804	26,7	30,5	117
MDP	4,036,970	20,4	23,3	71
Bağımsızlar	195,588	1,0	1,1	
Geçersiz Oylar	886,852	4,5		
Kullanılan Oylar Toplamı	18,2382362			
Oy Kullanmayanlar	1,529,004	7,7		
Toplam	19,767,366	100	100	399*

Kaynak: (Tuncer, 2002 s. 329).

(*) ANAP 212 milletvekilliği kazanmış ancak, Bingöl listesindeki isim eksikliği yüzünden 211 milletvekilini meclise götürebilmiştir. Dolayısıyla toplam 400 olmamış, 399’da kalmıştır.

6.7. 1983- 1995 Seçimleri Arasındaki Dönemde Siyasal Süreç

1983 Genel Seçimleri sonrasında siyasal yaşamda yeni parti oluşumları da başlamıştı. Bunlardan biri Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kuruluşu idi. 1985 yılının Mayıs ayında DYP'nin Birinci Kongresi toplanmış ve bu kongrede Hüsamettin Cindoruk Genel Başkanlığa seçilmiştir. Böylece merkez sağda ikiye bölünme başlamıştır.

1895 yılının Kasım ayında da Rağşan Ecevit'in Genel Başkanlığında Demokratik Sol Parti (DSP) kurulmuştur. Halkçı Parti (HP) ile Sosyal Demokrasi Partisi 'nin (SODEP) birleşmesi sırasında bağımsız kalan bazı milletvekilleri DSP'ye katılmıştır. DSP'nin kurulması ile de merkez sol'un bölünmesi süreci başlamıştır.

Bu dönemde ise yani 1985'ten sonra ANAP sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Bir yandan yıllık %7'lik iktisadi büyüme hızına rağmen enflasyon yükselmeye devam etmiş, bir yandan da siyasi yasakları sürmesine rağmen 1980 öncesi siyasi liderlerin varlığı gittikçe daha fazla hissedilmeye başlamıştır.

1987 yılında eski siyasetçilere getirilen yasakların kaldırılması konusu gündeme gelmiştir. Bunun için 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan referandumda seçmenlerin % 50.2'si yasakların kalkması için "evet" , % 49.8'i ise "hayır" oyu kullanmıştır(DİE, 1987, s.XI).

Referandum sonuçları sonrasında ANAP erken seçim çağrısında bulunmuş ve bunun içinde başta seçim Kanunu'nun değiştirilmesi olmak üzere hazırlıklara girişmiştir.

7 partinin katıldığı 1987 seçiminde de ANAP birinci olmuş. Ancak aldığı oy oranı, 1983 seçimine göre 9 puan düşüktür.

1983'te bir partide toplanmış olan sol oylar bu sefer iki partiye dağıtılmıştı. Tüm seçmenlere bakıldığında 1989'da SHP'nin ve DSP'nin oy oranlarının toplamının %3 olduğu görülmektedir.

1983'te HP'nin oranı %27 idi HP'ye sol denirse, solun toplam oyu 3 puan artmıştır. Bu artışın kaynağı geçersiz ve kullanılmayan oylardır. Onlatdaki azalmanın toplamı da üç puandır. 1987'de ANAP, DYP, RP, MÇP ve IDP'nin ise tüm seçmenler içindeki oylarının toplamı %60'dır. 1983'te ise ANAP ve MDP'nin oylarının toplamı %60 idi. Bundan da görüldüğü gibi sağ oyların toplamında değişme yoktur. Sadece sağ oylarda bölünme söz konusudur (Özbudun, 2003, s.139).

1987'den 1991 yılına kadar ise demokratikleşme söylemleri ile DYP atağı söz konusudur. 20 Ekim 1991 seçimleri sonucunda DYP %27'lik oy oranıyla sandalyelerin %39.6'sını elde

ederek parlamentoda birinci parti konumuna yükselmiştir. ANAP DYP'nin ardından ikinci parti konumuna gerilemiş, bu partiler merkez sağ bloğu, DSP ve SHP ise merkez sol bloğu oluşturmuştur.

MHP'nin RP ile ittifak yapması üçüncü blokta bunları bir arada tutsa da, seçim sonrasında ittifakın dağılması nedeniyle yavaş yavaş 12 Eylül öncesi eğilimler kendi partilerinde temsil edilmeye, dolayısıyla geleneksel seçmen kümelenmesi yeniden oluşmaya başlamıştır. Beş partinin temsil edildiği bu sistem "sınırlı çoğulcu" sınıfa girmektedir. Bunun nedeni; sistem karşıtı partilerin bulunmaması, ideolojik kutupların zayıf olması ve merkezci yönelimlerin ağır basmasıdır. Bir yandan ideolojik çatışmanın yumuşak olması, diğer yandan milliyetçi ve İslamcı sağın temsilcilerinin ideolojik transformasyonlarla sistem içi partilere dönüşerek merkeze yönelmeleri, ideolojik kutupların zayıf olmasının başlıca nedeni olarak gösterilmektedir (Tosun, 1999, s.177).

1991 seçimleri sonrasında DYP ve SHP'nin kurdukları koalisyon hükümeti, merkez sağ ve sol arasındaki ideolojik yakınlaşma olarak da gösterilmektedir. Ayrıca , siyasal arenada önemli bir güç haline gelmeye başlayan RP'nin en önemli stratejisi 1991'den itibaren iktidar olabilmek için geliştirdiği merkezci eğilimli strateji ile, merkeze tepki duyan seçmeni yanına çekebilecek karşıt stratejiyi bünyesinde bir arada barındırması olarak gösterilmektedir(Tosun,1999, s.17).

1991 seçimleri ile birlikte dikkati çeken bir diğer gelişme de RP ile "siyasal islam"ın yükselişe geçmesidir. Refah Partisi, MHP'nin Milli Görüşü yerine Milli Şuur ile ortaya çıkmıştır. RP iki yüzyıllık modernleşme çabasını başarısız bulmaktadır. Refah partisi'ne göre sanayileşmede yabancı düşünce ve kaynaklara verilen önemden ötürü geri kalınmıştır. RP bu yeni şuurla maddi zenginliğin üstünde yüksek değerlerin oluşturulacağını belirtmiş ayrıca sanayileşmedeki ilerlemenin de bölgeler arasındaki dengesizliği ve gelir grupları arasındaki farkı gidereceği söylemlerinde bulunmuştur (Toprak, Heper , Evin,1988, s.128.).

Bu dönemde yaşanan siyasal gelişmelere paralel olarak toplumsal alanda da kimliklere yönelik bir hareketlenme yaşanmaktaydı.

Bir yandan kimliklere ilişkin gerilimler yaratacak, gerilimleri arttıracak olaylar meydana gelirken, öte yanda siyaset penceresinde kimlikler görülmezden gelmekteydi. 1990'larda merkez sağ ve sol siyasal partiler, ait olunan kimlik grubunun önemsenererek hakların, özgürlüklerin ve isteklerin bireylerin kimlikleriyle bağlantılı olarak dile getirilmesi biçiminde nitelik ve yön değiştiren toplumsal istekleri aşırı yerel istekler ve eğilimler olarak algılamaktaydılar ve bu da temsil krizine dönüşmekteydi. Temsil güçleri azalan merkez partiler, temsil ve örgüt çapında yenilenme yerine kenarında yer aldıkları devlet çeperinin içine doğru çekilmeyi tercih etmekte idiler (Bayramoğlu, 2001, s.16-17).

Refah Partisi'nin yükselmesi konusunda genel olarak bu yükselişin iki eksen üzerinde gerçekleştiği değerlendirilmektedir.

Birinci eksen, taşra sermayesinden büyük sermayeye evrilen kesimlerin temsilciliğini üstlenerek. Bunu İslami sermaye kavramıyla somutlaştırmasıdır. Bunu destekleyen en büyük girişim (örgüt) ise 1990 yılında oluşturulan kurulan MÜSİAD olmuştur. İslami sermayeyi asıl niteleyen ise Anadolu kökeni değil, iktisadi ilişkilerindeki islami referanslar dikkate alındığında, siyasi ve ideolojik hedefleri ile sınıfsal özelliklerinin yan yana duruyor olmasıdır.

İkinci eksen ise, ilk kez merkeze karşı ideolojik bir tavrın RP tarafından alınmış olmasıdır (Kahraman, 1997,s.8).

Refah'ın yükselişi bu anlamda toplumun bir kesimini kimlik taleplerinin ifade edilmeye başlaması ile de yakından ilgilidir.

Refah bir anlamda da sistemdeki söylemsel boşluğu ahlaki bir kod olarak İslam ile doldurduğu için başarılı olmuştur (Keyman, 1997,s.3).

İdeolojik söylemindeki çeşitliliği sadece dinsel eksene oturtması ve adil düzeni temellendiren siyasi ve ekonomi söylemleri ile siyasal yelpazede sağa konumlanan Refah Partisi 1995 seçimlerinde birinci parti olarak çıkmıştır.

6.8. 1995 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği

1995 Genel Seçimi öncesi kampanyalarının iki belirleyici propaganda konusunun Çiller hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve Refah Partisi'nin siyasal İslam' a dayalı tutumuna karşı takınılan tavır olduğunu söylemek mümkündür (Kongar, 1998, s.270).

Çiller önderliğindeki DYP, seçim propagandasını, hem refah Partisi'ne hem de BBP ile seçim ittifakı yapan ANAP'a karşı "laiklik" ilkesi üzerine oturtarak yürütmekteydi.

Ecevit ise "milliyetçi sol" diye açıkladığı bir çizgiyi savunarak, ANAP'a yakın bir sol propaganda sürdürmüştür. Baykal ise seçmenin karşısına içeriği çok iyi açıklanmayan "yeni sol" sloganı altında bir programla çıkmıştır (Kongar, 1998,270-271).

1995 Genel Seçimlerinde en fazla oyu Refah Partisi almıştır. RP geçerli oyların %21'ini, ANAP % 20'sini , DYP ise %19'unu almıştır. Üç sağ partinin arkasından ama önemli sayılabilecek farklarla iki sol parti Meclis'e girmiştir. DSP %15'lik bir oy oranı ile, CHP ise %10.7'lik bir oy oranı ile meclise girmişlerdir.

Tablo 6.4. 1995 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı: 34.155.981
 Kullanılan Oy: 29.101.469
 Geçerli Oy Sayısı: 28.126.993
 Katılma Oranı: % 85.2

Parti	Oyu	%	MV
RP	6.012.450	21.3	158
ANAP	5.527.288	19.6	131
DYP	5.396.009	19.2	135
DSP	4.118.025	14.6	76
CHP	3.011.076	10.7	50
MHP	2.301.343	8.1	-
HADEP	1.171.623	4.1	-
Bağımsızlar	133.895	0.48	-
YDH	133.889	0.48	-
MP	127.630	0.45	-
YDP	95.484	0.34	-
İP	61.428	0.22	-
YP	36.853	0.13	-

1995 seçimi ile Meclis'e giren beş partiden sağda olan üç parti birbirlerine çok yakın oylar almışlardır. Solda olan iki parti ise en düşük oyları almışlardır. Daha önceki seçimde SHP'nin gerisinde kalan DSP, bu seçimde SHP'nin birleştiği CHP'nin önüne geçmiştir. Seçime katılan 12 partiden beş parti, geçerli oyların % 86'sını alarak meclise girmiştir ki, bu tüm seçmenlerin %71'ine karşılık gelmekte idi. Seçmenlerin %29'u Meclis'te temsil edilmiyordu. MHP geçerli oylarda %8 ile, HADEP ise %4 ile meclis dışında kalmışlardır.

Bir önceki seçime göre, diğer partilerin oyları düşerek RP ve DSP'nin oyları artmıştır.

1995 Genel seçimlerinde en çok oyu, İslami kimliğe dayalı siyaset yapan, söylemi sistem ve Batı karşıtı olan RP almıştır. Aleviler'in büyük çoğunluğu ise, SHP-CHP çizgisinden DSP'ye kaymışlardır. Bu durum ise kimliğe dayalı siyasette yeni bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Kimliğe dayalı siyaset kendisini ilk kez etnik kimliğe dayalı siyaset yapan bir partinin HADEP'in de seçime girmiş olmasında kendini göstermektedir. Kürt kimliğine dayalı siyaset yapan HADEP büyük bir kısmı Güneydoğu illerinden olmak üzere %4 oy almıştır. Sonuç olarak, 1995 Genel Seçiminde, kimlikleri esas almayan siyasi yapı, kimliğe dayalı siyaset tarafından kırılmıştır (Turan.2004,s.149).

“Bu seçimde atomize bir birey üzerine kurulu siyasi projeleri dile getiren merkez sağ ve sol partiler küçülürken kimlik hareketlerine ya da bu hareketlere gösterilen tepkilere endeksli partiler büyümüşlerdir.”(Bayramoğlu, 2001, s.34).

Bu durum, evrensel gelişmelere koşut olarak, Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de artık sağ-sol çatışmanın temel siyasi çatışma eksenini olmaktan çıkıp yerini, etnisite ve kimlik siyasetlerine bıraktığı değerlendirilmelerine yol açmıştır(Gülalp, 2003, s.62).

1995 Genel Seçimleri siyasette yeni değişimlerin de göstergesi olması açısından önemlidir.

1970’lerde rekabet merkez –sağ ve merkez sol arasında iken, 1990’larda ideolojik eğilimi aynı olan partiler arasındaki rekabet seçim siyasetindeki ana çatışma kaynağı olmuştur. Buna en iyi örnek 1995 genel seçimlerinde yarışan ANAP-DYP ve CHP-DSP çatışması gösterilebilir (Sayarı, ,2002 s.19).

1995 Genel Seçimlerinde seçmen ağırlıklı olarak RP’ye oy vererek siyasal yelpazede en sağa kaymıştır. Dolayısıyla merkez erimiştir. Seçmenin en sağa kaymasının nedeni toplumsal-ekonomik koşullardan çok, derinleşen kültürel ve ideolojik farklar olduğu görüşleri de söz konusudur. Bu seçimlerde genel itibarıyla ortanın solu ile aşırı sağ arasında kutuplaşma ortaya çıkmaktadır (Turan, 2004,s.153-154).

Toplumda mevcut iktidar ilişkilerini ciddi bir eleştiriye dolayısıyla değişime tabi tutmaksızın devamını savunan siyasal tutumlar olarak değerlendirilen sağ siyasal tutumlar açısından bakıldığında RP’nin popülist bir sağ parti olduğu değerlendirmeleri de yapılmaktadır (Mert, 1996, s.27).

24 Aralık 1995 Genel Seçimlerine göre siyasi yelpaze şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 6.5. 1995 Genel Seçim Sonuçlarına Göre Siyasi Yelpaze

ANAP + DYP	% 40
DSP+CHP	%25
RP	% 21
DİĞER	%14

Seçim sonuçlarına göre oluşan bu siyasi yelpazeye göre görülmektedir ki, Türkiye’de genel olarak Merkez sağ ve Merkez sol partilerde hızlı bir erime; buna karşılık radikal partilerde hızlı bir yükseliş kaydedilmektedir. Ayrıca seçmenin mevcut sosyal-ekonomik ve siyasal rejimle uyum derecesi, yalnızca sandık başına gidip gitmemesi ile değil; mevcut rejimin devamlılık garantisi olan merkez partiler karşısındaki tavrıyla da ölçülebilir (Narlı, Dirlik, 1996,s.127).

Refah Partisi'nin yükselişi arkasındaki sürece baktığımızda; 1973 Genel seçimlerinde Milli Selamet Partisi Türkiye genelinde 1.265. 771 seçmenin oyunu alarak, %11.27'lik oy oranına sahip olmuştu. 1977'de bu oran 1.269.918 seçmenin oyuyla %8.26 olarak gerçekleşmişti. 12 Eylül darbesi ile kapatılan MSP'nin ardından kurulan RP, 1983 seçimlerine girememiş ve 1987 Genel Seçimlerinde 1.717.425 seçmenin oyunu alarak %6.98'lik oy oranıyla siyasal yarışa yeniden başlamıştı. Bu tabloda da görüldüğü üzere, siyasal islamın yasal partisininin 1980'de kapatılmış olması, yeni bir isimle 1983'te siyaset sahnesine çıkması, ancak seçimlere sokulmamasına karşın RP 1987'de kendi tabanını yeniden toparlamayı üstelik seçmen sayısını daha da artırmayı başarmıştır.

Bütün bu oranlar, siyasal islamın 1984'ten itibaren kayda değer biçimde atağa geçtiğini Merkez sağ ve merkez sol partilerin ise o döneme kadar %70'lerin altına düşmeyen oy oranının hızla erimeye başladığını ortaya koymaktadır (Narlı,Dirlik,1996, s.131.)

Türkiye genelinde merkez sağ partilerde (ANAP+DYP) oy oranı;

1987 Genel Seçimlerinde %54.01

1991 Genel Seçimlerinde %51.04

1995 Genel Seçimlerinde %38.90

olarak bir erime gerçekleşmiştir. Bu tabloda da görüldüğü üzere 1987-1991 dönemindeki Merkez sağ partilerin oy kayıp oranı %-5.5, 1991-1995 dönemindeki oy kayıp oranı ise %-23'tür.

Türkiye genelinde Merkez sol Partilerin (SHP+CHP+DSP) oy oranlarına baktığımız zaman karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

1987 Genel Seçimlerinde (SHP+DSP) %32.4

1991 Genel Seçimlerinde (SHP+DSP) %31.50

1995 Genel Seçimlerinde (CHP+DSP) %25.37

Bu tabloda da görüldüğü gibi; 1987-1991 döneminde Merkez sol Partilerin oy kayıp oranı %-2.8, 1991-1995 dönemindeki oy kayıp oranı ise %-19'dur.

Türkiye genelinde merkez partilere(Merkez Sağ ve Merkez sol) verilen oy oranlarına baktığımızda ise;

1987 Genel Seçimlerinde Merkez Sol+Sağ %86.4

1991 Genel Seçimlerinde Merkez Sol+Sağ %82.5

1995 Genel Seçimlerinde Merkez Sol+Sağ % 64.2

şeklinde bir tablo ortaya çıkmaktadır. Buna göre; 1987-1991 döneminde Merkez Partilerin oy kayıp oranı %-4.5 1991-1995 döneminde oy kayıp oranı ise %-22.1.

Bütün bu tablolar merkezdeki erimeyi bütün açıklığı ile göstermektedir.

Seçimler itibariyle RP+MHP'nin oy oranlarına bakıldığında;

1987 Genel Seçimlerinde %10.01

1991 Genel Seçimlerinde %17.36

1995 Genel Seçimlerinde %30.07

olarak gerçekleşmiştir. Bu da gösteriyor ki son on yılda hem merkez sağ oylar, hem de merkez sol oylar hızla erirken, Aşırı sağ oylar ise üçe katlanmış bulunmaktadır.

Seçim sonuçları üzerinden hareket edildiğinde, siyasi yelpazedeki siyasi dengelere bakıldığında, siyasi rekabetin ilk planda ANAP-DYP, ikinci planda ise DSP-CHP arasında gerçekleştiği görülmektedir. Siyasi yelpaze üzerinde konumlanan RP'nin ise rakibi olmadığı görülmektedir. Böylece merkez sağ ve Merkez sol'da kronikleşen ikili rekabetlerin dışında, merkez erirken önünde verimli bir alan bulan RP boşluk doldurmaktadır (Türköne, 1996, s.19).

Sonuç olarak, 90'lı yılların ilk yarısı Türk siyasal yaşamında “İslami motifler” işleyen Refah'ın siyasal tabloda yükselişinin, merkez sağ ve merkez sol partilerin seçmen kitlelerinde ise erimenin yaşandığı dönemdir. Merkez partilerinin erimesinin asıl nedeni, sosyo-ekonomik eşitsizliklerle birlikte temsil ettikleri seçmen tabakalarının ekonomik, kültürel ya da sosyal taleplerine yanıt vermeyişleri olarak gösterilmektedir (Özkan, 2004, s.191-192).

1995 Genel Seçimlerinin ardından “Refahyol” (RP+DYP) Koalisyonu, 28 Şubat 1997 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun, hükümete islamcı eylemlerle ilgili önlemler almasını önerdiği toplantı sonrası, “post-modern darbe”, “yumuşak Darbe” olarak nitelendirilen “28 Şubat süreci ile sona ermiştir. 28 Şubat sürecinden sonra Refahyol erken seçim kararı almıştır. Alınan karar sonucu genel seçimlerin 18 Nisan 1999'da yapılmasına karar verilmiştir.

6.9. 1999 Genel Seçimleri ve Merkezin Niteliği

1999 Seçimine gidilirken sağ partileri modernlik açısından değerlendiren Ömer Laçiner, seçmenler bazında tabanın sosyo-ekonomik özelliklerine bakıldığında ANAP'ı destekleyenlerin daha çok büyük-gelişmiş şehirlerin orta sınıf, yeni girişimciler ve büyük sermayedarlar olduğunu, DYP'nin ise “taşra” mülk ve servet sahipleri ile geleneksel sınıfa daha yakın durduğunu belirtmektedir(Laçiner, 1999, 9-14).

Sonuç olarak, 90'lı yılların ilk yarısı Türk Siyasal yaşamında “islami motifler” işleyen Refah'ın siyasal tabloda yükselişinin, merkez sağ ve merkez sol partilerin seçmen kitlelerinde ise erimenin yaşandığı dönemdir. Merkez partilerinin erimesinin asıl nedeni, sosyo ekonomik

eşitsizliklerle birlikte temsil ettikleri seçmen tabakalarının ekonomik, kültürel ya da sosyal taleplerine yanıt veremeyişleri, olarak gösterilmektedir.

Gerginliklerle dolu bir ortamın arkasından gidilen 1999 Seçimleri, Güneydoğu endeksli olmuş ve sol milliyetçi bir parti çizgisine gelen DSP geçerli oyların % 22 'sini alarak seçimin birinci partisi, Sağ milliyetçi bir parti olan MHP' de % 18 oyla seçimin ikinci partisi olmuştur. Kapatılan Refah Partisi yerine kurulan Fazilet partisi % 15, ANAP % 13, DYP ise %12 oy almıştır. CHP ise barajı aşamadığı için meclis dışında kalmıştır.

Tablo 6.6. 1999 Genel Seçim Sonuçları

	Geçerli oy sayısı	Oy oranı (%)	Milletvekili Sayısı	Meclisteki temsil oranı (%)
DSP	6919670	22,19	136	24,73
MHP	5606583	17,98	129	23,45
FP	4805381	15,41	111	20,18
ANAP	4122929	13,22	86	15,64
DYP	3745417	12,01	85	15,45
CHP	2716094	8,71		
HADEP	1482196	4,75		
BBP	456353	1,46		
Bağımsız	270265	0,87	3	0,55
ÖDP	248553	0,80		
DTP	179871	0,58		
LDP	127174	0,41		
DP	92093	0,30		
BP	78922	0,25		
MP	79370	0,25		
İP	57607	0,18		
EMEP	51756	0,17		
YDP	44787	0,14		
DEPAR	37376	0,12		
SİP	37680	0,12		
DBP	24419	0,08		
TOPLAM	31184496	100,00	550	100,00

Kaynak: (Tosun,1999,s.125)

1999 seçimlerinde DSP'nin oyu geçerli oylar içindeki oranı %15'ten %22'ye yükselmiştir. DSP'nin tüm seçmenlerdeki oranı ise %12'den %19'a yükselmiştir. Tüm seçmenlerde, DSP'nin oyu altı puan artarken, CHP'nin ki iki puan azalmıştır. Bu durum, DSP'nin CHP dışından da oy aldığını göstermektedir. Oy kullananlardaki artışın tümü DSP'ye gitmiş olsa da, DSP'deki artışı tam olarak açıklamamaktadır. Söz konusu artışın nedenlerinden biri de, DSP'nin önceki seçimde CHP dışındaki bir partiye oy vermişlerden de, yani sağdan da oy alması da gösterilebilir. MHP'nin oyu %7'den %15'e yükselmiştir. DYP, ANAP ve RP-FP'nin oyları azalırken MHP'nin oyları artmıştır. Üçündeki azalma; MHP'deki artışa ve başka değişimlere, olasılıkla DSP'deki artışa kaynaklık etmiştir (Turan,2004., s. 168).

1999 seçim sonuçlarına göre, seçmen merkez partilerden uzaklaşmıştır. Geçerli oylar içindeki oy oranlarına bakıldığında MHP ve FP'nin oy oranları %18.0 ve %15.4'tür. yani toplamda %33.4'tür. HADEP ise %4.8'lik bir oy oranına sahiptir.

1999 Seçim sonuçlarına göre, seçmen merkez partilerden uzaklaşmıştır.genel oylar içindeki oy oranlarına bakıldığında MHP ve FP 'nin oy oranları % 18 ve % 15.4 'tür. Yani toplamda % 33.4 tür. HADEP ise % 4. 8 'lik bir oy oranına sahiptir.

Yılmaz Esmer; seçmenin merkez partilerden uzaklaşmasında partilerin seçmenin beklentilerini gerçekleştirememesinin, liderlik sorunlarının, yolsuzlukların ve skandalların seçmenin söz konusu parti ve liderlerine güveni azaltmasının değişik ölçülerde katkısının olduğunu; ama seçmenlerin ideolojik olarak merkezden en sağa kaymasıyla çok fazla örtüşüğünü belirtmektedir(Esmer,2002,s.98-99).

Tablo 6.7. 1999 Milletvekili Genel Seçimlerinde Seçmenlerin Sol- Sağ Yelpazesindeki Yerleri

Yıllar	En sol	Merkez sol	Merkez	Merkez sağ	En sağ
1990	8	17	50	15	11
	25			26	
1997	8	11	35	19	24
	19			43	
1999	14	9	31	18	28
	23			46	

Kaynak: Esmer, a.g.e., s. 99 (2002).

Sonuç olarak 1999 Genel seçim sonuçlarının siyasal yelpazeyi altüst ettiği söylenebilir.

Geçen seçimlerde 4. sırada olan DSP, %50'lik bir oy artışıyla 1.sıraya, 6.sırada olan ve barajın altında kalmış bulunan MHP ise %120'lik bir oy artışıyla 2. sıraya yükselmiştir. Yine 1995 Genel Seçimleri'nin 1. partisi olan RP tabanının oylarını alan FP 3. sıraya, ANAP 2. sıradan 4. sıraya, DYP ise 3. sıradan 5. sıraya düşmüştür. Ancak yine de partilerin oy oranları %20'ler dolayını aşamamıştır. Böylece hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu sağlayamamıştır.

Bununla birlikte bu seçimde, 1977'den bu yana ilk kez bir merkez sol parti 1. sırayı almış olsa da, merkez sol, 1991'den bu yana, ilk kez %30'un üzerine çıkmış olsa da ve merkez sağ oylar ilk kez merkez sol oyların gerisinde kalmış olsa da, seçim sonuçlarının toplamına bakıldığında merkez oyların eridiği görülmektedir. Merkez oylar aleyhindeki gelişmesini bu seçimlerde de sürdüren radikal oyların toplam oylar içerisindeki payı %41.20'ye çıkarken sürekli gerileme içinde olan merkez oyların oranı ise %57.93'e kadar düşmüştür. Radikal oyların merkez oylara oranı 1995 genel seçimlerinde %52.84 iken, 1999 seçimlerinde %71.12'ye yükselmiştir (Tuncer, 1999, s. 109-110).

1999 Genel Seçimlerinde ilk kez yaşanan bir diğer olgu ise, CHP'nin Cumhuriyet döneminde ilk kez parlamento dışında kalmasıdır. Yine bununla birlikte, bu seçimlerde 1977'den bu yana ilk kez bağımsız adaylar seçim kazanmışlardır.

VII. BÖLÜM

7. 3 KASIM 2002 GENEL SEÇİMLERİ

7.1. Seçim Öncesi Siyasal Ortam

DSP-MHP_ANAP Koalisyon hükümetinin ekonomik krizin aşılmasına yönelik uygulamaya koyduğu istikrar programının iş çevrelerinin beklediği düzeyde uygulanamaması, çeşitli toplum kesimlerinin iktidara verdiği desteğin tükenmesine yol açmıştır. TÜSİAD başta olmak üzere, önde gelen sivil toplum kuruluşları, medya, muhalefet partileri, hatta iktidar partilerinden kimi milletvekilleri doğrudan yada dolaylı, kamuoyu önünde yada kulislere özellikle Başbakan Bülent Ecevit'in rahatsızlığının belirginleştiği günlerde iktidarın yapısına ilişkin olarak yeni taleplerini sık sık açıklamaktaydılar. Son olarak da TÜSİAD Eylül 2001'de Siyasal partiler Yasası'nın temsilde adaleti sağlayacak şekilde değiştirildikten sonra en kısa zamanda seçime gidilmesi gerektiğini açıklamıştır (Tosun, 2003, s.40).

Bütün bu gelişmelerle birlikte, Türkiye'yi 3 Kasım seçimlerine taşıyan süreç, yeni iktidar arayışlarının yoğunlaştığı dönemde MHP Genel Başkanı'nın seçim tarihini 3 Kasım olarak belirtmesiyle birlikte somut olarak başlamıştır.

Ülkede ki ekonomik krizin devam etmesi ve bununla birlikte hükümetin başındaki kişinin, Başbakan Bülent Ecevit'in sağlığının iyice bozulması, kamuoyunda durumun daha iyiye gideceği umutlarını da yok etmiştir. Bu nedenle yeni bir umut arayışının etkisiyle 3 Kasım seçim tarihi kamuoyunda olumlu bir gelişme olarak karşılanmıştır.

Başbakan Bülent Ecevit'i destekleyen kesimler ise, Ecevit'in tarihi bir üçlü koalisyonu ayakta tutmayı başardığını, bu zor işle birlikte, on yıldır hükümetlerin cesaret edemediği ağır ekonomik operasyonları ve daha sağlıklı bir ekonomik sistem kurma girişimini başlattığını söyleyerek, en azından bunların sonuçlarının alınmaya başlanmasına kadar beklenilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Akyol , Milliyet, 10 Mayıs 2002, s.8).

Ecevit'e göre ise, tüm bu seçim istekleri, hükümete karşı sahnelenen oyunlardır. Ecevit DSP Meclis Grubunda yaptığı konuşmada, krizden çıkılmadan erken seçime gidilmemesi gerektiğini, başarıyla çıkıldığı takdirde, gidilecek bir seçimde DSP'nin tek başına iktidar olacağını belirtmiştir (Yetkin; Radikal, 10 Kasım 2001, s:7).

Bu süreçte koalisyon üyeleri (hükümet ortakları) arasında da uyuşmazlıklar yaşanmaya başlamış, bu durum parti içinde milletvekilleri arasında uyuşmazlığa kadar inmiştir. ANAP bu süreçte yaşanan gelişmeler karşısında, koalisyon ortakları içinde parti içi sorunları en fazla yaşayan partilerden biri olmuştur. Nitekim, Mahmut Bozkurt, Eyüp Aşık, Burhan Kara, Süha Tanık ve Oktay Güner gibi isimlerin ANAP'tan istifa etmelerinin ardından Yıldırım Akbulut'ta ANAP'tan istifa ederek DYP'ye katılmıştır. Bu son istifa parti içi sorunları daha da gün ışığına çıkarmıştır. Yıldırım Akbulut istifa gerekçesini; "Partiler vatandaşa hizmet için vardır. Eğer halka hizmet imkanı kalmadıysa o zaman parti ile bağlar yeniden değerlendirilir. ANAP'ta halka hizmet imkanı artık kalmamıştır." Olarak açıklamıştır. (Radikal, 8 Şubat 2002).

Hükümet ortakları arasında ise ANAP ve MHP arasında uyum yasaları içinde yer alan Kürtçe eğitim ve idam konusunda uyuşmazlıklar yaşanmaktaydı. MHP ile ANAP arasında Avrupa Birliği konusunda yaşanan gerginliğin boyutu, Devlet Bahçeli'nin şu açıklaması ile iyice belirginleşmiştir; "Türkiye'de farklılıkları derinleştirmenin, küreselleşme ve demokratikleşmenin kaçınılmaz bir sonucu ya da gereği olduğunu ısrarla savunanlar var... Bunlar, maalesef ne dünyayı gerçekçi bir gözle tanımlayıp tahlil etmekte, ne de Türk milletinin son yüzyıl içinde atlattığı badirelerin anlamını kavrama çabası içine girmektedir. Bu yetmezmiş gibi bölücü terör şebekelerinin yeni manevralarına çanak tutan eylem ve söylemler geliştirmekten geri kalmıyorlar... Uzlaşma için ilkelerimizden taviz verdik... Ortağımızın çağrısı önceki uygulamalarıyla çelişiyor. Ulusal program ve uyum yasalarında ortak karar aldık ama verdikleri söze ve attıkları imzaya sahip çıkmadılar. Uzlaşma yönünden bizim açımızdan sorun yok. Ancak Yılmaz'ın sözleri geçmişteki uygulamalarıyla çelişiyor..." (Radikal, 5 Nisan 2002).

Devlet Bahçeli'nin bu açıklamaları, bu konularda taviz verileceği rahatsızlığını yaşayan MHP tabanını da rahatlatmıştır.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Ekonomik krizi aşabilmek ve halka bunun ümidini verebilmek amacıyla, Bülent Ecevit'in girişimleriyle Kemal Derviş Türkiye'ye davet edilmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda Kemal Derviş, ekonomiden sorumlu Devlet Başkanlığı'na getirilmiştir.

Mayıs-Haziran 2002 tarihlerinde, sağlık sorunları giderek artan Başbakan Ecevit'in çekilmesiyle gündeme gelecek hükümet alternatifleri, Ankara kulislerinde konuşulmaya başlanmıştır.

Temmuz 2002'ye gelindiğinde ise Bahçeli hükümetten çekilmenin ilk sinyalini vermiştir. Bunun nedenleri arasında da Ecevit'in rahatsızlığının yol açtığı spekülasyonlar ve ANAP'ın koalisyondan çekilme isteği yer almaktadır.

Ayrıca bu dönemde DSP'nin içinde de kopmalar başlamış,böylece DSP mecliste 3.Parti haline gelmiştir.Bir yandan da DSP'de ki kopuşlar “yeni oluşum-YTP (Yeni Türkiye Partisi)” yi meydana getirmeye başlamıştır.

7.1.1.Bölünmelerden Yeni Oluşumlara Siyasal Perspektif

Bu dönemde Ecevit'in sağlık sorunlarının artması nedeniyle, kamuoyunda Ecevit'in başbakanlık görevini parti içinden bazılarına devretmesi konusu yoğun biçimde gündemde yer bulmuştur.Bunlar arsında Hüsamettin Özkan, İsmail Cem ve Kemal Derviş'in adı öne çıkmaktaydı.Bu üç isimden birinin Ecevit'ten sonra DSP'yi yöneteceği tahminleri yapılmakta idi (Berkan, 2002,s.8).

Ecevit'in koşullar uygun olduğunda genel başkanlığı birine bırakacağı sinyalini vermesi, DSP'de Genel Başkan Yardımcısı Rahşan Ecevit'in partide hakim kıldığı yapının çatlamasını hızlandırarak, parti içinde Genel Merkezçiler (Rahşancılar), Özkancılar ve Muhalifler şeklindeki gruplar arasındaki iktidar kavgasını açığa çıkarmıştır.

Bununla birlikte,DSP içindeki bazı milletvekilleri Kemal Derviş'i partiye davet etmişlerdir.

DSP içindeki bunalım sonucu, 8 Temmuz'da Ecevit ile görüşmesinin ardından Hüsamettin Özkan Devlet Bakanlığı ve başbakan Yardımcılığı görevi ile DSP'den istifa etmiştir.Özkan'ın istifasının ardından DSP'den çok sayıda milletvekili de istifa etmiştir (Radikal,9 Temmuz 2002,s.8). Daha sonra ise İsmail Cem 11 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığı görevinden ve DSP'den istifa etmiştir (Radikal,12 Temmuz 2002,s.8).

İsmail Cem, Özkan ve Derviş ile yeni bir oluşum içinde olduklarını,DSP'den ayrılanlarla birlikte bütün çağdaş birikimlerin birlikteliğiyle, uzlaşmasıyla gerçekleşecek yenileşme sürecine sosyal demokrasinin katkısını getirmek ve bütün Türkiye'yi kucaklamak üzere yeni siyasal partilerini oluşturduklarını belirtmiştir (Radikal,13 Temmuz 2002,s.8).

DSP'den istifaların yoğunlaştığı ve Yeni Oluşumcuların sayısının arttığı günlerde merkez solda SHP ve CHP' nin gelişmelere bakışları farklı olmuştur.SHP lideri Karayalçın merkez solda yeni bir parti oluşumu karşısında “ittifak”a açık olduğu mesajını verirken, CHP lideri Baykal aynı blokta kurulacak yeni bir partinin,sosyal demokrat oyları, özellikle de CHP' ye yönelecek oyları böleceği endişesini taşımaktaydı(Tosun,2003,s.75).

Sonuç olarak, TBMM'nin 22 Temmuz'da olağanüstü toplantıya çağrıldığı gün yeni oluşum partileşerek,Yeni Türkiye Partisi adını almıştır.Kurulduğunda 63 milletvekilliğine sahip olan

YTP, TBMM’de beşinci parti konumundaydı.Derviş özel konumu nedeniyle kurucular arasında yer almamış, diğer parti liderleri ile (Baykal,DPT Lideri Bayar) görüşmelere başlamıştır.Amacı ise solda bir uzlaş; “Sosyal Liberal Sentez Odaklı Geniş Uzlaş” idi. Başka bir deyişle bu uzlaş ya merkez solda birlik ya da sosyal liberal sentezin değerlerini benimseyen partiler arasında yapılacak bir seçim ittifakından ibaretti(Cemal ,2002,s.8) Ancak Kemal Derviş’in solu birleştirme çabaları olumlu sonuç vermemiş ve 3 Kasım Seçimlerine CHP,DSP ve YTP kendi tüzel kişilikleriyle katılmışlardır.Kemal Derviş de 21 Ağustos’ta CHP’ye katılmıştır (Radikal,22 Ağustos 2002,s.8).

YTP ise kuruluş aşmasında Türkiye koalisyonunu gerçekleştirmeye odaklanması ideolojiler üstü bir konuma yerleşmeyi hedeflemiştir. Programında ise “Türkiye’nin tüm değerlerini ‘Demokratik Sol’ ekseninde çağdaş çoğunluk iktidarına dönüştürmeyi... amaçlayan bir siyasal oluşum” ibaresine yer vermiştir (YTP Programı:<http://www.ytp.org.tr>).

Merkez solda bu gelişmeler yaşanırken, merkez sağda ise 18 Mayıs 2002’de yapılan DTP’ nin 2. Olağan Kongresinde Mehmet Ali Bayar genel başkan seçilmiştir.

Bu süreçte partiler düzeyinde bir başka oluşum da, 19 Temmuz 2002’de Anayasa Mahkemesi Eski Başkanı Yekta Güngör Özden’ in liderliğinde kurulan Cumhuriyetçi Demokrasi Partisi’ nin Türk Parti Sistemine dahil olmasıdır.

Bu dönemde , ANAP’ ta kopmalar ise AKP’ ye katılım ile sonuçlanıyordu.Erkan Mumcu’ya göre ANAP’ ın bu duruma gelmesinin temel nedeni; reel politika, ilişki ve ittifak odaklı yönetim anlayışdır (Radikal, 28 Ağustos 2002,s.8).

7.1.2. Seçime Giden Süreçte Seçim Yasaklıları

Yüksek Seçim Kurulu kararıyla Tayyip Erdoğan başta olmak üzere T.C.K.’nın 312. maddesinden hüküm giyenlerin seçime katılmalarına izin verilmemesi, 3 Kasım seçimlerine damgasını vuran temel yasaktır.

Anayasa ve Siyasi Partiler Yasası’nda ki yasaklar, düşünce suçlarından mahkumiyetin yol açtığı yasaklılık halinin her şart altında seçilmeye engel oluşturacağı yönündeki yasa ve emsal YSK kararları, genel olarak 3 Kasım Seçimlerini, 1983 sonrasının en yasaklı seçimi haline getirmiştir.YSK Kararlarından özellikle DEHAP’ ın çok etkilenmesine karşılık, YSK yaptığı incelemeler sonucunda DEHAP’ın seçimlere katılabileceği kararını vermiştir (Tosun,2003,s.105,107) .

7.2. Seçim Kampanyaları

Çağdaş Demokratik sistemlerde seçim sürecinde siyasi partilerin seçim kampanyaları seçmen tercihlerinin belirlenmesi ve etkilenmesi büyük önem taşımaktadır.

Yönetenlerle yönetilenler arasında bir tür “iletişimsel alan” ın oluşmasında seçim kampanyaları büyük bir role sahiptir.Bu nedenle seçim kampanyaları iktidara aday olan parti yada kişilerle seçmenler arasında karşılıklı iletişimin kurulmasını sağlama ve yönlendirme de aday olan tüm aktörlerin ihtiyaç duydukları bilgilendirici ve etkileyici iletişim çabalarıdır (Uztuğ,1999,s.19-20).

Türkiye’de rekabetçi parti siyasetine geçişle birlikte seçim kampanyalarının ve buna bağlı iletişim çabalarının yapısı da değişmiştir. 90’lı yıllarda siyasal iletişim kampanyaları hızla profesyonelleşmiştir.Bu profesyonelleşme 3 kasım seçimlerini de devam etmiştir.

3 Kasım 2002 seçimlerine katılan siyasi partilerin seçim bildirgeleri ve seçim propagandaları incelendiğin de de bu görülmektedir.Örneğin, 3 kasım 2002 seçimlerine damgasını vuran AKP’ nin seçim beyannamesinde seçmeni etkileme yöntemlerinin hepsini kullandığı görülmektedir; “ her şey Türkiye için” sloganıyla başlayan AKP seçim bildirgesin de İlkeli siyaset, Temel Hak ve Özgürlükler, demokrasi ve Sivil Toplum, Hukuk ve Adalet Reformu, Yönetimin Yeniden yapılandırılması, Ekonomi politikaları, Tarım ve Hayvancılık, Sosyal Politikalar, Dış Politika başlıkları altında mevcut sorunlar tanımlandıktan sonra, bu sorunlara getirilecek çözüm önerileri bildirge de geniş yer almıştır(AKP Seçim bildirgesi: <http://www.akparti.org.tr>).

CHP ise 3 Kasım 2002 seçimlerin de daha temiz siyaset ve dürüst yönetim üzerine kurduğu bildirgesinde temiz siyaseti kurala dönüştürme, yönetimde ve iş yaşamında ahlak ve dürüstlüğü egemen kılmayı vaad etmiştir.3 Kasım 2002 seçimlerini bir başlangıç olarak ilan eden CHP bu yeni başlangıçta tek başına iktidar isterken,bildirgenin başına “kabul etmiyoruz,etmeyeceğiz” ifadesini koyarak, mevcut düzene karşı tepkisini dile getirmiştir. CHP bildirgesinde varoluşunu “herkese eşit mesafede duran demokratik ve laik cumhuriyet,herkesin hakkının korunduğu hukuk’a dayalı sosyal devlet” olarak açıklamıştır(CHP Seçim Bildirgesi: <http://www.chp.org.tr>).

7.3. 3 Kasım 2002 Genel Seçim Sonuçları

7.3.1. Seçime Katılma Düzeyleri ve Seçim Sonuçları

Genel seçimde 41.1 milyon 'kayıtlı seçmenden' 32.7 milyon seçmen oy kullanmıştır. Bu oranın ise 31.5 milyonu 'geçerli oy' kullanmışken 8.7 milyon seçmen ise seçime katılmamıştır. Buna göre kayıtlı seçmenlerin % 76.1 'i 'geçerli oy' kullanırken, % 20.8 'i seçime katılmamış, oy kullananların ise % 3.7 si sandık başında geçersiz oy kullanmıştır.

Tablo 7.1. 2002 Genel Seçimlerinde Seçime Katılma Düzeyi

Seçmen	Sayı
Toplam Seçmen Sayısı	41.407.027
Toplam oy Kullanan Seçmen Sayısı	32.768.161
Toplam Geçerli Oy Sayısı	31.528.783
Toplam Geçersiz Oy sayısı	1.239.378
Seçime Katılma Oranı (%)	79.14

Kaynak: Resmi Gazete S.24392, 10 Kasım 2002

-İllere göre seçime katılma oranları, % 80 ve üstü olan iller:

Afyon, Ankara, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Edirne, Eskişehir, Hakkari, Isparta, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla, Muş, Nevşehir, Sakarya, Tekirdağ, Uşak, Zonguldak, Karaman, Kırıkkale, Bartın, Karabük, Kilis, Osmaniye, Düzce.

-% 79-75 olan iller:

Amasya, Antalya, Artvin, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Erzurum, Giresun, Hatay, İçel, Kırşehir, Kocaeli, k. Maraş, Mardin, Niğde, Samsun, Sinop, Tokat, Şanlıurfa, Yozgat, Batman, Şırnak.

-% 75 ve altı olan iller:

Adana, Adıyaman, Ağrı, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Gaziantep, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Malatya, Rize, Sivas, Siirt, Trabzon, Tunceli, Van, Aksaray, Bayburt, Ardahan, Ordu, Yalova. (R.G. S: 24392, 10 Kasım 2002).

Seçime katılma oranlarına iller bazında bakıldığında en düşük katılma % 30 ile Diyarbakır, % 29 ile Gümüşhane ve Kars illerinde gerçekleşmiştir. Katılım düzeyinin en yüksek olduğu iller ise; % 90 ile Bilecik, % 89 ile Burdur, Kütahya ve Uşak'tır.

Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) 10 Kasım 2002'de açıkladığı kesin sonuçlar ise aşağıdaki gibi verilmiştir.

Tablo 7.2. 2002 Genel Seçimlerinde Siyasi Partilerin Oy Dağılımı:

Parti Adı	Oy	Yüzde
Demokratik Sol Parti (DSP)	384.009	1,22
Demokratik Halk Partisi (DEHAP)	1.960.660	6,22
Yurt Partisi (YP)	294.909	0,94
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	2.635.787	8,36
Doğru Yol Partisi (DYP)	3.008.942	9,54
Millet Partisi (MP)	68.271	0,22
Büyük Birlik Partisi (BBP)	322.093	1,02
Anavatan Partisi (ANAP)	1.618.465	5,13
Liberal Demokrat Parti (LDP)	89.331	0,28
Saadet Partisi (SP)	785.489	2,49
Bağımsız Türkiye Partisi (BTP)	150.482	0,48
Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP)	106.023	0,34
Türkiye Komünist Partisi (TKP)	59.180	0,19
Genç Parti (GP)	2.285.598	7,25
İşçi Partisi (İP)	159.843	0,51
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	6.113.352	19,39
Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)	10.808.229	34,28
Yeni Türkiye Partisi (YTP)	363.869	1,15
Bağımsız	314.251	1,00

(Kaynak: R:G., S. 24392, 10 Kasım 2002)

9 Mart 2003'te yapılan Siirt Seçimlerinde partilerin oy dağılımı ve kazandıkları milletvekilliği şöyledir: AKP: 55.203 (%84.82), CHP: (%13.79), İP:500 (0.77), TKP: 404 (%0.62). Sonuç olarak 3 milletvekilliğinin tümünü AKP almıştır (R.G., S.25045,11 Mart 2003).

Genel olarak seçim sonuçlarına bakıldığında, 3 Kasım'da uygulanan seçim yöntemi, ulusal baraj takviyeli özelliğiyle nisbi temsili çoğunluk yöntemine yaklaştırmıştır ,diyebiliriz.Seçim de ortaya çıkan temsil adaletsizliği seçim sisteminin bir çıktısı,buna karşılık parçalanmanın azalması ile oynaklığın artışı seçmen tercihlerinin çıktıkları olarak değerlendirilebilir(Tosun,2003,s.248).

7.3.2. Seçim Sonuçlarına Göre Siyasal Yelpazedeki Değişim

Seçim sonuçlarına göre belirlenen siyasal yelpazede ki dengeler, demokratik sistemin işleyişi açısından önem taşımakta ve rejimin sağlığını yakından ilgilendirmektedir.1980 Sonrası seçim sonuçlarında daha önceki konularda da değinildiği gibi, 3 Kasım 2002 Genel seçimlerinde de, seçim sonucu uç partilerin merkeze yaklaşımlarıyla sonuçlanmıştır.

Köktenci bir gelenekten gelmiş olmasına karşın AKP'nin bu seçimde aldığı oyların yalnızca üçte birinin geleneksel oy tabanından geldiğini, geri kalan oyların siyasal yelpazenin merkeze yakın kesimlerinden alındığını göstermektedir.Bu olgu, AKP'nin uç yada merkez kesimlerinden birine yerleştirilmesini zorlamaktadır (Tuncer,2003,s.99).

Çok partili dönem boyunca toplam sol ve sağ oylar arasındaki dengelerde genelde büyük değişiklikler yaşanmamış, çok partili dönem boyunca sol oylar %30-40, sağ oylar ise %60-70 sınırları arasında kalmıştır.Ancak son seçimlerde sol oylar toplamı %20'lere doğru gerilemiştir.

Tablo 7.3. 2002 Genel Seçimlerinde Siyasi Yelpazede Sağ ve Sol Oylar Dengesi

	T o p l a m s a ğ oylar(%)	T o p l a m s o l oylar(%)	Toplam (%)
1983	68.4	30.5	98.9
1987	66.3	33.3	99.6
1991	67.9	32.0	99.9
1995	74.0	25.5	99.5
1999	66.5	32.6	99.1
2002	76.2	22.8	99.0

Kaynak: (Tuncer,2003,s:103).

7.4. SEÇİM SONRASI SİYASAL DEĞİŞİM

3 Kasım 2002 Genel seçimleri sonucunda CHP ve AKP dışında milletvekilliği kazanan başka bir parti olmamıştır.Seçime katılan partilerin 16'sı baraj ın altında kaldıkları için hiç milletvekili çıkaramamışlardır.Bu partiler geçerli oyların % 45' ini almıştır.

3 Kasım 2002 seçimlerinde Merkez sağ partiler olan DYP ve ANAP 'ın tüm seçmenlerdeki toplam oyları bir önceki seçimden bu seçime %21 'den %11'e inmiştir. MHP'nin oyu 9 puan azalmış, buna karşılık Genç parti % 7 oy almıştır.GP, milliyetçi sağ parti olarak ele alınırsa, milliyetçi sağın oyunun iki puan azaldığı söylenebilir.

Bir başka dikkat çeken unsur ise; dini ön plana çıkararak yada dini duyarlılığı olanlar dışındaki sağın oyu da azalmıştır.Bu seçimde oyu artan tek siyasal akım, dini duyarlılığı olanlardır.Ancak söz konusu çizgi kendi içinde farklılaşmıştır. Seçimi kazanan AKP, Kendini Milli Görüş' ten ayrı tutmaktadır.Bu gelişme bir kenarda tutularak, dini duyarlılığı olan oylara bakıldığında, bunların iki kattan fazla arttığı görülmektedir.Akp 'nin merkezde olmadığı düşünülür ise, merkez olmayan sağ oyların % 29'dan % 41' e çıktığı görülmektedir. AKP' nin merkezde olduğu düşünülür ise, merkez sağın oylarının %22'den % 39'a çıktığı görülür (Turan,2004,s:236).

Kasım 2002 seçimi sonuçları itibariyle parti sistemlerinde de değişiklik yaratmıştır.

2002 Seçimi'nin 'kritik' bir seçim olduğuna ilişkin değerlendirmeler vardır. Çünkü bu seçimlerde iktidar partisi değişmiştir. 1950-1960 dönemini iki partili sistem; 1961-1980 dönemini orta dereceli çok partili sistem, 1983-1991 dönemini egemen olan bir partinin bulunduğu orta dereceli çok partili sistem ve 1991 sonrasını hiçbir partinin egemen olmadığı aşırı çok partili sistem olarak değerlendiren görüşler mevcuttur (Turan,2004, s:244). 2002 de başlayan bu dönem iki partili bir sistem olarak tanımlanabilir.

3 Kasım 2002 Genel seçimleri öncesindeki merkez sağ partiler Meclis'e girememişlerdir. Bu anlamda merkezin iktidarının sona erdiği değerlendirmeleri yapılmaktadır. Her ne kadar seçimden sonra merkez bir sağ parti olduğu Başkanı tarafından açıklansa da AKP seçimden önceki duruşuyla, merkeze karşı bir konumda olan bir parti iktidar olmuştur. Bu parti siyasal İslam içinden gelen bir partidir. Merkez sağın liderleri de tavsiye olmuşlardır.

Seçimler, Cumhuriyet tarihinin en büyük "siyasi tasfiyesi"ne sahne oldu ve ilk kez bir seçimde 490 yeni milletvekiliyle, parlamentodaki sandalyelerin yüzde 89'u yenilendi.

1999 seçimlerinde Parlamentoda temsil edilen Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Saadet Partisi (SP) yüzde 10'luk barajı aşmamışlardır.

57. Hükümeti oluşturan üç koalisyon ortağı bu seçimde oylarının yüzde 68'ini kaybetti. 1999'da yüzde 22.2 oy alan DSP, yüzde 18 oy alan MHP ve 13.2 oy alan ANAP koalisyon oluşturarak 3,5 yıl iktidarda kaldılar. Hükümet, yaşanan iki krizden sonra Devlet Bahçeli'nin 'MHP'siz hükümet senaryoları'nı gerekçe göstererek erken seçim istemesiyle gittiği 3 Kasım seçimlerinde ağır darbe aldı. Üç partinin yüzde 53.4 olan toplam oyu, bu seçimde 14.6'da kaldı ve yüzde 38.8'i başka partilere dağıldı.

Bülent Ecevit'in kurduğu DSP, 1987 seçimlerinde barajın altında kalmış, 1991 seçimlerinde yüzde 10.8 ile 7, 1995 seçimlerinde yüzde 14.6 ile 76 ve 1999 seçimlerinde de yüzde 22 ile 136 milletvekili çıkarmıştı. DSP, bu seçimlerde en ağır yenilgiyi alan parti oldu ve 6 milyon 900 bin oyunun büyük bölümünü yitirdi.

Erken seçim tarihini ortaya atan MHP, seçimlerde ağır yenilgi alan ikinci parti oldu. 1991 seçimlerinde Necmettin Erbakan ile ittifak yaparak parlamentoya giren MHP, 1995'te baraja takılmalarına karşın 1999'da oy patlaması yaparak yüzde 18 ile ikinci parti çıkmıştı. "Bu

seçim Brüksel sevdalıları ile Türkiye sevdalılarının seçimi olacaktır" diyen Devlet Bahçeli oylarının yarısından fazlasını kaybederek barajın altında kaldı. MHP, oylarının yüzde 8'e düşmesiyle 1995 seçimlerindeki oyuna geri döndü.

1983 yılında Turgut Özal ile tek başına iktidar olan ANAP, 19 yıl sonra Mesut Yılmaz ile girdiği bu seçimde parlamento dışında kaldı. ANAP'ın 1983'teki yüzde 45 oyu, bu seçimde yüzde 5'in altına indi. 1983 ve 1987'de tek başına iktidar olan ANAP'ın oyları 1991'de 24'e, 1995'te 19.6'ya ve 1999'da da 13.2'ye gerilemişti. ANAP'ın baraj altında kalmasıyla 12 Eylül'de kurulan son parti de parlamento dışı kaldı.

Seçim sonuçları muhalefetteki iki partinin de büyümediğini ortaya koydu. Seçimlere DTP ve ATP ile ittifak yaparak giren Tansu Çiller, DYP'yi barajın 200 bin oy altına indirdi. Mehmet Ali Bayar ve Tuğrul Türkeş'in yanı sıra ANAP'ın eski Başbakanı Yıldırım Akbulut ile seçmenin karşısına çıkarak oy isteyen DYP, Süleyman Demirel döneminin yüzde 27'lik oyunun yarısını bile alamadı. DYP, 1987 seçimlerinde 19.1 oy alırken, bu oyunu 1991'de yüzde 27'ye yükselterek iktidar oldu. 1995'te bu oy yüzde 19.2'ye 1999'da da 12'ye düştü. İlk kez bir ana muhalefet partisi, barajı aşamayıp Meclis dışında kaldı.

1991'de Alparslan Türkeş ve Aykut Edibali gibi isimlerle ittifak yaparak parlamentoya giren Milli Görüş'ün mimarı Necmettin Erbakan, Refah Partisi ile 1995'te birinci olarak iktidara geldi. Partinin kapatılması ve Erbakan'a "siyaset yasağı" konulmasından sonra, Milli Görüş çizgisinde olanlar, 1999 seçimlerine Fazilet Partisi (FP) olarak girdiler ve yüzde 15.4 aldılar. FP'nin de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasından sonra kurulan Saadet Partisi (SP), bu seçimlerden yüzde 2,49 oy ile çıktı.

DSP'den ayrılanlar tarafından İsmail Cem başkanlığında kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP), yüzde 1,15 oy aldı.

18 Nisan 1999 seçiminde merkez solun toplam oyu yüzde 31.2'yken, bu seçimde 21.5 oldu. Böylece merkez solun oyları 1980 sonrası seçimlerde ilk kez en düşük oranında kaldı.

Seçim sonuçları Özal ve Demirel'in merkez sağda partilerini ulaştırdıkları oy tabanının erime noktasına geldiğini ortaya koydu. 1987 seçimlerinde ANAP-DYP oyların yüzde 55'ini, 1991 seçimlerinde yüzde 51'ini almıştı. İki partinin oy oranı 1995'te yüzde 39, 1999'da 25'ti. Son seçimde iki partinin toplam oyu yüzde 14'e indi.

DEHAP çatısı altında seçime katılan HADEP-EMEP-SDP ittifakı, Güneydoğu Anadolu'da oyların yüzde 50'ye yakınına toplamasına karşın diğer kentlerde umduğunu bulamadı ve barajı geçememiştir.

Ayrıca bu seçimlerde İlk kez "Komünist Parti" adı altında bir parti seçimlere girmiştir.

Oy kullananların yüzde 54.67'lik oranı Meclis'te temsil ediliyor. Yüzde 45.33'lük seçmen iradesi Meclis'te karşılığını bulamadı. Bu rakam geçen seçimlerde yüzde 15-20 düzeyinde idi.

AKP, yaptığı büyük oy patlaması ile Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra gelenekselleşen koalisyonlar dönemini de kapatmıştır.. Türkiye son olarak tek parti iktidarını 1987 seçimlerinde ANAP ile görmüştü. 1983 yılında tek başına iktidara gelen ANAP, 1987 yılında Turgut Özal ile ikinci kez tek başına iktidar olmuş, izleyen 1991, 1995 ve 1999'da koalisyon çıkaran seçimler yaşanmıştı.

7.4.1. Merkez sağ- AKP

Türkiye'de partiler ve parti sistemi, 1970' ler den beri, parti sisteminde artan parçalanmışlık, ideolojik kutuplaşma, seçimsel oynaklık ve partilerin örgütsel kapasitesi ile halk desteğinde ve partilerle özdeşleşmede görülen düşmeyle, uzun süredir bir kurumsal çöküş yaşamaktadır (Özbudun, 2003, s. 69.)

Daha önce ki konularda da belirtildiği gibi, Türk Parti Sisteminde ki belirgin değişim ılımlı merkez sağ ve merkez sol eğilimlerinin giderek zayıflamasıdır. 1995 seçimleri, bu noktaya kadar Türk politikasına hakim olan bu iki eğilimin en düşük noktasını göstermiştir; iki merkez sağ partisinin toplam oy miktarı % 38.9 iken, iki merkez sol partinin toplam oyu ise % 25.42 tür. Bu toplamlar kesin bir düşüşü ve merkezde olmayan partilerin oylarında meydana gelen bir yükselmeyi göstermektedir. İslamcı RP 'nin aldığı % 21.4 oya ilaveten, aşırı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) % 8.18 ile ve Kürt milliyetçisi Halkın Demokrasi Partisi de (HADEP) toplam oyların % 4.17'sini almıştır. MHP ve HADEP, % 10 ulusal barajdan dolayı Parlamento' ya temsilci gönderemedilerse de, bu üç aşırı partinin toplam oyu tüm oyların % 33.8'ini bulmuştur. Bütün bu oranlar değişim sürecine bir örnektir.

Siyasal yelpazenin merkez sağında yer alan hiçbir parti 1983 seçimlerinin özel konjonktüründeki ANAP'ı saymazsak- 1950' lerin DP'si , 1965-69' un AP' sinin ulaştığı %

50' nin üzerindeki oy oranına yaklaşmamıştır. İslami hareket de 1970' den beri % 10 civarında bir oy desteği bulabilmiş ve ancak 1995 seçimlerinde % 20'lere ulaşabilmiştir.

2001 başlarında ise, Serbest Fırka' dan DP, AP' ye ve 1980 sonrasının DYP ve ANAP'ına varan merkez sağın toplam oy oranının son 15 yılda sürekli düşüşünün bir türlü önlenemediği, en son durumda belki % 25'in bile altına indiği görülmektedir. 28 Şubat sürecinin etkisiyle geri çekilmeler, parti kapatmaları ile ciddi bir güç ve prestij kaybına uğramış "İslami hareket" in eksenindeki parti böylece ikiye bölünmüştür. Bu konjonktürde o bölünmenin bir tarafını oluşturan kadro etrafında bir anda % 30' ları aşkın bir oy desteğinin tplanması, yaşanan ağır kriz ve mevcut siyasal parti kadrolarının alabildiğine yıpranmış oluşu da dahil bir çok faktör ile açıklaması yapılabilir. Bunlara Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanı iken edindiği prestij ve kadronun da eklenmesi gerektiği değerlendirilmeleri de bulunmaktadır(Laçiner, 2001, s.6-7).

Dini ve etnik sorunların artan önemi ideolojik kutuplaşmada genel bir yükselişi temsil etmektedir.Çünkü özellikle böyle sorunlar sosyo-ekonomik olanlardan daha zor çözülür ve üzerlerinde daha zor rasyonel pazarlığa girilebilir.Artan kutuplaşma yeni yapılan kamuoyu araştırmaları tarafından delillendirilmiştir. 1991'de dünya değerleri çerçevesinde yapılan bir anket çalışması da göstermiştir ki, sağ-sol yelpazesinde Türk seçmenlerinin % 50'si kendilerini merkeze yerleştirirken, % 5' i aşırı sola,% 18' i merkez sağa ve % 8'i de aşırı sağa yerleştirdiler. Bu araştırmanın devamı niteliğindeki 1997de gerçekleştirilen anketin ortaya koyduğu sonuçlar şöyledir: aşırı solda %7, merkez solda % 14, merkezde % 35, merkez sağda % 23 ve aşırı sağda % 20 oranlarındadır. Bu anketin bulguları net bir şekilde merkezin erimesini ve aşırı sağın hızlı bir şekilde yükseldiğini ortaya koymaktadır (Özbudun, 2003, s.71.; Esmer,1997, s.7). Böylece , Türk parti sisteminin 1970'lerde ki üç hastalığı (oynaklık, parçalanmışlık,kutuplaşma) daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır.

Aynı şekilde, 3 Kasım 2002 Genel Seçimlerinden önce yapılan anketlerde AKP' nin bir önceki seçimde % 17'ye düşmüş RP-FP oylarının yarısına yakınına bölüneceği ve bununla birlikte % 30' lar civarında bir oy desteğine sahip olduğu sonuçları ortaya çıkmaktaydı.AKP yaptığı seçim propagandası ile de partisinin RP' nin kılık değiştirmiş bir versiyonu olmadığını açık bir şekilde göstermeye çalışmıştır.

Bununla birlikte, RP seçmen tabanının dışındaki seçmendeki genel izlenim ise, AKP'nin 'Batı' merkez ve merkez sağ normlarına uyacak bir 'değişim' geçirmiş kadrolarla kurulduğuna yöneliktir.Seçim öncesi yapılan anketler ve gözlemler, AKP' nin hem FP bölünmesinde Saadet Partisi'nden daha büyük pay aldığını, hem de geleneksel merkez sağ parti seçmenlerinden buraya hayli belirgin bir kayma olduğunu göstermekteydi.Bu nedendir ki AKP' nin yükselişi, 1980' den beri söz konusu olan, Türkiye siyasal düzeninin

merkezindeki boşluğu doldurmaya aday bir hareket olarak algılanmıştır. Büyük sermaye' de kendisi için çok daha acil olan bir merkez için, AKP' yi destekleme eğilimi içine girmiştir (Laçiner, 2001, s.3-5).

3 Kasım seçimleri öncesi duruşuyla ve söylemleri ile İslamcı bir parti izlenimi veren AKP bu görüşüyle siyasal yelpazenin en ucunda-Radikal Sağ- AKP, Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve hep kapatıla MNP-MSP-RP-FP çizgisinden ayrışarak gelen bir partidir.yer almaktadır. MNP, MSP ve RP kapatıldığında; kapanan partilerin mensupları yeni bir partinin çatısı altında tekrar toplandılar.Ama 28 Şubat sürecinde RP' den sonra, FP de kapatıldığında böyle olmamış,FP' nin mensupları ve çevresindekiler,FP sonrasında iki ayrı parti kurmuşlardır.Bunlar: AKP ve SP 'dir (Turan,2004, s:246).

AKP, MNP_MSP-RP-FP çizgisinden gelmekle birlikte, bu çizgiden farklılaşmıştır.AKP, islami duyarlılığı olan ve kadrosunun bir bölümü Milli Görüş'ten gelen kişilerden oluşmakla birlikte; kendisini İslamcı bir parti olarak tanımlamamaktadır.

Nitekim seçim beyannamesin de de AKP kendini “Süreklilik içinde değişimi arayan, birliktelik içinde farklılıkları koruyan, toplumun dinamizmine güvenen, Dünyadaki gelişmelere ve yeniliklere açık bir siyaset anlayışını hakim kılmayı amaçlayan AK Parti, demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş bir parti” olarak tanımlamıştır. Böylece AKP kendini merkeze konumlandırmaktadır.

AKP ideolojisinin ve programında İslamcılığı barındırmadığını söylemektedir.AKP kendini liberal demokrasinin normatif değer ve kurallarına bağlı saydığını dile getirmektedir.

İktidara geldikten AKP ,sermaye kesimlerinin oyunu almış ve onların gözünde merkez sağın yeni temsilcisi olmuştur. AKP'ye göre, partileri halk tarafında da “umutların partisi” olmuştur.

AKP'nin iktidara gelmesi göstermiştir ki, Batı toplumlarında olduğu gibi, Türkiye de de artık belirli sosyal-sınıfsal kategoriler belirli partiler için rezerve edilmiş seçmen kitlesine tekabül etmemektedir.Bun da Akp 'nin de milli değerlerin popülizmle yoğrularak politika yapılmasının da payı büyüktür(Radikal:31 mart 2004,s.8).

AKP tipik bir merkez sağ parti olarak ekonomi politikalarında ki önceliğini sınırlı sosyal adalet takviyeli niteliğiyle mevcut iktisadi dengelerin korunmasına ayırmış durumdadır.Bu haliyle IMF önermelerinden sapmayan ekonomi vizyonunu onunla bağlantılı ve bağımlılık temelinde kurduğu için, sermaye kesimleri tarafından onay görmekte ve bunların gözün de de merkez sağın yeni sakini olarak görülmektedir.Alt ve orta sınıflardan gelen desteğe, sermayenin AKP'nin icraatlarını onaylanması da eklendiğinde, öngördüğü iktisat politikalarını uygulamaya sokma konusunda da AKP başarılı olmaktadır, bu durumda AKP 'yi

kendi niyetine uygun olarak Merkez sağ'da konumlandırmaktadır (Tosun, Radikal:31 mart 2004,s.8).

“RP / FP’ den AKP’ ye geçişte önceliklere göre niteliksel denilebilecek bir değişim söz konusudur.1970’ lerin MNP / MSP ‘si nin mühendislik ve sanayi fetişizmiyle ilmihali eklemleyen ideolojisiyle, 1990’lar RP / FP’sinin adil düzen retoriği ile İslam’ın ve Kuran’ın yeniden yorumlanmasının harmanlandığı ideoloji arasındaki farklılık bir yana AKP’ ye geçiş-kestirme ifadenin tüm risklerini taşıyor olsa da vaktiyle Hıristiyan/Avrupa dünyasında yaptığı din ve kapitalizm arasındaki sentezi çok güçlü biçimde çağrıştırmaktadır.”(Laçiner, 2001, s.8). Bu gelişme süreci, yerli burjuvazinin gelişmesiyle de paralellik göstermektedir.

Dünyada ki siyasal gelişmelere paralel olarak , Türkiye’de yaklaşık son 20 yıllık süreçte yeni sağ ile neo-liberalizmin eklemelenmesiyle siyaseti ekonomiye tabi kılan yaklaşım egemen olmuştur.AKP’ nin de büyük sermaye ve Anadolu sermayesi destekli IMF ve Avrupa Birliği çizgisindeki politikası ve ideolojik değişimi de bunun göstergesi sayılabilir.(Su, 2001, s.63). Bu ayrışma ise, aynı zamanda, Türkiye’de merkez sağın aşırı sağcılaşması ve aşırı sağın liberalleşmesi eğilimleri ile bütünleşmeyi de göstermektedir.

Öyle ki Türk siyasal sisteminde merkezin genişlemesini sağlayan temel etken neo-liberal söylemin hegemonik bir etki sağlaması olarak görülmektedir. Siyasal düzeyde geleneksel sağ ve sol akımların merkez unsurlarını derleyerek merkezi baskın kılan ve uçları marjinalleştiren ANAP, bu hegemonik ideolojik söylemin ilk taşıyıcısı olmuştur(Keyman, 1996, s.155).

AKP’nin destek aldığı toplumsal tabana bakıldığında ise MÜSİAD’ın büyük bir desteği görülmektedir. Bu niteliği ve AKP’nin sermaye kesimlerine bulunduğu vaatler niteliğinde AKP’ nin bir sermaye partisi olduğunu söylemek mümkündür.

AKP bu nedenle hem İslamcı söylemi, hem batıcılığı hem de sermaye partisi olmayı harmanladığı için, Türkiye’de siyaset yapmanın eksenini kırılmıştır.

Bir başka değerlendirme de Türkiye’de yıllardır yapılan merkez-çevre siyaseti ekseninde yapılmaktadır. Buna göre 3 Kasım seçimleri ile AKP iktidara gelince,çevre merkeze geldi.Müslüman kimliklere duyarlı bir parti olan AKP merkeze geldikten sonra kimi merkez söylemlerini özellikle de Batıcılığı ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin önemini vurgulamaya başlamıştır.AKP çevre oyları ile başa gelen bir siyasal parti olarak, merkezin batılılaşma sürecini de kapsayınca muhalefetin elinde yerel,milliyetçi bir söylem bırakmıştır.Bütün bunlar da göstermiştir ki artık Türkiye’de siyaset merkez-çevre ekseninde yapılmıyor,bu eksen kırılmıştır,yeni ekseninde ne olacağı şu an belirsiz bir durumdadır(Kadıoğlu, Radikal:30 mart 2004,s.8).

AKP sosyal adalet konularına duyarlı bir parti olmamasına rağmen Müslümanlık ile ilişkilendirilmesi, asker ve bürokratların karşısında tanımlanan konumu, Batıcılık ve demokratikleşme ile olan pozitif ilişkisi nedeniyle çevrenin oylarına talip olmuştur. Bunda AKP 'nin ezilen kesimlerin değil sermayenin partisi olmasına rağmen, popülist bir çevre söylemi ile de oy toplaması da etkindir. Sonuçta da AKP 3 Kasım seçimleri sonrasında, bir çevre partisi olarak merkeze talip olarak iktidara gelmiş ve merkeze konumlanmıştır.

AKP merkeze yerleştikçe, Türkiye'de siyasetin eksenini de merkez-çevre ekseninden başka bir eksen arayışına girmiştir. Ancak başka bir eksen oluşmadığı için de siyasetin zarar gördüğü değerlendirilmeleri yapılmaktadır (Kadıoğlu, Radikal:30 mart 2004,s.8).

Sonuç olarak da AKP Milli görüş siyasetinde son derece afaki bir çok düşüncüyü dönüştürerek merkez sağ parti konumunu işgal etmeyi başarmıştır. Böylece, islami kökeninden dolayı sağın merkezinin radikalleştiğini söylemek mümkündür. Başka bir deyişle Merkez radikal uçta kurulmuştur, değerlendirmesi de yapılabilir. Bütün bu olgulardan dolayı da merkez sağın niteliği değişmiştir.

7.4.2. Merkez sol-CHP

1983 sonrası Türk Parti sistemine biçim veren 12 Eylül müdahalesi ardından hazırlanan 1982 Anayasası ve yasal çerçeve ile siyasal istikrar adına gerçek anlamda bir siyasal partiler çoğulculuğu yerine, ideolojik yelpazenin merkez sağ ve merkez solunda odaklaşıp, yasallık sınırları içerisinde kendi dışındaki sağ ve soldaki siyasal unsurları da bu pota içinde eritmeyi hedefleyen iki partili sisteme uygun olarak merkez sol da yeniden kurulmuştur.

Son dönem Türk Siyasal yaşamında siyaset spektrumunun merkez sol kısmını iki parti tarafından işgal edilmiştir; Bülent ecevit ile birlikte-DSP ve Deniz Baykal ile birlikte CHP. Belli bir zaman merkez sol CHP ile SHP'nin birleşmesine kadar, üç parti ile temsil edilmişti: DSP, CHP, SHP.

DSP ile CHP arasında ki ideolojik farklar, DSP liderlerinin CHP liderlerinden çok daha güçlü bir şekilde vurgulanmasına rağmen çok önemli değildir. En önemli fark, DSP, eski CHP'nin mirasını temsil ettiğinin iddia etmemektedir ve süreklilik unsurları eski ve yeni CHP arasında çok daha fazla vurgulanmaktadır. Ecevit, yukarıdan aşağı reform anlayışını temsil ettiğinden, eski CHP 'yi aşırı ölçüde elitist olarak değerlendirir. Diğer bir farklılık ise, CHP

programı ekonomide devlete etkin bir rol verirken , DSP devlet ve özel sektör tekelinin oluşumunu engelleme görüşüyle, kooperatifleri ve üretici birliklerini teşvik ederek, ekonomik yapıyı çeşitlendirmeye daha çok eğilimli görünmektedir.bununla birlikte merkez solda konumlanan bu iki partinin konumları oldukça benzerdir (Özbudun,2002,s.92).

Cumhuriyetin kurucu partisi olan ve 1950 ye kadar tek parti olarak ülkeyi yöneten CHP, 2000 yılından itibaren yeni bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır.Baykal, otantik Anadolu kültürü ile değer ve geleneklerine dayanan hümanizmin,sosyal demokrasinin temeli olabileceğini ileri sürmüştür.Böylece topluma modernleşmeyi dayatıyor diye eleştirilen ve anti-demokratik bulunan CHP'nin devletçi geleneği değiştirmeye çalıştığı ve de Anadolu'ya dönerek seçkinlerle kitleler arasındaki ikilemin üstesinden gelmeye çalıştığı görülmüştür.Bu nedenle CHP ile ilgili yapılan değerlendirme, toplumdaki oyların sağa kaydığı, CHP' nin kimlik krizi ve oy kaybı yaşadığı bir ortamda; CHP' nin merkez söylemine uyum sağlayarak ,neoliberal söylemlerle siyasal yelpazede sağa kaydığı yönündedir (Turan,2004, s:260).

Genel itibariyle solun toplam oy oranının % 20'lere sıkışıp kalarak zayıflamasının temel nedeni olarak solun yaşadığı politik söylem ve temsil krizi görülmektedir. Merkez solun en büyük partisine yapılan eleştiri ise; CHP'nin klasik sol partilere özgü örgüt,kadro,program ve ideoloji birlikteliğinin nasıl sağlanacağından ziyade imaj yoğunluklu gösteri siyaseti yaptığı ve sol eğilimli seçmene ulaşamadığı,halka inmekte başarısız kaldığı ve bu nedenle umulan oy oranına erişemediği yönündedir (Tosun, Radikal:31 mart 2004,s.8). Bu nedenle de CHP siyasal kimliğini vasat bir merkez partinin ötesine taşıyamamaktadır.

Geniş ölçekte bakıldığında ise, 'sol' dünyanın her yerinde bir kriz yaşamaktadır.Sol kimi zaman milliyetçiliğe,küreselleşme karşıtlığı söylemlerini sahipleniyor, kimi zaman da liberal söylemlerle eklemlenmektedir.

3 Kasım 2002 Genel Seçimleri sonucunda Türkiye'de çok muğlak ve kapsayıcı biçimde tanımlanmış olan bir 'sol seçmen kitlesinin, seçime katılanların dörtte biriyle sınırlı kaldığını göstermektedir.Küskün sol seçmenlerinde dahil edilmesiyle, bu oran en iyi ihtimalle %30'u aşmamaktadır.Türkiye'de seçmenin ağırlık merkezini,milliyetçi,devlet destekli "serbest ekonomici" muhafazakar ama bir o kadar da hareketli bir profil oluşturmaktadır. Bu durumunda CHP aleyhine işlediği yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır (Laçiner,2004, s:23).

S O N U Ç

Sağ ya da Sol arasındaki ayrılık, üzerinde başlangıç solu ile sonuç sağı arasında ya da başlangıç sağı ile sonuç solu arasında kalan ve “merkez” adıyla anılan alanı dolduran orta konumlanmaların birleştiği bir alanın ortaya çıkmasına, yani bir merkezin ve bu merkezin sağında ve solunda konumlanmayı beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, Politik merkez, sol ve sağ bağlamında, birbiriyle uyuşmayan iki farklı alternatifin “uzlaşma noktası” anlamına gelebilmektedir.

Batı’ da ki toplumsal mücadelelere özgü olarak geliştirilmiş kavramları, partileri, doktrinleri temel alınarak ideolojik yelpazenin kanatlarına yerleştirip, bu kritere göre sınıflandırmanın, Türkiye’ nin devraldığı sosyo-politik mirastan kaynaklanan birtakım güçlükleri bulunmaktadır.

Türkiye’ nin toplumsal yapısının özelliğinden dolayı, ideolojik bölünmeler, kolaylıkla geleneksel bölünmelere yaslanmakta, ideolojik kimlikler ile geleneksel kimlikler örtüşmektedir. Bu duruma Türkiye’ nin toplumsal yapısı ile ilgili olarak, mezhep farklılığının sağ-sol kutuplaşmasına yerleşmesi, bu duruma örnek olarak verilebilir.

Sağ ve sol kavramları Türkiye resmi politik arenasına ancak 1965’ de CHP’ nin “orta solu” kavramı ile girebilmiştir. Sağ hareket ise kendine doğum tarihi olarak Demokrat Parti’ nin kuruluşunu seçmiştir. Ancak, Sağ’ ın miladının Serbest Fırka ve hatta Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olduğu da söylenebilir.

1950’lerden itibaren Türk Parti Sistemindeki siyasi yelpazenin, merkez sağ ile merkez soldaki niteliksel durumun ve Türkiye ‘de yapılan genel seçimler düzeyinde merkezin niteliği ve nitelik değişiminin ortaya konulmaya çalışıldığı bu çalışmada ; 1950 döneminin siyasi gelişmelerine bakıldığında, geleneksel merkez-çevre bölünmesini netleştiren olgunun DP’ nin ideolojik yöneliminin yansıdığı programında öne çıkan “liberalizm” ve “demokrasi” söylemleri olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Ayrıca, Demokrat Parti, merkezi gücü temsil eden Cumhuriyet Halk partisine karşı kurulduğundan, “devletçi-seçkinciler”, çevreden gelen “gelenekçi-liberaller tarafından tasfiye edilmiştir.

Türk Siyasal yaşamında 1960’larda geliştirilen bir diğer kavram ise “Ortanın Solu”, gerçek bir ideolojik kendini yenileyişten çok, biçimlenmeye başlayan bir sol potansiyeli, eski CHP’ nin temel ilkelerini solumsu bir popülist retorikle kendine çekme ve merkez sola oturma çabası olarak gösterilebilir.

1965 seçiminde ise “sol” parlamentoya girmiştir. Bu bir yandan sosyalist sol bir parti olan TİP’in milletvekillikleri kazanmasıyla, öte yandan CHP’nin seçimlerden önce kendini ortanın soluna konumlandırmasıyla olmuştur. Böylece sosyal demokrasi Türkiye’ye özgü nitelikleri ile siyasal yaşamda yerini almıştır.

1973 Genel Seçimleri sonuçlarına göre sağ kanattaki seçmenin bölündüğü görülmektedir. AP’ye karşı Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi (MNP), aynı çevrelerce kurulan MSP ve AP’den ayrılan bazı grupların kurduğu DP (Demokrat Parti) ve 1970’lerin başında köktenci sağ görüşleri özellikle gençlik için yaygınlaştırmayı başaran MHP ile sağ kendi içinde bölünmüştür. Sonuç olarak 1973 genel seçim sonuçlarıyla ve CHP-MSP koalisyonu ile birlikte “ortanın solu” çizgisini benimseyen, laikliğe sınımsız bağlı ve Avrupa türü sosyal demokrasinin savunucusu olan bir partiyle, din iktidarını destekleyen ve siyasi yelpazenin sağ ucunda yer alan bir parti yan yana gelmiştir.

1983 seçimlerinde ise; ANAP’ın geleneksel bir merkez sağ parti kimliğini sürdürmek yerine, daha liberal politikalarla yenilenmiş liberal bir merkez sağ parti kimliğine sahip olmak istediği görülebilir. ANAP siyasi alanda dört siyasi eğilim; liberalliği, milliyetçiliği, muhafazakarlığı, ve sosyal adaletçiliği birleştirdiğini söyleyerek diğer partilerden farklılaşmıştır.

12 Eylül sonrasında belirlenen yeni düzen ile siyasi yelpazenin durumunu belirleme gücünde orduya geçmiştir. Milliyetçi-muhafazakar görüşe “alternatif” olarak liberal-muhafazakar ve neo-liberal bir yeni sağ görüş tasarlanmıştır.

Türkiye’de sağ partilerin her zaman milli, manevi değerler adı altında muhafazakarlık vurgusu yaptıkları dikkate alındığında ANAP’ın burada bir farklılık yaratarak liberalizm ile muhafazakarlığı birleştirdiği görülmektedir.

ANAP, Demokrat Parti’ nin ve 19660’lar da AP’ nin kalkınmacı-büyüme dilini geliştirerek Türk yeni liberalizmin yükselişini sağlamıştır. Bu yeni – liberal söylemde 1985-90 döneminde hegemonik bir etki yaratarak merkezin genişlemesini sağlamıştır. Ayrıca yeni sağın liberalizmle muhafazakarlığın organik kaynaşmasını sağlayan “evrensel” seyrine koşut olarak, Türk sağının geleneksel söylemleri liberal söylemle harmanlanmıştır. Siyasal düzeyde de geleneksel sağ akımların merkez unsurlarını derleyerek merkezi baskın kılmıştır.

1991 seçimleri sonrasında DYP ve SHP’nin kurdukları koalisyon hükümeti, merkez sağ ve sol arasındaki ideolojik yakınlaşma olarak da gösterilmektedir. 1991 seçimleri ile birlikte dikkati çeken bir diğer gelişme de RP ile “siyasal islam” ın yükselişe geçmesidir.

Refah Partisi’nin yükselmesi konusunda genel olarak bu yükselişin iki eksen üzerinde gerçekleştiği değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Birinci eksen, taşra sermayesinden büyük

sermayeye evrilen kesimlerin temsilciliğini üstlenerek, bunu İslam' i sermaye kavramıyla somutlaştırmasıdır. İkinci eksen ise, ilk kez merkeze karşı ideolojik bir tavrın RP tarafından alınmış olmasıdır.

İdeolojik söylemindeki çeşitliliği sadece dinsel eksene oturtması ve adil düzeni temellendiren siyasi ve ekonomi söylemleri ile siyasi yelpazede sağa konumlanan Refah Partisi 1995 seçimlerinde birinci parti olarak çıkmıştır. Bu durum, evrensel gelişmelere koşut olarak, Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artık sağ-sol çatışmanın temel siyasi çatışma eksenini olmaktan çıkıp yerini, etnisite ve kimlik siyasetlerine bıraktığı değerlendirilmelerine yol açmıştır. Bu seçimlerin bir diğer özelliği ise merkezin erimesi, ve siyasi yelpazenin radikal sağa kaymasıdır.

1970'lerde rekabet merkez –sağ ve merkez sol arasında iken, 1990'larda ideolojik eğilimi aynı olan partiler arasındaki rekabet seçim siyasetindeki ana çatışma kaynağı olmuştur. Buna en iyi örnek 1995 genel Seçimlerinde yarışan ANAP-DYP ve CHP-DSP çatışması gösterilebilir.

1995 Genel Seçimlerinde seçmen ağırlıklı olarak RP'ye oy vererek siyasi yelpazede en sağa kaymıştır. Dolayısıyla merkez erimiştir. Seçmenin en sağa kaymasının nedeni toplumsal-ekonomik koşullardan çok, derinleşen kültürel ve ideolojik farklar olduğu görüşleri de söz konusudur. Bu seçimlerde genel itibariyle ortanın solu ile aşırı sağ arasında kutuplaşma ortaya çıkmaktadır.

1985 den 1995'e kadar ki göstergelere bakıldığında hem merkez sağ oylar, hem de merkez sol oylar hızla erirken, Aşırı sağ oylar ise üçe katlanmış bulunmaktadır.

Siyasi yelpaze üzerinde konumlanan RP'nin ise rakibi olmadığı görülmektedir. Böylece merkez sağ ve Merkez sol'da kronikleşen ikili rekabetlerin dışında, merkez erirken önünde verimli bir alan bulan RP boşluk doldurmaktadır.

1999 seçim sonuçlarına göre, seçmen merkez partilerden uzaklaşmıştır. Geçerli oylar içindeki oy oranlarına bakıldığında MHP ve FP'nin oy oranları %18.0 ve %15.4'tür. yani toplamda %33.4'tür. HADEP ise %4.8'lik bir oy oranına sahiptir.

Bununla birlikte bu seçimde, 1977'den bu yana ilk kez bir merkez sol parti 1. sırayı almış olsa da, merkez sol, 1991'den bu yana, ilk kez %30'un üzerine çıkmış olsa da ve merkez sağ oylar ilk kez merkez sol oyların gerisinde kalmış olsa da, seçim sonuçlarının toplamına bakıldığında merkez oyların eridiği görülmektedir.

3 Kasım 2002 Genel seçimlerinde de, seçim sonucu uç partilerin merkeze yaklaşmalarıyla sonuçlanmıştır.

Çok partili dönem boyunca toplam sol ve sağ oylar arasındaki dengelerde genelde büyük değişiklikler yaşanmamış, çok partili dönem boyunca sol oylar %30-40, sağ oylar ise %60-70

sınırları arasında kalmıştır.Ancak son seçimlerde sol oylar toplamı %20'lere doğru gerilemiştir.

3 Kasım 2002 Genel seçimleri öncesindeki merkez sağ partiler Meclis'e girememişlerdir.Bu anlamda merkezin iktidarının sona erdiği değerlendirilebilir.Her ne kadar seçimden sonra merkez bir sağ parti olduğu Başkanı tarafından açıklansa da AKP seçimden önceki duruşuyla, merkeze karşı bir konumda olan bir parti iktidar olmuştur.Bu parti siyasal İslam içinden gelen bir partidir.Merkez sağın liderleri de tavsiye olmuşlardır.

Seçim sonuçları Özal ve Demirel'in merkez sağda partilerini ulaştırdıkları oy tabanının erime noktasına geldiğini ortaya koymuştur. 1987 seçimlerinde ANAP-DYP oyların yüzde 55'ini, 1991 seçimlerinde yüzde 51'ini almıştır. İki partinin oy oranı 1995'te yüzde 39, 1999'da 25'ti. Son seçimde iki partinin toplam oyu yüzde 14'e inmiştir.

AKP bu nedenle hem İslamcı söylemi, hem batıcılığı hem de sermaye partisi olmayı harmanladığı için, Türkiye'de siyaset yapmanın ekseninin kırıldığı söylenebilir.

AKP seçim de elde sonuçlarla merkez sağ parti konumunu işgal etmeyi başarmıştır.Böylece, islami kökeninden dolayı sağın merkezinin radikalleştiğini söylemek mümkündür.Başka bir deyişle Merkez radikal uçta kurulmuştur, değerlendirmesi de yapılabilir.Bütün bu olgulardan dolayı da merkez sağın niteliği değişmiştir.

3 Kasım 2002 Genel Seçimleri sonucunda Türkiye'de çok muğlak ve kapsayıcı biçimde tanımlanmış olan bir 'sol seçmen kitesinin, seçime katılanların dörtte biriyle sınırlı kaldığını göstermektedir.Küskün sol seçmenlerinde dahil edilmesiyle, bu oran en iyi ihtimalle %30'u aşmamaktadır.Türkiye'de seçmenin ağırlık merkezini, milliyetçi, devlet destekli "serbest ekonomici" muhafazakar ama bir o kadar da hareketli bir profil oluşturmaktadır. Bu durum da, seçim sonuçları, önceki seçimlerle kıyaslanarak incelendiğinde CHP ile birlikte merkez solun eridiği görülebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de 1950 sonrası yapılan genel seçimler düzeyinde, merkezin niteliği incelendiğinde,merkezin oynak ve parçalanmaya uygun bir profil sergilediği, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde de bu oynaklık ve parçalanma nedeniyle merkezde oluşan boşluğu, radikal sağda kurulan ancak kendine ANAP modelini örnek alan AKP tarafından doldurulduğu sonucu çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN N., Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, A.Ü.SBF Yayınları, Ankara, 1966, no:202.

AKBULUT Ö. Ö., BAYRAMOĞLU S., ŞENER M., YAYMAN H. , Ed: ÇİTÇİ O., Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999, TODAİE Yayınları, Ankara, No:306, 2001.

AKDAĞ M., “Demokraside Partileri Yaratan etkenler” , Özgür İnsan, no:1, 1972, s.21-32.

AKGÜN B., Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler ve Siyasal Güven, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.

AKP Seçim bildirgesi: <http://www.akparti.org.tr>

AKYOL T. ,“Ecevit’inYeni Misyonu”, Milliyet, 10 Mayıs 2002.

ALESKEROV F., ERSEL H., SABUNCU Y., Seçimden Koalisyon Karar Alma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

ARASLI O., Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de uygulanan Seçim Sistemleri;1876-1987, Ankara,1989.

ARMAOĞLU F., Seçim Sistemleri, Güney Matbaası ve Gazetecilik, Ankara, 1953.

ATEŞ T., Demokrasi, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.

BAKIR S., KÜÇÜKOĞLU S., PEHLİVAN S., Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamalar, TBMM Basımevi, TBMM Kütüphane ve Dökümantasyon Müdürlüğü Yayınları:5, Ankara, 1982.

- BAYRAMOĞLU A. , 28 Şubat: Bir müdahalenin Güncesi, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- BEETHAM D., BOYLE K., Demokrasini Temelleri,(Çev: Sahit Bıçak), Liberte Yayınları, Ankara, 1998.
- BİNGHAM, G., POWELL Jr; , Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet, (Çev: Mehmet Turhan), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara, 1990.
- BOBBİO N., Sağ ve Sol, Bir Politik Ayrımın Anlamı , (Çev: Zühal Yılmaz), Dost Kitabevi yayınları, Ankara, 1999.
- BORA T., “Türkiye Sağının İdeolojik ve Siyasi Bunalımı: Oynak Merkez-“Merkez”siz Oynaklık”, Birikim, Ağustos, 1994, sayı 60.
- BORA T., “Türkiye Sağının İdeolojik ve Siyasi Bunalımı: Oynak Merkez- “merkez”siz Oynaklık”, Birikim, Ağustos, 1994, sayı:64, s.11-23.
- BORA T., “Merkez Sağ Değişiyor mu?”, Hürriyet Gazetesi, 9 Ocak 2000,s.7.
- BORATAV K., Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- CEMAL H., “Baykal’la Derviş Görüşmesi Neydi?...”,Milliyet,18 Temmuz 2002.s:3.
- CHP Seçim Bildirgesi: <http://www.chp.org.tr>
- CORRY J.A., ABRAHAM H.J., Elements of Democratic Government, Newyork, 1958.
- COŞAR S., “İstikrar, İktidar, İdeoloji Üçgeninde Türkiye’de Merkez”, Birikim Dergisi, Nisan 1999, sayı:120, s.54-60.
- ÇAKIR R. , “Türkiye’de Sosyalistlerin Sağcılaşıma ve Dinozorlaşma İhtimalleri”, Birikim Dergisi, Ekim 1991, sayı:30, s.33-37.

ÇAKMAK C., “Türkiye’de 1990’lı Yıllardaki Genel Seçimler Üzerine Bir Deneme”, ODTÜ Gelişme Dergisi, C:12, Sayı:3-4, Ankara, 1985, s.249-265.

ÇAM E. , Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, İstanbul, 1995.

ÇAVDAR T., Adalet Partisi, C.D.T.F., C:8, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

DURGUN Ş., Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü, Nobel Yayınları, Ankara, 1999.

DUVERGER M., Siyasal Rejimler, (Çev.: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1986.

ECEVİT B., Ortanın Solu, Tekin yayınevi, İstanbul, 1975.

ERGÜDER Ü. , “Türkiye’de Değişen seçmen Davranışı Örüntüleri”, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (der), Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.285-308.

ERGÜN H., Bilim Çağında Sol, Cem Yayınevi, İstanbul, 2004.

EROĞUL C., Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.

ESMER Y., “ At the ballot Box: Determinants of VOTing Behavior”;; (Der:Sabri sayarı, Yılmaz Esmer.), Politics and Elections in Turkey. Boulder,CO.: Lynee Rienner Publishers, 2002, (s.91-114).

GALLAGHER M., LAVER, M., MAİR P., Representative Government in Western Europe, McGraw Hill Inc., London, 1992.

GİDDENS A., Üçüncü Yol-Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, ,(Çev: Mehmet Özay), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

GÖZÜBÜYÜK Ş., Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.

GÜLALP H., Kimlikler Siyaseti: Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri, Metis yayınları, İstanbul, 2003.

HAZAN R. Y., Centre Parties, Polarization and Competition in European Parliamentary Democracies, Pinter, Londra and Washington, 1997.

İNSEL A., “Sol Ufku ve Tahayyülü Tanımlamak”, Birikim Dergisi, Kasım 1991, sayı:31, s.10-15.

İNSEL A., “Türkiye’nin Kronik Resim Bunalımı Üzerine”, Birikim Dergisi, Mayıs 1990, sayı:13, s.19-28.

İNSEL A., “Liberalizm, Muhafazakarlık, ve Türkiye’de Toplumsal Tahayyül”, Birikim, Mayıs- 1989, sayı:1, s.41-54.

KADIOĞLU A., Radikal, 30 Mart 2004, s.8.

KAHRAMAN H B. , “Müdahale Süreci İşliyor”, Radikal, 3 Mayıs 1997.

KALAYCIOĞLU E., “Türkiye’de Siyasal Değişim” , Yeni Türkiye, Mayıs, Haziran, 1996, yıl:2, sayı:9, Ankara, s.52-73.

KAPANİ M., Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

KARPAT K. H., Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

KEPENEK Y., YENTÜRK N., Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

KEYDER Ç., "Türkiye'de Demokrasinin Ekonomi Politigi", (Der): Iruin Cemil Schick , Ertuğrul Ahmet Tonak, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, 1989.s.81-103.

KEYMAN F., "Batı Roma'nın Çöküşü, RP ve Demokratik Ahlak", Yeni Yüzyıl, 11 Şubat 1997.

KIŞLALI A. T., Siyasal Sistemler, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

KIŞLALI A. T., Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

KIŞLALI A. T., Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi yayınları, Ankara, 1993.

KONGAR E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

KONGAR E., 21 yüzyılda Türkiye: 2000'li yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.

KÖKER L., Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim yayınları, İstanbul, 1990.

KÜÇÜKÖMER İ., Düzenin yabancılaşması, Batılılaşması, Bağlam yayınları, İstanbul,2002.

LAÇİNER Ömer , "Sol-Sağ: Ebedi Bir Arayış Dinamiği", Birikim Dergisi, Kasım 1991, sayı:31, s.5-9.

LAÇİNER Ö., "Çağdaş Siyaset'imizden Postmodern Post Kavgasına" Birikim, Sayı:20, Nisan 1999, (içinde:9-14).

LAÇİNER Ö., "Biten Seçimden Başlangıç için Derslere", Birikim,Sayı:180,Nisan 2004, s.19-24.

LAPONCE T.A., *Left and Right, The Topography of Political Perceptions*, University of Toronto Pres, Toronto, 1981.

LİPSET S. M., ROKKAN S., “Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction” , (der) Seymour M.Lipset and Stein Rokkan, *Party Systems and voter Alignments*, The Free Press,New york, 1967.

MARDİN Ş., *Türkiye’ de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

MARDİN Ş., *Din ve İdeoloji*, Sevinç matbaası, Ankara, 1969.

MERT N., “İslamcılık ve Yeni(den) Sağ”, *Birikim*, Mayıs 1996, Sayı: 85i,s.27-32.

MONTESQUIEU., *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev: Fehmi Baldaş, MEB Dünya Edebiyatından Çeviriler, Fransız Klasikleri-223, İstanbul, 1964.

NARLI N., DİRLİK S., “Türkiye’nin Siyasal Haritası” ,*Yeni Türkiye*, Mayıs-Haziran 1996, Yıl: 2, sayı 9, Ankara s.125-151.

ÖZBUDUN E., *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, A.Ü.H.F.Y., NO:363, Ankara, 1975.

ÖZBUDUN E. ,*Siyasal Partiler*, 3. Baskı, A.Ü.H.F. yayını, No:440, Sevinç matbaası, Ankara , 1979.

ÖZBUDUN E., *The Rule of Military in Recent Turkish Politics*, Cambridge, Massachusetts, Center For International Affairs, Harvard University, 1966.

ÖZKAN N., *Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, Mediat Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZTEKİN A., *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000.

PARLA T., Demokrasi, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi, Onur Yayınları İstanbul,1996.

PAYASLIOĞLU, A., Siyasi Partiler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,Ankara,1952.

Radikal, 28 Ağustos 2002

Radikal,12 Temmuz 2002

Radikal,13 Temmuz 2002

Radikal,22 Ağustos 2002

Radikal,5 Nisan 2002, s.1

Radikal,9 temmuz 2002

Radikal:31 mart 2004,s.8

Resmi Gazete S.24392, 10 Kasım 2002

Resmi.Gazete., S.25045,11 Mart 2003

SAĞIR M., “Siyasal Partiler Ve İşlevleri”, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı18, 1995, Cumhuriyet Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, s.105-122.

SARTORİ G., Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, (Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.

SAYARI S.,“The Changing Party system”; (der: Sabri Sayarı, Yılmaz Esmer), Politics Parties and Elections in Turkey Boulder, Co:Lynee Rienner Publishers,2002, (içinde s.32-s.19)

SCHMİTTER C.P, TERRY K., (Çev.: Levent Gönenç,), “Demokrasi Nedir?Ne Değildir?” Der: Atilla Yayla, Sosyal, Siyasal Teori, Seçme Yazılar, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1993.

SCHUMPTER J.A., Kapitalizm, Sosyalizm, Demokrasi, (Çev:Rasin Tınaz), İstanbul, 1967.

SCULLY T. R., Rethnking the Center, Party Politics in Nineteenth and Twentieth Century Chile , Stanford University Pres, Stanford, California, 1992.

SELÇUK S. , Demokrasiye Doğru, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

SEZEN S., Seçim ve Demokrasi, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2000.

SHILLS E., Center and Periphery, London, 1975, nakleden Peter Burke; Tarih ve Toplumsal Kuram ,(Çev) Mete Tuncay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

TANILLİ S., Uygarlık Tarihi, Adam yayınları, İstanbul, 2002.

TEZİÇ E., Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

TOPRAK B., “The State, Politics and Religion in Turkey”,(Der: Metin Heper ve Ahmet Evin) , State, Democracy and the Military: Turkey in the 1980s. Berlin: Waşter Gruyter (içinde:s.119-136), 1988.

TOSUN T., Türk Parti Sisteminde, Merkez Solda Parçalanma, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

TOSUN T., Radikal:31 mart 2004,s.8.

TOSUN T., Siyasette Yeniden Mevzilenmeler, Liberal Sosyal Sentez Ekseninde 3 Kasım 2002 Seçimleri, Büke Kitapları, İstanbul, 2003.

TUNAYA T. Z., Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Ankara Ün. SBF Yayınları, İstanbul, 1966.

TURAN A. E., Türkiye’de Seçmen Davranışı, Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

TURAN İ.,”Parlamenter Demokraside Denetim İşlevi ve Türkiye” A.Ü. SBF. Dergisi, C.XXXIII, No:1-4 (Mart-Haziran 1978) s.2-14.

TURAN Ş., Cumhuriyet Halk partisi,Tüses Yayınları,İstanbul,2000.

TÜRKÖNE M., Siyaset, Lotus Yayınları, Ankara, 2003.

TÜRKÖNE M.,“Merkez Nereye Taşındı?”, Yeni Türkiye, Mayıs-Haziran 1996, Yıl:2, Sayı:9,Ankara s.18-22.

ÜSTE R.B., Türkiye’de Seçim Sistemi arayışları, Bir Alternatif Model, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1999.

VARLIK Ü., ÖREN B., Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

YAVUZ H.,Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2000.

YETKİN M., “Ecevit: Krizden Çıkmadan Seçim Yok”, Radikal,10 Kasım 2001.

YILMAZ A., Modern Demokrasi, Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000.

YTP Programı:<http://www.ytp.org.tr>

ZÜRCHER E. J., Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Funda KEMAHLI

Doğum Tarihi ve Yeri : 05-06-1974 / ERZİNCAN

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Erzincan Lisesi

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yükseklisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tez Konusu : Türk Siyasal yaşamında Merkezin Nitelik Değişimi; 3 Kasım
2002 Genel Seçimlerine Yansıması

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

Adres : Bayındır mah. 334 sok. Mazlum Apt. No: 1/14 Antalya

Tel. no : 0532-3334990
0242-3101887